

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

b ü t ü n e s e r l e r i

Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri

Erol Güngör

ÖTÜKEN

Erol Güngör

TÜRKİYE'DE MİSYONER FAALİYETLERİ

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 445
KÜLTÜR SERİSİ: 171

1. Basım: 1963, Bedir Yayınevi
2. Basım: 1999

ISBN 975-437-311-6

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.
İstiklâl Cad. Ankara Han 99/3 80060 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 Faks: (0212) 251 00 12
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: grataNONgrata
Dizgi - Tertip: Ötüken
Kapak Baskısı: Birlik Ofset
Baskı: Özener Matbaası
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul - 2005

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

Erol Güngör İçin.....	7
ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	11
TARİHÇE.....	15
Orta Şarkta Hristiyanlık.....	15
TÜRKİYE'DE MİSYONER MEKTEP VE MÜESSESELERİ	31
Bursa Amerikan Kız Koleji	31
Robert Kolej	36
Sen Benua Lisesi	51
Hristiyan Genç Erkekler Birliği	57
Azınlık Mektepleri ve Patrikhane	60
Ermeni Mektepleri.....	62
Hastah�neler	63
Nasıl Yetiştirilirler?.....	65
Giriş Yolları ve �alıŐma Programı.....	71
Hristiyan Kültürü Propagandası Karşısında Bazı Düşünceler	85
Bugünkü Durum.....	98
ZEYL.....	107
VESİKALAR	109

EROL GÜNGÖR İÇİN

"*Lisanın Rolü*"nden "*Değerler Psikolojisi*"ne, "*Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*"ten "*İslâmın Bugünkü Meseleleri*"ne, "*İslâm Tasavvufunun Meseleleri*"den "*Tarihte Türkler*"e uzanan derin bir tecessüs ve arayış.

Polemiklerle dolu çalakalem yazılmış yazılar yerine meselelere ilmî görüşün soğukkanlı yaklaşımı. Dünkü olaylarla bugünküler arasında kurulan bağlantılar. Teorik plânda ele alınanların yanında aktüel olaylarla yapılan karşılaştırmalar.

Ortaya konulan ilmî eserler yanında, sağduyunun hâkim olduğu, aklın ve mantığın yol gösterdiği günlük gazete yazılan.

Slogan üretmek, kara çalmak yerine ilmî çözümler gösteren bir kafa.

Dur durak bilmeyen bir çalışma, tükenmeyen bir enerji.

Te'lif eserlerin yanında yapılan tercümeler.

İlim ve irfan hayatımızın bu renkli ve verimli kişisinin yokluğu her geçen gün kendisini daha fazla hissettirmektedir. En verimli çağında ve genç yaşında (45) aramızdan ayrılmış olması gönüllerimizi burkmakta, eserlerine gösterilen ilginin her geçen gün bir çığ gibi büyümesi ise teselli kaynağımız olmaktadır. Bu ilgi öylesine büyüktür ki: Bir "Erol Güngör tiryakileri" oluşturmuştur, diyebiliriz. Bu tiryakiliğin yemişini vereceğine ve aramızdan yeni yeni Erol Güngörler çıkacağına inanıyoruz. Yetiyecek olan bu seçkin

kafalar sâyesinde âtînin ufkundan bir Türk güneşinin doğacağı şüphesizdir.

Hemen hemen her ölenin arkasından söylenmesi âdet olmuştur: "Yeri doldurulamayacak bir boşluk bıraktı." Erol Güngör, bu sözü gerçekten hak eden bir kaç müstesna değerden biridir.

E. KIRŞEHİRLİOĞLU imzasıyla 1963'te (25 yaşında) yayınlanan bu eserini kaleme aldığı anda o, henüz 19 yaşındadır ve nasıl bir parlak gelecek vaadettiği ise o günden anlaşılmaktadır. Nitekim kendisine beslenen umutları boşa çıkarmamış, yaptığı çalışmalarla kat kat ispatlamıştır.

Onun ilk eseri olduğu için uzun zamandır sorulan bu çalışmasını diğer kitapları arasında yayınlamayı borç bildik.

ÖTÜKEN

ÖNSÖZ

*B*U KİTAP Türkiye'deki yabancı kültürü hâkimiyetinin bir kısmı, yani Hristiyanlık telkin ve propagandası üzerinde yapılmış küçük bir araştırmanın mahsulüdür. Hatta ona, Türkiye'deki Hristiyan misyonerlerinin faaliyetlerinin tarihçesine ait bazı notları ihtiva eden bir risale gözüyle bakmak daha doğru olur. Ne tarihî, ne de ilmî bir araştırma iddiası taşıyan bu risâle, 1957 yılında İstanbul Milliyetçiler Derneği'nde konferans halinde verilmek üzere kaleme alınmıştı. Aradan altı yıl geçtikten sonra üzerinde hiçbir değişiklik yapmadan neşrediyoruz.

Türkiye'deki Hristiyanlaştırma faaliyetleri, bugüne kadar pek az ele alınmış bir mevzudur. Zaman zaman muhtelif gazete ve mecmualarda münferid din değiştirme hadiseleri vesilesiyle bazı yazılar çıkmaktadır. Fakat bunların çoğu, meseleyi bir kültür problemi olarak alacak yerde, İslâmiyet ve Hristiyanlık arasında lüzumsuz doktrin mukayeselerinden ileri gitmiyor. Bilhassa eski müelliflerin yazılarında hep bu din mukayesesine ehemmiyet verilmiştir. Son senelerde yazılan bazı makalelerde ise mücerret bir husumet duygusundan başka şey göremiyoruz. Halbuki Türkiye'deki Hristiyan kültürü, yerli kültürün uğradığı tahribat neticesinde onun yerine kaim olmak üzere yayılan bir içtimai vetire teşkil etmektedir. Bu vetirenin tarihî inkişafı ve halen katettiği merhaleyi kısaca da olsa gözden geçirmek çok faydalı olacaktır.

İlmî araştırma yapmaktan ziyade, problem hakkında bir fikir vermek üzere hazırlanan bu kitap bir eser bütünlüğünden mahrum bulunmakla beraber, hadiseler hakkında okuyucuya geniş bir bilgi vermektedir. Salâhiyetsizliğin meydana getireceği hatalardan kurtulmak ve hadiseleri tarafsız bir şekilde arzedeabilmek için bilhassa Hristiyan misyonerlerinin kendi eserlerinden örnekler almış bulunuyoruz. Okuyucu, araştırma esnasında karşılaştığımız güçlükleri de hesaba katmalıdır. Esas itibarıyla Türkiye'de cereyan eden hadiseleri ele aldığımız halde, bu bilgiyi Türk neşriyatından değil, yine İngiliz, Fransız ve Amerikan misyonerlerinin yazdıkları kitap, makale ve raporlardan temin etmek mecburiyetinde kaldık. Bibliyografyadan da anlaşılacağı gibi, müracaat edilen kaynaklar arasında bize ait olanlar pek az bir yekûn tutuyor. Orta şarkta ve dolayısıyla Türkiye'deki Evanjelizasyon (İncili yayma) hareketleri İngiltere, Amerika ve Fransa'da bu faaliyeti organize eden cemiyetlerin neşrettikleri eserlerde anlatılmaktadır. İstanbul kütüphanelerinde bunlardan ancak birkaç tanesi bulunuyor. Bu eserlerden çoğunu hususi kütüphanelerden bulduğumuz gibi, bir kısmını da ikinci elden takibe mecbur kaldık. Yabancı kaynak bulunamadığı zaman başvurduğumuz yerli neşriyat ise umumiyetle araştırmanın sıhhatini bozan ve vesika kıymeti taşımayan gazete haberleridir. Son kısımda İmparatorluğun son devirlerindeki faaliyetlere ait bazı vesikaları aynen koyuyoruz.

Türkiye'de bugün Hristiyan kültürü dinî veya başka yollarla, nüfuzunu daha çok hissettirmektedir. Yakın senelerde cereyan eden ve henüz tarihe intikal etmeyen hadiseleri burada zikretmiyoruz. Fakat meseleyi böyle tarihi değil, içtimâî ve kültürel zaviyeden ele alıp inceleyecek daha ciddî ve ilmî eserlere şiddetli bir ihtiyaç vardır. Bu kitabın neşrindeki asıl gaye de, böyle bir çalışmaya olan ihtiyacı belirtebilmek oluyor.

İstanbul, 14 Ağustos 1963
E. KIRŞEHİRLİOĞLU

GİRİŞ

Bugün Türkiye, birbuçuk asırdanberi girmeye çalıştığı bir medeniyet dairesinin eşiğinde bulunmaktadır... Millet halinde bin sene kendisini yoğuran bir medeniyetten diğerine intikal esnasında ortaya çıkan buhran yüzünden eski değerler nizamının da büyük bir tehlike geçirdiği muhakkaktır... Henüz millî nizamını kurmamış bir cemiyetin bu buhran içinde kısır ve kuru bir muhteva ile Batı medeniyetine geçişinin doğuracağı mahzurlar ciddi bir şekilde düşünülmesi gerekecek kadar önemlidir.

Mevcut kültür kargaşalığında millî kültürü zayıflatan noktalardan biri de Hristiyan milletlere mahsus pek çok unsurun günden güne memleketimize girişidir. Bu durum Türkiye için önemli bir mesele teşkil etmesine rağmen üzerinde pek az durulduğunu görüyoruz. İmparatorluk devrinden itibaren yabancı kültürü ve bilhassa Hristiyan kültürünün Türkiye’de oynadığı rolden bahseden müelliflerin sayısı onu geçmiyor. Bunların çalışmaları ise münferid makaleler ve bir-iki risale halinde kalmıştır. Yazılanların muhtevasına bakacak olursak aynı kıfayetsizliği burada da görürüz. Memleket meseleleri hakkında senelerce kalem oynatmış muharrirlerin bu mevzu-daki yazıları gazetecilik üslûb ve muhtevasının seviyesini aşmamaktadır.

Türkiye’de Hristiyan misyonerlerinin ilk faaliyeti bilhassa Ermeniler üzerinde görülür. Daha önce siyasî hu-

dukların zorlanmasıyla elde edilemeyen netice bu defa silahsız bir tarzda ve tamamen kültür yoluyla başlamıştır. Aslında bu türlü hareket İncil'in koyduğu esasa da uygundu. Haçlı ordularının kuvvet kullanarak yapamadığı şeyi va'z ve nasihatla, kitaplarla, risâlelerle, mektep ve hastahanelerle yapmak üzere silahsız bir misyoner ordusu Osmanlı İmparatorluğuna akın etti. Bunların vazifesi herşeyden önce, İmparatorluk hudutları içindeki yerli Hristiyan kiliselerini ıslah ederek bu cemaatleri cahil bir yığın olmaktan kurtarıp, Türklerin karşısına bir kuvvet halinde çıkarmaktı. Fakat çalışmalar bununla da kalmadı. Kendi ifadelerine göre "İnsanların ruhlarını kurtarmak" için her tehlikeye atılan çilekeş Hristiyan papazları, diğer cemaatlerin yani Müslümanların da arasına girdiler. Memleketlerinden büyük yardım gören bu misyonerler, ellerine geçen parayı tek kuruşuna kadar sarf ederek Hristiyanlığa yeni müntesipler kazandırmaya çalışıyorlardı. Fakat çok defa hayatları pahasına da olsa, buna muvaffak olamadılar. Ümitlerini kaybetmemişlerdi. Nihayet doğrudan doğruya din telkininin bir faydası olmadığı anlaşıldı. Bu defa sadece iman ve itikad üzerinde değil, bütün bir dinî ve millî kültürü yaymak için uzun vadeli faaliyetlere giriştiler. Böylece bu memlekete misyonerler vasıtasıyla giren kültür artık yalnızca dinî değildi. Bilakis dinî tarafı bir tarafa bırakarak ilim ve teknik kıymetlerden başlayıp, eğlence vasıtalarına, her türlü zevke, örf ve âdete kadar kendi din ve milletlerine has unsurları yaymaya başladılar. Şüphesiz Türkiye'de bu yabancı kültür unsurlarının görülmesi sadece misyonerler yüzünden olmamıştı. Garplılaşıma hareketleri dolayısıyla zaten bu kültürle karşılaşacaktık. Fakat alınması lazımgelen unsurlarla beraber -bunların ayrılmaz bir parçası olmayan-birtakım dinî, millî unsurların da girmesi içtimaî bünyede büyük sarsıntılar meydana getirecekti. Muayyen bir teknik seviyeye ulaşıldığı zaman içtimaî münasebetlerde de zarurî bir değişme görüleceği doğru olmakla beraber, bu

değişmenin -bizdeki gibi- mevzubahs tekniğe erişmeden ortaya çıkması, gerek cemiyette, gerek kültürde önemli bir krize alamettir. Bu yüzdendir ki, Hristiyan kültürünün Türkiye'ye girmesinden kastedilen mânâ hiçbir zaman şu veya bu kimselerin Hristiyanlığı kabul edişi değildir. Zira burada önemli olan nokta sadece Hz. İsa'yı veya Hz. Muhammed'i tanımaktan ziyade, bu inancın etrafında doğan kültür ve bu kültürün milletlerin içtimâî hayatında oynadığı roldür. Bugün hristiyanlaştırma faaliyetlerinin istikameti de işte bu yöne doğrulmuştur. Hatta bu kültür aşılama hareketinin arkasında siyasî gayeler güdüldüğü de -bilhassa iptidaî memleketlerde- görülüyor. İhtiyar bir Afrikalının bir İngiliz misyonerine söylediği şu söz çok dikkate değer: "Siz buraya ilk geldiğiniz zaman bizim toprağımız, sizin de mukaddes kitabınız vardı. Şimdi bizim mukaddes kitabımız, sizin toprağınız var..."

Netice itibariyle, Türkiye, millî kültür meselesini halledip, kendi millî kıymetler nizamını kurmadıkça dev bir medeniyet karşısında hiçbir zaman kuvvetli bir unsur olamayacaktır. Hristiyan kültürünün yayılması da bu nizamsızlıktan istifade etmektedir.

Şimdi bu yayılma hareketlerini daha etraflı bir şekilde gözden geçirelim.

TARİHÇE

Orta Şarkta Hristiyanlık

Hristiyan âlemi, din propagandasında Hz. İsa'nın şu sözlerine esas itibariyle istinad etmektedir: "Gidin ve yeryüzünde her yaratığa İncil'i vaz'edin! Siz bana Kudüs'de de, bütün Yahudiye'de de ve Samaria'da yeryüzünün en son parçasına kadar, şâhidler olacaksınız."

Bu emrin onlar arasında "Gidin ve insanlar arasında Tanrı'nın âlemşûmul hâkimiyeti(İmparatorluk)ni ve gerçeğini tesis edin" şeklinde tefsir edilmesi ile Yahudilerden sonra ikinci bir arz-ı mev'ud ideali yaratılmış oldu.

Yayılma devirlerinde "Salib fetihleri" denilen hareketlere bir göz attığımız zaman Orta Şarkta ilk Hristiyan havarileri olarak St. Andrew, Philip, St. Matthew, St. Bartholemew, St. James ve St. Mark'ı görüyoruz. Bunlardan St. Andrew Skitia, Trakya ve Makedonya'da, Filip Friky'a'da, St. Matthew Arabistan'da çalışmışlardı. Bilâhare St. Mark İskenderiye'ye, Juddas Thaddeus ise İran'a kadar giderek İncil'i bu "mukaddes ülkeler"e taşıdılar.

Bu ilk devirlerde Anadolu'da en müessir faaliyeti gösteren, şüphesiz Ermenilerin ihtida (tanassur)sında başrolü oynamış bulunan Gregory'dir. Hz. İsa'dan sonra 257 senesinde doğan Gregory, Kayseri'de bir Hristiyan kadın tarafından yetiştirildikten sonra Roma'da Prens Tiridates'in hizmetine girmişti. Tridat'la birlikte Erme-

nistan'a gelen Gregory, putperest tanrılarına itibar etmediği için 50 sene zindan cezasına mahkûm edilmiş, fakat bilâhare Prens'i hristiyanlığa ikna etmişti. "Artık bâtil ilâhlardan vazgeçip Hz. İsa'nın hizmetine giren şahane zâlim" Anadolu'yu hristiyan etmek için çalışmaya başladı. 302 tarihinde John ismini alarak Fırat nehrinde vaftiz olan Tiridat, ilk hristiyan Ermeni kralıdır.¹

Yine Hz. İsa'dan 312 sene sonra, Hristiyanlığı kabul eden İmparator büyük Konstantin, İznikte ilk umûmî konsili toplayarak (325) hemen bütün Orta Şark memleketlerinden papazlar çağırdı. Konsile, Yunanistan, Makedonya, Küçük Asya eyaletleri, İran, Arabistan, Suriye, Lübnan, Mısır, İskenderiye, Tebaia, Herakleopolis, Filistin ve Kıbrıs'dan cem'an 318 murahhas gelmişti.

Bu geniş faaliyet ve siyasî iktidar sayesinde yayılıp gelişen Hristiyanlık, iki buçuk asır sonra karşısında en büyük hasmını bulmuştu. Bu hadise bir İngiliz misyoneri tarafından şöyle anlatılıyor: "İncilin mukaddes diyarlara serptiği ışık süratle büyüdü ve yedinci asırdan bu tarafa bu diyarlar İslâmın tulû'u ve zaferiyle karanlığa gömüldü. Muhammed (öven) 570 tarihinde Mekke'de, babasının ölümünden sonra doğmuştu. Asil bir Arap ailesinin çocuğu idi. Altı yaşında iken annesi Âmine de vefat etti ve kalan yetim, akrabasının himayesine verildi. 25 yaşında bu yakışıklı Arap genci dul Hatice ile evlendi ve böylece zengin oldu. Birçok ticarî seyahatlerinde çok malûmat edindi. Uzun zihnî mümâreselerden sonra Allah tarafından mülhem olduğuna inandı ve kendini O'nun peygamberi ilan etti... Vefatından önce bütün Arabistan yarımadasında onun temporal ve mânevî kudreti hâkimdi. Yirmi yıldan daha az bir zamanda bâtil peygamberin muzafer muakkipleri salibi indirdiler ve Mısır'da, Filis-

¹ *The Conversion of Armenia*, p. 139

tin'de, Suriye'de, Kıbrıs'da, Küçük Asya'nın bir kısmında, Ermenistan'da, İran'da hilâli yüceltiler".²

Hristiyan müellifleri, eski kiliselerin, İslâm fetihleri dolayısıyla, hayatiyetini kaybetmesine sebep olarak, hristiyanların müslümanlarla olan mütemâdi münasebetlerini gösterirler. Zira bu yüzden onların da kendilerine tamamen yanlış olan şu iki hususa, yani ahlâkî karakterin kurtuluş için esas olmadığına, keza normların ve merasimlerin Tanrının inayetini temine kâfi geldiğine inandıkları kanaatindedirler. Bu suretle, yine kendilerine göre Hz. İsa'nın dedikleri çıkmıştı: "Eğer sendeki ışık karanlığa inkılâb ederse bu ne büyük zulmettir!"

İslâmdan sonra asırlardır gayri-faal birer müessese halinde kalan Gregorien, Yunan-Ortodoks, Suriye, Nasurî ve Kıptî Kiliselerini aynı zamanda müthiş bir cehalet kaplamıştı. Bunu itiraf etmekle beraber kabahati onların İslâm akidelerini temessül etmelerinde gören misyon tarihçilerinin hakikatten ne kadar uzaklaştıklarını o çağların İslâm kültür ve medeniyeti isbata kâfidir. Üstelik İslâmı sırf ibadete istinad eden bir din şeklinde göstermek istemektedirler. "Bu oriental kiliseler, İslâm komşularının ihtidası için büyük bir mâni teşkil etmektedirler. Müslümanlar, bir tek Allaha, keza Ahd-i atik ve Ahd-i cedid'in aynı menşeli olduğuna inanırlar. Fakat Kitab-ı mukaddesleri tahrif edilmiş sayarlar. İsa'nın ulûhiyetini tekzib ederler, dinin mâneviyatından habersizdirler ve hristiyan komşularına düşman nazariyle bakarlar. Hristiyanlığın sadece oriental tipini görerek onun gayr-i ahlâkîliğini ve putperestliğini istihkar; Lâtin ve Grek kiliselerinin her ikisinin de hayal ve yaratma mahsulü şeylere ibadetini protesto ederler."³

İki kuvvet arasında ilk büyük çatışma Ehl-i Salîb seferleriyle başladı. İslâmın nüfuzunu kırmak ve mukaddes beldeleri ele geçirmek üzere kral ve zadegânından serse-

² *The Ascending Cross*, W. A. Essery, p. 29.

³ *The Greek Church and Protestant Missions*, p. 9.

rilerine kadar yüzbinlerce Avrupalı tam iki asır Anadolu'ya yürüdü. Her girdiği yere zulüm ve vahşetten başka bir şey getirmeyen bu mâceraperest güruh, başkalarına reva gördüğü feci âkibete kendisi de maruz kalarak Anadolu bozkırlarında tarümar oldu. Kudüse kadar gidip şehri zapteden bir kol, yetmiş bin kişiyi katlederek barbarlık tarihine bir yeni meş'um sahife ilave etmişti. Sonraki hristiyan propagandacıları zaferle değil de mağlûbiyetle neticelendiği için bu hareketi İsa'nın tasvib etmediği bir yol olarak tavsif ederler. Zira onlar mânevî değil, cismânî silâhlarla döğüşmüşlerdi. Ehl-i Salîb muzaffer olsaydı Hz. İsa'nın sözlerinin kimsenin hatır ve hayaline gelmeyeceği, hattâ tarihlerinin şeref sahifesine geçecek bir cidal olarak yadedecekleri aşîkârdı. Netekim daha sonra kılıçla kazanılamayan davayı bir başka yoldan halletmek üzere silahsız misyon faaliyetlerine başlayacaklardır.

İlk misyon faaliyetleri (silahsız propaganda) onsekizinci asırda Moravya kilisesinin çalışmalarıyla başlar. Eski Bohemyalılardan gelen bu kilise, Kont Zinzendorf'dan itibaren ateşli bir misyon merkezi olmuştu. Moravyalılar, İran'daki Mecûsîleri ihtida ettirmek fikrine kapıldılar. Zira İranlılara, İsa'yı tanımak için Beytüllâhm'a kadar geldikleri için şarkın akıllı adamları gözüyle bakıyorlardı. 1747 senesinde, bir hekim olan Hocker ile cerrah Rueffer İran'a gitmek üzere yola çıktılar. Bu tıbbî misyon Halep'e kadar geldikten sonra 1500 develik bir kervana katılarak İran'a doğru yürüdü. Fakat yolda haramî baskısına uğrayarak perişan bir halde İsfahan'a girdiler. Bu muvaffakiyetsizlik üzerine tekrar Mısır'a döndüler. Yolda Rueffer öldü, Hocker ise üç yıl gayubetten sonra memleketine geldi. Hocker yine boş durmayıp bu defa misyonları Mısır ve Habeşistana çevirdi. 1768'de John H. Danke'nin refakatinde Mısır'a geldi. Bir sene sonra Londra'dan gelen John Antes de onlara mülâki oldu. Bir taraftan da meşhur kâşif Bruce'den Habeşistan ve halkı

hakkında malûmat alıyorlardı. Uzun müddet Mısır'daki ismen hristiyan Kıptîlerle meşgul oldular. Fakat Mısır'daki anarşi onları misyonu terke zorladı. Otuz altı yıllık fasılalı bir cehidden sonra memleketlerine döndüler.⁴

Bundan sonra büyük bir faaliyet merkezi olarak İngiliz hristiyan misyon cemiyetini (C.M.S.) görüyoruz. Cemiyet, 19. asrın başlarında faaliyetini bilhassa İran'a ve Orta Şarkta Arapçanın konuşulduğu memleketler üzerine teksif etti. Cambridge'den Henry Martin 1805'de ordu papazı olarak Hindistan'a gidip dönüşte öldükten sonra 1815'de yine Cambridge'den William Jowett, şark kiliselerini tedkik edip rapor hazırlamak üzere C.M.S. tarafından tavzif edildi. Jowett Malta'da bir matbaa kurarak muhtelif lisanlarda binlerce Kitab-ı Mukaddes ve İncil bastırarak dağıttı. Bilâhare Basle kolejinden beş kişilik bir grup Mısır'a geldi. Fakat buralardaki kiliselerin reformculara ayak diremesi yüzünden otuz senelik çalışma müsbet netice vermedi. Cemiyetin tarihinde bu yüzden müslümanlara kâfi hücumun yapılamayışından esefle bahsedilmektedir. C.M.S. 1851'de Filistin'de çalışmaya başlamış ve bu faaliyet Kudüs'den Nablus, Nasıra, Hayfa, Akkâ, Yafa, Salt, Moab, Kerak, Beytüllâhm ve Gazze'ye kadar yayıldı. 1875'de R. Bruce bir Acem misyonu teşkil etti. 1881'de Martin Bruce'ın hazırladığı Acemce Ahd-i Cedid ikmal edilerek Londra'da Yabancı Bible cemiyeti tarafından bastırılıp dağıtıldı. 1882'de ise Bağdad ve Musul'da çalışan bir Türk-Arap misyonu teşekkül etti. Cemiyetin 1903'deki yıllık raporuna göre bu sahalarda 141 misyoner, 183 yerli yardımcı, 1111 muhbir, 75 mektep ve 4600 talebe vardı. Bu misyonların birinci gayesi eski kiliselere hayatîyet vermek, ikincisi ise bu kiliseler vasıtasıyla müslümanlara hristiyanlık propagandası yaparak onları Hz. İsa'nın sürüsüne katmaktı.⁵

⁴ *History of Propagation of Christianity*, p. 375.

⁵ *History of C.M.S.*

En eski ve kuvvetli misyon teşkilâtı İngilizlerinkidir. Daha 1646'da (İngiltere'de Cumhuriyet ilan olunduğu yıl) Londra'da parlamento Hristiyanlığın neşri için bir cemiyet teşkil etti. 1698, 1792, 1805 tarihlerinde bu cemiyet yeni hızlarla teşkilâtını yaydı. İngiltere, Almanya, İsveçre, Danimarka, Amerika ve Rusya'da binden fazla merkez tesis olundu.

Merkezi Londra'da olan yalnız İngilizlerin "Hristiyanlığın Bütün Dünyaya Neşri" cemiyetleri ondokuzuncu asırda yedibin şube açtı ve yirmisekiz milyon din kitabı bastırdı ve dağıttı. Bu kitaplar bütün dünya dillerine de tercüme olunarak çoğu bedava verildi.

"... Bu türlü müesseselerin başlıcası Y. M. C. A. (Young Men's Christian Association)'dır. Hristiyan genç Erkekler Cemiyeti demek olan bu teşekkülün başlangıcı onyedinci asra kadar çıkar. Müsbet ilimler ortaya atılınca münevver hristiyan gençleri dine karşı lâkayd bulunmaya ve eğlence hayatına fazlaca atılarak sefahate sürüklenmeye başladılar. Bu felâketin önlenmesi için modern bir cemiyete ihtiyaç görüldü. Bugünkü modern şekli 1844'de Sir George Williams adındaki bir İngiliz tarafından kurulmuştur. Maksat, Hristiyan gençlerini barlardan kurtararak maddî, manevî ve dinî bakımlardan korunmalarını temin etmektir.

Y. M. C. A. İngiliz dili konuşan her yerde bulunmaktadır -Orası ister İngilizlerin idaresinde olsun, isterse başka bir devletin yurdundaki ticarî kolonisi olsun- Bu cemiyetin yedi binden fazla merkezi ve bir milyon beş yüz bin âzası vardır.

1857'de erkeklerinkinden ayrı ve müstakil olarak kızlar için de böyle bir teşekkül yapıldı. Onun remzi de Y.W.C.A.⁶'dır. Cihan Harbi'nde bu cemiyetler itilâf devletlerine çok büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

⁶ Hristiyan Genç Kadınlar Birliği.

Londra'da muazzam bir merkez binaları bulunduğu gibi, Uzak Şark'da Şanghay gibi yerlerde bile büyük binaları vardır.⁷

Fransa katolikleri, misyon faaliyeti bakımından İngiltere ve Amerika'dan sonra gelmektedirler. Bilhassa bu iki devletin malî ve iktisadî imkânları ve gittikçe gelişen siyasî nüfuzları dolayısıyla Fransız misyonları Orta Şark'taki müessir durumunu bunlar lehine kaybetmiştir. Daha çok Uzak Şark'ta çalışan ve hakikaten hayret verecek bir gayret gösteren Fransızlar, 1905'deki raporlarına göre, Anadolu'ya biri İstanbul'da diğeri İzmir'te olmak üzere ancak iki misyoner göndermişlerdi.⁸ Bilâhare yeni müesseselerle teşkilâtlarını genişleten bu misyonlardan sırası geldikçe bahsolunacaktır.

Amerikan misyonları 1820'den itibaren bu sahada görülmektedir. İngilizlerin metodunu takiple işe başlayan "American Board" menşe itibariyle protestan olmakla beraber, çalışmalarında mezhep farkı gözetmemektedir. Cemiyet mensuplarından Jonas King, Joseph Wolf ve Pliny Fiske İzmir, Mısır, Suriye ve Filistin'de cevelân ederek kuvvetli bir şebeke meydana getirdiler. Bunlardan Jonas King, Yunanistan'a giderek senelerce Yunan kilisesine bir hayâtiyet kazandırmak için çalıştı ve henüz istiklâlini kazanmış bu memlekette kurduğu Evanjelik kiliseyi hükûmete resmen tanıtmaya muvaffak oldu. Yine aynı cemiyet misyonerleri 1832'de İstanbul'da birleşerek Ayıntap, Diyarıbekir, Bursa, Kayseri, Erzurum, Harput, Maraş, Sivas, Tokat ve Trabzon'da Ermeni millî kilisesinin reformasyonuna çalıştılar. İran'da faaliyette bulunan Dr. Justin Perkins'in bu çalışmaları neticesinde 900'den fazla şahıs hristiyan olmuştu. Açılan umumî mekteplere binden fazla talebe kaydedilmiş ve matbaalarda ondokuz milyona yakın sahife basılıp dağıtılmıştı.

⁷ Kâzım Karabekir, *Cihan Harbine nasıl girdik?*

⁸ *Les Missions Catholiques*.

"Elli yıllık koyu sisin arkasından, Türkiye misyonları yardım cemiyetine ait ilk parıltı "Evangelical Alliance" mecmuasında görüldü. 1853 senesi başlarında Beyrut'tan, Cuthbert Young'un bir mektubu gelmişti. Young, mektubunda Suriye ve Küçük Asya karargâhlarında gördüğü Allah yolundaki fevkalâde çalışmaları anlatıyordu. Aynı şekilde heyecan dolu mektuplar geçen yıla doğru süratle birbirini takip etti. Mecmua, bunlardan biri ile H. G. Dwight'tan gelen bir mektubu (ki hususiyle "İngiliz hristiyanları Türkiye'deki misyonlara nasıl yardım edebilir" sualine cevaptı) neşretti. Dwight bu cevabı 22 mart 1954'de İstanbul'dan veriyordu: "Benim kanaatimi sorarsanız, aşağıdaki tarzlardan biri veya hepsinden başka bir surette bize yardım edemeyeceğinizi söylerim. Birincisi, Ermeni veya Ermeni-Türk lisanlarında kitap neşri için para teberru ederek, (Tercüme, basma, cildleme vs. bedeli dahil), ikincisi, Bebek seminerindeki mektepler hususunda, ki, her mektebe senede 10 bin sterlin ödenecek, üçüncüsü ibadet mahalleri inşâsı hususunda, pâyitahtta ve vilâyetlerde yerli protestan kiliseleri için para yardımı."

"O sırada... Kırım harbi ile Tanrı'nın kullarının düşünceleri Osmanlı İmparatorluğunu hristiyanlaştırmaya çekilmiş ve birçoğu bunun için ne yapabileceğini araştırmaya başlamıştı. C. G. Young İngiltereye dönünce etrafında derhal Yakın Şark'taki Yunanlı ve Ermeniler arasında manevî reformasyonun ilerlemesine yardım arzusuyla yanan bir grup kümelenmişti. 5 Mayıs 1854'de bu arkadaşlar arasında bir kahvaltı toplantısı yapıldı. Yine Sir Culling Eardey ve Türkiye'deki misyonerlerle muhabere eden sekreteri ve Amerika'da Boston'daki American Board'ın sekreteri arasında aynı gün mukaddeme kabîlinden bir toplantı akdedildi. Bu toplantıda bir ihzarî komite tanzif edilmişti... Cemiyet 3 Haziran Pazartesi günü Kont Shaftesbury'nin riyasetinde kat'î olarak teşekkül etmiş ve "Cenûbî Asya ve Avrupa'nın şarkındaki Evanje-

lik misyon"lara, husûsiyle "Amerikan Board Misyonlarına Yardım Cemiyeti" yahud "Cenûbî Asya Misyonlarına Yardım Cemiyeti" olarak adlandırılmıştı. Alınan karar şudur: Türk İmparatorluğunda İncil vazetmek ve mukaddes âbideleri gezmek hususunda rabbanî kolaylıklar⁹ şimdi ele geçmiştir. Orada mevcut misyonlara refakate devam eden cesaret verici muvaffakiyet alâmetleri, husûsiyle Ermeniler arasındaki Amerikan Board misyonu, keza hal-i hazır buhranlarda memleketin mahsus hal ve şartları İngiliz hristiyanlarından, misyonerlik çalışmalarının ziyadesiyle tevsîi için iktiza eden nakdî yardım tedârîki hususunda hususî gayretler beklemektedir."¹⁰

Cemiyetin hakikî kurucusu olan C. Young "Ermeni ırkının, onun vasıtasıyla Türkiye'ye girmek için açık bir kapı" olduğunu ileri sürmüştür. Cemiyet aşağıdaki şartlar dahilinde faaliyetine başlıyor:

1- İsim: Türkiye Misyonlarına Yardım Cemiyeti.

2- Mevzi: Cemiyetin gayesi yeni bir misyon meydana getirmek değil, Türk İmparatorluğunda mevcut, hususiyile Amerikalılara ait misyonlara yardım etmektir.

3- Komite ve âzaları umumî ve muhtelif ihtidalarla alâkalı şahıslardan müteşekkil bir toplantıya memur edilecektir. İcabettiği kadar sık içtima edecekler ve her içtima (toplantı) dua ile başlayacaktır.

4- Komite, misyonerlik gayelerine yapılan tahsisatı kullanmadan önce kendini, kuruluşunun hikmeti olan mevzularda malûmattar kılacaktır. Herhangi bir husûsî gayeye müteveccih yardımlar doğrudan doğruya o mevzua (yardım edenlerin arzularına mutabık olarak) sarfedilecektir. Fakat komite Türk İmparatorluğunda iş gören ferdlere bağışta bulunmaya selâhiyetlidir. Şu şartla ki, böyle iş gören kimseler, mesul ve tanınmış bir murakabe altında olmalıdır.

⁹ Bu rabbanî kolaylıklar herhalde Tanzimat'la bizim tanıdığımız bazı haklar olacak!

¹⁰ *The Ascending Cross.*

Bundan sonra, Cemiyet direkt Evangelizasyon yardımları faslından ilk olarak İstanbul, Antakya, Arapkir, Harput, Ankara, İzmir, Erzurum, Kayseri, Bursa ve Ayıntap'daki kiliseleri ihya ve mektepler açıp neşriyat yapmak hususunda yardımlar yapmıştır. Bilâhare ibadet yerleri inşasına başlanmış, ilk olarak 1854'de Bursa'da böyle bir yer yapılmıştır. 2 Haziran 1854'de buradaki kilise ve mektep binası Ermeni mahallesinden çıkan bir ateşle harab olmuş, ellisi protestan evi olmak üzere 140 kadar ev yanmıştır. Yangının akabinde biri erkekler, biri de kızlara el işleri ve hristiyanlık öğretmek için iki mektep açılıyor.

İkinci kilise İstanbul'un "Avrupalı mahallesi" Beyoğlu'nda inşa ediliyor ve bunu Erzurum, Suriye, Urfa'da diğerleri takib ediyor.

İki mühim misyon binasına (kilise değil) da aynı devrede yardım edilmiştir. Bunlardan biri Suriye protestan kollejidir. Bu kollej çeşitli gayelerle ve bilhassa Suriyelilerde yüksek kollej tahsili hususunda bir arzu yaratan kitaplar, mektepler, dua etme ve misyonerlerin şahsî tesirleri kasdiyle kurulmuştur. Bible-House binası, Türkiye hristiyan misyonları tarihinde bir devir teşkil ediyor. Fakat birkaç sene evvel böyle bir binanın kurulmasını düşünmek bile bir hayal olarak tavsif edilebilirdi. Bible House taştandır ve bu bakımdan İstanbul'da onunla kıyas edilecek çok az yapı vardır. Büyük köprüden manzarası, hâkim durumu onu göze çarpan yekvücut bir eser yapıyor. İç kısmı da çok güzeldir. Giriş, mermerle şark tarzında döşenmiştir. Ortasında fıskiye bir çeşme vardır. Amerikan, İngiliz ve yabancı Bible cemiyetleri geniş zemin kattadır."¹¹

İlk misyoner mekteplerinin açılması da ondokuzuncu asır içinde olmuştur. Türkiye'de ilk misyoner mektebi Miss Mary Reynold tarafından açıldı. Bu kadın diğer

¹¹ *The Ascending Cross.*

Amerikan Board misyonerleri ile 1826'da İzmir'e geldi. "Eğer mümkünse, Türk çocuklarına hayat yolunu öğreteceklerdi." Mektebi son derece muvaffakiyetli olmuştu. Fakat kadın dört yıl sonra İstanbul'a nakledildi."

Türkiye misyoner mekteplerinin anası olan bu kadın, daha birçok memleketleri dolaştıktan sonra 1895'de doksan üç yaşında öldü. 1904 yılında verilen rakamlara göre Orta Şark'ta tahminen altmış bin talebesi olan altı bin kadar misyon mektebi vardır. İzmir mektebinden sonra Ayıntap, Harput, Arapkir ve Mazgirt'te Amerikan-Ermeni misyon mektepleri açılmıştır. Daha sonra Kudüs'te Papaz Gobath'ın, Suriye'de Dr. Holt Yates'in mektepleri görülüyor.

Orta Şarkta en fazla ehemmiyet verilen merkez İstanbul'dur. İstanbul, imparatorluk devrinde İslâm âleminin merkezliğini yaptığı gibi, bugün de en kuvvetli Müslüman devletinin büyük kültür merkezidir. Bu mevzuda Alman şark misyonları müdürü Doktor Lepsios, İslâm mecmuasında yazdığı bir makalede şunları söylüyor:

"Salıp ve hilâl arasındaki cidal, muhit dairesi üzerinde değil, müstemlekelerde değil, Afrika, yahud garbî Asya'da değil, İslâmî harekât ve faaliyetin Asya ve Afrika'ya intişar ettiği asıl merkezde yapılmalıdır. Bütün İslâm milletlerinin sabit nazarı İstanbul üzerindedir. Eğer orada birşey yapılmazsa, yapılan başka şeyler de az çok heba olur."

Bunun içindir ki, misyoner teşkilâtının takriben en mühim ve kuvvetlisi "Amerikan Board" müessesesi hemen hemen bütün faaliyetini Anadolu, Rumeli ve Suriye'ye hasretmiştir. 7 Darülfünun, 43 yüksek mektep, 417 mektep ve 5 ruhban müessesesini bu teşkilât idare eder. Beyrut Darülfünunu dahil olduğu halde bu misyonerlerin Yakın Şarkta 188 müesseseleri vardır.¹² Fransızlar 560, İngilizler ise 50 müesseseye maliktirler.

¹² Sebilürreşad.

"Asya-i Türkî'deki misyon teşkilâtı garbî Türkiye, merkezî Türkiye ve şarkî Türkiye misyonları olmak üzere üçe ayrılır. Garbî Türkiye misyonunun faaliyeti Avrupa-i Türkî'ye şâmindir.

"Garbî Türkiye misyon mıntıkaları; İstanbul ve cesa-met itibariyle Türkiye'nin ikinci şehri olan İzmir ve Tür-kiye'nin en büyük ve en mühim şehirlerini ihtiva etmesi itibariyle memleketin kalbidir..

"Yukarıda mevzuubahs ettiğimiz garbî, merkezî ve şarkî Türkiye misyonlarının neşriyat merkezi İstanbul'dur. Bundan birkaç sene evvel (1910-11) Averdaper gazetesinin intişarı yerlilerin ihtimam ve mesuliyetine bırakıldı. "Rehnüma" ismiyle başka bir gazete de intişara başladı. Bu gazete gittikçe ziyadeleşen abonelerinin muhitinde terbiyevî ve hristiyan olmayanlara İncil vaızlığı eden bir kuvvet olduğunu isbat etti. Ermenice Averdaper evvelce Mr. Mc. Callum'un idare ve nezaret-i tahririyesi altında çıkarken üç sene müddetle yerli bir Ermeninin eline bırakıldı ve misyon, gazeteye senevî bir tahsisat bağladı. Gazetenin intişarı hususunda elbirliğini esirge-medi. Misyonun kitaplarının satışı işi de bir komisyon esası dahilinde aynı müesseseye bırakıldı.¹³

1900 senesi sıralarında on iki sene kadar önce Birleşik Devletler sefirliği yapmış olan Hon. S. S. Cox'un verdiği bilgiye göre misyon faaliyetlerinin bilânçosu şudur:

Meşgul olunan şehir, kasaba ve köy sayısı	394
Bu faaliyet için angaje edilen Amerikan vatandaşları	254
Türk teb'asından olan yardımcıları	1049
High School ve Kolej adedi.....	35
Leylî kız mektepleri	27
Umumî mektepler.....	508
Tedris altındaki talebe sayısı.....	25171
Mabed adedi (takriben)	400

¹³ The Turkey and Balkan missions'dan naklen. *Yeni Sabah* gazetesi, 24 Şubat 1939.

Herbir servise devam edenler (vasatı)	5000
Teşkilâtlı kiliseler	138
Senede satılan kitab-ı mukaddes vs. dinî kitaplar	50000
Senede satılan risale adedi	100000
Gazete	13
Kitap, baskı makineleri, emlâk vs. kıymeti	1000000
Senede Türkiye'ye gönderilen ve dağıtılan vasatı para	700000

O zamandan beri dokuz-on sene içinde kaydedilen ilerlemeler hakkında şu bilgi verilmektedir:

"Bu miktarlar hal-i hazırda da çoğaltılmıştır. Dr. Talmage'ın son bir konuşmasında beyan ettiği gibi, Amerikan misyonları gündüz mekteplerinde 27.000 ve Sunday mekteplerinde ise 35.000 talebe okutmaktadırlar. Yalnız Asya kısmında 152 Amerikan misyoneri, 800 yerli yardımcı, 101 kilise, 12.000 muhabir, 47.000 müntesip, 48 kollej ve orta mektep (kızlar için) ve 350 umumî mektep vardır. Osmanlı İmparatorluğunun Evangelizasyonu için Birleşik Devletler tarafından en az on milyon dolar sarfedilmiştir. Zaten 1820'de başlayan faaliyetlerdenberi yedi milyon kadar kitab-ı mukaddes ve hristiyanlığa ait sair kitaplar gönderilmişti.

"Bu son senelerde Rev. Levi Parson Kudüs'teki ilk Amerikan misyonuna başladı... Sonra Dr. Cyrus Hamlin Amerikan Board yabancı misyonlarının ajanı olarak çalışmaya başladı... Lord Stratford'un hayatı ve eseri hakkındaki tedkik, onun müstemlekelerdeki yerli Hristiyanlar için olduğu kadar, Birleşik Devletlerdeki misyonerler için de neler yapmış olduğunu gösteriyor. Birkaç yıl içinde bu çalışmaların neticesi belli oldu ve Bursa'da, İzmir'de, Trabzon'da, Ayıntap'ta, baştanbaşa Küçük Asya ve Ermenistan'da misyonlar teşekkül etti. Zamanla, 1847'de büyük çapta bir Protestan Kilisesine tahvil edilen misyon komitelerini organize etmek zarureti hissedildi. Daha sonra bu geniş Türkiye sahası tamamen İstan-

bul'dan idare edilecek yerde Garp misyonu, merkez misyonu ve Şark misyonu olmak üzere üçe ayrıldı. Garp misyonu İstanbul, Bursa, İzmir, Trabzon, Merzifon, Sivas ve Kayseri'ye bakıyor, merkez misyon başlıca merkez olarak Ayıntap ve Maraş'ı şâmindir. Şark misyonu ise Van, Erzurum, Harput, Mardin ve Bitlis'i ihtiva ediyor. Bir de Avrupa misyonu vardı ki, esas itibariyle Bulgarlarla meşgul olmaktaydı."¹⁴

Sultan İkinci Abdülhamid zamanında Türkiye'de İtalyan, İngiliz, Rus, Avusturya ve Alman müesseselerinden başka 400'ü mütecaviz Amerikan müessesesi bulunmaktaydı. Devletin bunlar üzerinde son derece titizlik göstermesi ve mezkûr müesseselerden ruhsatsız olanları derhal kapatması üzerine, Amerikan hükûmeti, sefiri vasıtasıyla bunların bir an evvel tescil edilmesi yoluna gitmiş, fakat sefirin müteaddid müracaatları cevapsız bırakılmıştır. Bunun üzerine son bir müracaat yaparak bu 400 müesseseden hiç değilse on tanesinin tescilini isteyen Amerikan sefiri, bu tescil yapılmadığı takdirde hükûmetinin diplomatik münasebetleri keseceği tehdidini de beyan etmiştir. Kitabın sonunda suretini koyacağımız sadaret tezkeresinde kaydedilen bu on müessese şunlardır:

1- Kayseri ve Talas'daki erkek ve kız mektepleri, çocuklara mahsus bahçe mektebi, hastahane, misyoner ikamethaneleri ve eczahane.

2- Tarsus koleji.

3- Selânik'de mabed, misyoner ikamethaneleri ve müştemilâtı.

4- Van'da erkek ve kız mektepleri, yetimhane, hastahane, eczahane, misyoner ikamethaneleri ve müştemilâtı.

5- Selânikte Sanayi ve Ziraat mektebi.

6- İzmir'de erkek ve kız mektepleri.

¹⁴ *The Sword of Islam or Suffering Armenia*, pp. 401-402.

7- Adana'da misyoner ikamethaneleri ve kız mektebi.

8- Sivas'ta erkek ve kız mektepleri, mabed ve misyoner ikamethaneleri.

9- Maraşta kız koleji, ilâhiyat mektebi ve misyoner ikamethaneleri.

10- Beyrut koleji ve müştemilâtı.

Nihayet, hükûmet iki devlet arasındaki siyasî münasebetlere hâlel vermemek için bu on müesseseyi tescil etmiştir.

Birinci Dünya Harbi'nde muharebe ettiğimiz milletlere ait mektepler kapatılmış, bilâhare Alman ve Avusturya mekteplerine müdahale hakkı da alınmıştı. O zaman İstanbul'da aşağıdaki mektepler işgal edilmiştir:

1- Alman mektepleri:

1. Beyoğlu Tekke Sokağında,
2. Boğaziçi'nde Bebek'te,
3. Yedikule ile Samatya arasında,
4. Haydarpaşa'da Osmanağa mahallesinde.

2- Avusturya mektepleri:

1. Beyoğlu Dumdum Sokağı'nda,
2. Galata'da Sen Jorj mektebi,
3. Beyoğlu Posta Sokağı'nda Santa Marya kilisesi içinde.

3- Amerikan mektepleri:

1. Rumelihisarı'nda Robert Koleji,
2. Üsküdar'da, Selâmi Ali Efendi mahallesindeki kız mektebi,
3. Arnavutköyü'nde Amerikan Kız Koleji,
4. Kumkapı Musalla Sokağı'nda Şeyh Ferhat mahallesindeki misyoner mektebi,
5. Gedikpaşa'da Esirci Kemaleddin mahallesinde Amerikan mektebi.

4- İtalyan mektepleri:

1. Beyoğlu'nda Yeni Çarşıda Prens Ami Duo mektebi,
2. Ağahamamı'nda, İtalyan mektebi,
3. Yeni Mahalle'deki mektep,
4. Büyükdere'de Frenk Kilisesi karşısındaki mektep.

Bununla beraber devlet harpten mağlûp çıkınca bu mektepler yeniden açılmış ve eski durum tekrar başlamıştır.¹⁵

---

¹⁵ *Türkiye Maarif Tarihi*, Osman Ergin.

TÜRKİYE'DE MİSYONER MEKTEP VE MÜESSESELERİ

Bursa Amerikan Kız Koleji

1928 senesinde Cumhuriyet hükûmeti tarafından kapatılan bu kollejdeki hristiyanlaştırma çalışmalarından bahsetmek, meselenin ehemmiyetini biraz daha belirtmek bakımından faydalı olacaktır.

Mektepteki Amerikan muallimlerinin senelerdenberi devam eden telkin ve propagandalarından bu zamana kadar ne talebe velilerinin ne de hükûmetin haberi olmuş, ancak üç uyanık talebenin maarif müdürlüğüne gelip haber vermesiyle vaziyet anlaşılmıştır.

"Bundan tam bir ay evvel Bursa Amerikan mektebinden üç kız talebe maarif müdüriyetine gelerek bu meseleyi haber vermişlerdir. Kızların ellerinde iddialarını müeyyed bazı vesaik de mevcut olduğundan maarif müdürü Sıdkı bey müfettiş Necip beyi derhal tahkikata memur etmiştir.

"Müfettiş bey vak'aya vaz'ı yed edince, fil-hakika vaki' iddianın vücûdunu derhal hissetmiş: Gerek maarif idaresinde gerek mektepte isticvab edilen on beş talebenin ifadeleriyle hakikate yaklaşmıştır. Mektepteki hayatları, muallimleriyle temasları da tedkik edilen dört şüpheli kıza aid vesaik husûsî hâtıra defterleridir. İngilizce kaydedilen bu hâtıralar arasında İsa'ya muhabbete, pro-

testanlığın ulviyetine dair satırlar vardır. Bu defterler tercümeleriyle birlikte tahkikat evrakına raptedilmiştir.

"Kızların ifadeleri: "Biz bu dini sevdik, kimseye hesap verecek değiliz" tarzındadır... Bu işte, âmir, muharrik vaziyetinde görülenler mektep müdürü ile iki muallime ve halen İzmir'de bulunan Miss Parson'dur.

"Filhakika iki sene evvele gelinceye kadar mektepte İncil tedrisatı mühim bir mevkide idi. O zaman da protestanlığı kabul eden Türk kızları vardı. Bugün İstanbul'da yüksek tahsilde bulunan Pakize İzzet hanımla, bir müddet Bursa'da doktorluk eden bir zatın kızı Sabiha hanım da bu meyandadır. Hattâ yeni hâdisede bu eski talebenin de müessir oldukları söylenmektedir.

"Amerikan mektebinin yüz elli talebesi vardır ve hepsi de Türk'tür. Museviler daha geçen sene çocuklarını mektepten aldılar. Amerikan mektebine itibar edenler maalesef münevver ailelerdir.

"Moda halinde hüküm süren bu rağbetten maksad İngilizce öğrenmek hırsıdır. Halbuki hale âşına ve senelerdenberi lisan muallimliği eden bazı zevat bu talebenin-değil iyi, hattâ iptidai bir şekilde bile- İngilizce öğrenemediklerini söylemektedirler. [Cumhuriyet, 27 Kânunisanî, 1923]

Mektepteki garip hallerden biri de, bir köşede Amerikan bayrağının asılı olması ve malûmatına müracaat edilen kadın öğretmenlerden birinin "müdiremiz aynı zamanda konsolosluk vazifesi de yapar da" demesidir.

"Tanassur ettirilen Madelet, Nemika ve Seniha Kâmran isimindeki hanımlar, dün pazar olduğu cihetle muallimleri ile birlikte protestan kilisesine gitmişlerdir.

"Hâdiseyi mektep talebesinden İzmirli Vedia hanım ihbar etmiştir. Kolejdeki kızların hepsi de müslümandır. Talebe; protestan, bîtaraf ve protestan propagandasına aleyhdar olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Tanassur edenlerin Amerikan bayrakları ile süslenilerek taayyid

edildiği (bayram yapıldığı) sabit olmuştur[23 K. sâni 928].

"Tanassur eden Kâmran hanımın pederi Rıza bey muhtac-ı himâye görüldüğünden Sedbaşı Amerikan mektebi ittisalindeki fabrikada müdür sıfatıyla istihdam edilmektedir. Rıza beyin kızı Kâmran hanım da Kollej'de kâtiplik vazifesini ifa etmektedir.

"Kâmran hanım bu suretle mektep idaresiyle mütemadi temasları neticesinde yavaş yavaş tanassur etmiş ve bundan sonra küçük kardeşini de az bir ücretle mektebe kabul ettirmişti.

"Türk'ün dinî ve millî günlerine hiç ehemmiyet vermeyen mektep idaresi pazar, yortu günleriyle yılbaşı gibi günlerde Türk çocuklarına yeni elbiseler giydirmekte ve çocukları merasim-i dîniyeye iştirâk ettirmektedirler. Ez-cümle elyevm Maraş'ta mühendis bulunan Abdülhamid beyin kerimesine protestanlık resmen teklif olunmuştur.

"Mektep idaresi; ailesinin kudret-i maliyesi düşkün bulunan talebeye Hazret-i İsa'ya dua etmesini, dua edecek olurlarsa her muradına ereceği kanaatini yavaş yavaş aşlamıştır.

"Bundan sonra ekanim-i selâse düsturlarını ihtiva eden kitaplar mis'ler tarafından talebeye hediye ve hâtıra olarak tevzi edilmiştir. Talebe, yemek vesaire zamanlarında daima dinledikleri duaların bilâhare İncil'den parçalar olduğunu anlamışlardır.

"Mektep idaresi, protestanlık telkinine o kadar ehemmiyet vermiştir ki, hattâ mektepte mevcut bir Türk muallime bile protestanlık teklif edilmiştir. Mektepte evvelce muallim bulunan kibar bir ailenin kızı muallime Behice hanımın talebe üzerindeki nüfuzu düşünülerek protestanlık teklif olunmuş ise de Türk muallime bu teklifi reddetmiştir. Bunun üzerine mektep idaresi, mektebin iptidaî kısmının lâğvını bahane ederek muallimeyi mektepten çıkarmıştır.

Yılbaşında birçok Türk kızlarına protestan âyinlerine mahsus elbiseler yaptırılmıştır. Dinî propaganda icra eden muallimelerin protestanlık akidelerini kabul etmeyen talebeye "ahlâk ve harekât" namı altında kötü notlar vermekte oldukları, bu talebelerin mezuniyetlerine müsaade olunmadığı da mevzuubahs edilmektedir.

"Mektebin misafir salonunda bir armanın hakikaten mevcut olduğu ve bu armanın protestan olan talebenin muamele-i kaydiyesinde bir alet-i resmiye olarak istimal edildiği söylenmektedir. Protestan olan ve olacak talebenin mektep ücretleri tenzîl edilmekte ve hattâ kendilerine hususî yardımda bulunulmaktadır.

"Büyük bir ehemmiyetle mektepte tahkikat ve tedkikat icra eden maarif emini Necati bey, tahkikata başladığı esnada mektep müdiresi, bütün talebeyi toplayarak bazı tenbihattâ bulunmuştur. Ezcümle müdire, talebeye katiyen böyle bir meselenin unutulmuş olduğunu, hariçte ve aileleri nezdinde buna aid hiçbir şey söylememelerini tenbih etmiştir. [26 Kânunisânî, 1928, *Cumhuriyet*]"

Hâdisе tamamen tahakkuk edip hristiyan edilen kızların henüz reşid olmadıkları tesbit edildikten sonra Maarif Vekâleti aşağıdaki emirle kolleji kapatmıştır:

"Bursa Amerikan kız koleji talebesinden Balıkesir askerî kalem reisi miralay Tal'at beyin kızı Seniha Tal'at, mütekaid yüzbaşı Rıza beyin kızları Kâmrân ve Nemika, "*Kardeş*" gazetesi sahibi Vasıf Necdet beyin kızı Madelet Necdet hanımların mektep muallimleri tarafından gayritabiî ve dinî telkinata maruz ve binnetice protestanlık akîdesini kabule ikna edildikleri anlaşılmıştır. Bu hanımlar reşid olmadan evvel telkine maruz bulunduklarına göre mektebin çocukların tecrübesizliklerini ve zaaflarını istismar ettiği tamamen tahakkuk etmiştir.

"Maarif Vekâleti kendilerine evlâd-ı memleketin emniyet olunduğu irfan müesseselerinden hiçbir şeyin cumhuriyetin âlî prensipleri hilâfına olarak herhangi bir şekilde dinî telkinat yapmaya mezun olmadığı hakkında-

ki kat'î ve müteaddit emirlerine ve talimatın bu babdaki sarîh hükümlerine rağmen gizlice talebesinin samimî akidesiyle oynayan ve millî seciyelerini bozan ve emniyeti suiistimal eden bu mektebi derhal seddetmiş ve alâkadarlar hakkında Cumhuriyet mahkemeleri nezdinde ikame-i davaya karar vermiştir."

Hükûmetin bu yerinde müdahale ve kararı hiç şüphesiz şâyan-ı takdîr olup, Cumhuriyetin âlî prensipleri bugün de carî olduğuna göre, aynı hassasiyetin her an için gösterilmesini temenni ederiz. Fakat bir mektebin kapatılmasıyla mâzideki bütün hataların üzerine de sed çekilmiş olmadığını hatırlatmak gerekir. Zira burada çok acı bir misalini gördüğümüz içtimaî hattâ ailevî alâkasızlık devam ettikçe hükûmetin tedbirleri kat'iyen müessir olmayacaktır. Protestanlığı kabul eden kızların babaları böyle bir durumdan son dakikaya kadar haberdar olmadıklarını beyan etmişler, bunlardan bir tanesi de evde İncil okuyan kızı ile bir müddet münakaşa ettiğini, sonra artık üzerinde durmadığını söylemiştir. Bu şekilde hareket etmekle evlâdının din değiştirmesini zımnen kabul ve teşvik etmiş bir babanın kanaatimizce Amerikan mektebindeki muallimlere kabahat bulmaya da hakkı yoktur.

Aynı hatayı Maarif Vekâletinin tebliğinde de görmek mümkündür. Talebenin muhtaç olduğu din bilgisini, milliyet duygusunu vermemekle lâik bir tedrisat yapıldığını ve bu suretle Cumhuriyetin âlî prensiplerine riayet edildiğini iddia etmek herşeyden evvel bu prensiplerin lâıkiyle kavranılmadığını gösterir. Cumhuriyetin âlî prensipleri, müslüman-Türk çocuklarını mâneviyat bakımından sallantıda bırakarak onları hristiyan misyonerlerinin kucağına atmak değildir. Vekâlet bu tarihe kadar vaziyetten haberdar olmadığına göre, yabancı mekteplerinin teftişi hususunda da uzun müddet lâkayd kalmıştır. Buna mukabil, Tıp Talebe Cemiyetinin haklı infiali hâdiseyi daha iyi belirtmiştir:

"Tıp talebesinin dünkü içtimaidan sonra bazı Türk çocuklarının tanassur ettirilmesi mevzuubahs olmuş ve bu mesele talebe arasında şiddetli münakaşayı mucip olmuştur. Çocuklarını küçükten hristiyan ve ecnebî mekteblerine vererek tanassura sebebiyet veren ebeveynin bu halleri şiddetle tenkid edilmiştir.

"Bu esnada talebeden bir efendi tıp fakültesi birinci sınıf talebesinden bir hanımın da evvelce Amerikan mektebine müdavim iken tanassur etmiş olduğunu mevzuubahs etmiştir. Bu mesele uzun uzadıya müzakere edilmiş ve bunun doğru olup olmadığını anlamak için tahkikat icrası karargir olmuştur.

"Bundan sonra elli imzalı bir takrir verilmiş ve küçük yaştaki çocuklarını hristiyan mekteplerine vererek bunların tanassur etmelerine sebebiyet verenlerle mücadele edilmesi ve bu hususta bir heyet teşkili karargir olmuştur. Hey'et-i idare tetkikatta bulunduktan sonra neticeyi arz etmek üzere hey'et-i umumiye'yi davet edecektir" [29 Kânunisanı 1923, Cumhuriyet].

Robert Kollej

Türkiye'deki Amerikan kültürü tesirinin müşahhas ve muazzam bir numunesi olan bu Kollejin yüz seneye yaklaşan bir mazisi vardır. Evvelce bahsettiğimiz ve gayesi doğrudan doğruya misyonerlik olan Bebek semineri, Kollejin ilk çekirdeği olmuştu. Kırım harbi dolayısıyla ittifak ettiğimiz İngilizlerin eline bu maksadla yeni bir yaklaşma fırsatı geçmiş ve gerek İngiliz, gerek Amerikan misyonlarının nazarları Türkiye'ye çevrilmişti. Tanzimatla birlikte gayrimüslimler arasında esen serbestî havasından kısa zamanda onlar da istifadeye başladılar.

"Mektep, eylül 1863 (1279) tarihinde ilk önce Bebek'de ufak bir evde açılmıştır. Bu evde Kırım muharebesi sırasında Türklere yardım etmek maksadiyle gelen

Amerikalı misyonerler bulunmakta idi. İşte bunlardan Hamlin adında bir misyoner, ilk defa bu işe önyak oluyor. Ona da ilk defa yardım vaadeden Fransalı Roçild ailesine mensup New York tacirlerinden Mr. Christopher Rinlender Robert'dir. Robert, öldüğü tarih olan 1878 (1295) senesine kadar kollejin bütün masarifini üzerine almış ve servetinin beşte birinin kolleje verilmesini vasiyet eylemiş olduğundan, 1878'de ölünce vereseşi Kollej'e dört yüz bin dolar (Türk parası ile yüz bin altın lira) vermiştir.. İşte bu para ile Bebek'te Rumelihisarı üzerinde görülen muhteşem ve muazzam binalar vücade getirilmiş ve o zamana kadar Amerikan Kolleji denilirken 1878'den sonra Robert Kollej adını almıştır. Mektep için başlangıçta Kuruçeşme sırtlarında bir yer satın alınmışsa da binanın orada yapılması istenmemiş ve sonra bugünkü yeri tedarik ve temin edilmiştir.

"Robert Kollej, Fransızca tedrisatta bulunmak üzere hükûmet tarafından Beyoğlu'nda açılan Galatasaray Lisesi'nden beş ve Türkçe tedrisatta bulunmak üzere hükûmet ve halkın yardımı ile açılan Darüşşafaka Lisesi'nden on sene evvel açılmıştır. Bu mekteplerden gerek hükûmetin gerek halkın gözü çok yılmış olduğu, her müessese hükûmet için birer çıban, birer siyâsî mesele menbaı olacağı anlaşıldığı için ilk zamanlarda bunların açılmaması için elden gelen gayret esirgenmezdi ve kolaylık gösterenler, yahud mektebe yer verenler ve satanlar halk ve hükûmet nezdinde iyi bir gözle görülmezdi. Robert Kollej'in birinci kısmının yerini Ahmed Vefik Paşa evvelâ on altı bin liraya, sonra ikinci kısmını da yirmi bin lira mukabilinde Amerikalılara satmıştır. Fakat binanın burada yapılmasına da Ruslarla Fransızlar güçlük göstermişler ve hükûmet nezdinde teşebbüslerde bulunmuşlardır. 1864'de bu mektep için New York'da bir mütevelliler heyeti teşekkül ederek bu hususta Amerikan hükûmetinin de yardımını temine muvaffak olmuş ve siyâsî müracaat-

lar ve teşebbüsler sonunda 1869'da binanın yapılmasına irade çıkartılabilmıştır.

"Kollejin mühendis kısmı 1902'de yapılmıştır. Kütüphane ve idare binası da o mektepte okumuş ve Amerika'da zengin olmuş bir Rum'un verdiği para ile yapılmıştır.

"Lâik olan Amerikalıların bile bu mektebi tesisdeki gayelerinin protestanlığın neşri olduğu şüphesizdir. Mektep lâik bir şekilde idare olunmuş ve olunuyorsa da varidatının mühim bir kısmı protestanlığı neşreden Amerikan cemiyet ve heyetleri tarafından temin edilmekte olması bu kanaati kuvvetlendirir.

"Mektebin ilk müdürü C. Hamlin'dir. Bu adam misyonerlikten çekilerek bu vazifeyi kabul etmiştir. İkincisi G. Washburn, üçüncüsü C. T. Gates, dördüncüsü P. Monroe, beşincisi Wrightdır."¹⁶

Yukarıdaki mülâhazaların doğruluğunu hâdiseler teyid etmektedir. Bir defa bu mektep menşesinde tamamiyle din propagandası yapan bir teşekkülün büyümesi ve resmen tanınmasıyla doğmuştur. Mektebe varidatını vakfeden Robert, Amerikan misyonlarına nakdî yardım yapan bir tüccar olup Sultan Mehmed İstanbul'u nasıl Rumelihisarını yaptırarak fethetti ise kendisinin de oradan aynı şehri mânevî-kültürel yoldan fethedeceğini düşünerek Fâtihane bir jestle mektebin Bebek sırtlarında yapılmasında ısrar etmiştir. Mektebin ilk müdürü olan C. Hamlin'in "misyonerlikten çekilerek (!) bu vazifeyi kabul etmesi"ne gelince, aynı şeyi kabul ve iddia etmek fazla safdillik olur. Bebek seminerinin kurucusu olan da bu zattır. Buradaki misyonerlik faaliyetini görmek isteyenler kendi kaleminden çıkmış olan eserine müracaat edebilirler.¹⁷ Mektebin menşei hakkında daha mufassal malûmat için yine kendi teşekkülleri olan T. M. A. S. nin raporlarına bakalım:

¹⁶ *Türkiye Maarif Tarihi*, Osman Ergin.

¹⁷ *My life and Times*, Cyrus Hamlin.

"Bütün misyonların en büyük problemi, belki de Hristiyanlığın, yabancı dinsiz milletlerin topraklarına rekzedilmesidir. Öyle bir şekilde ki, yerli bir nebat gibi kök salacak ve yerli bir nebat olmak üzere büyüyecek. Dr. Gustav Warneck muhakkak ki gerçeği söylüyor ve böylece tek tasarlanabilir yol, her millete kendi adamlarının (Rumlara Rumların, Ermenilere Ermenilerin, Kıptîlere Kıptîlerin, Nasturîlere Nasturîlerin ve Müslümanlara Müslümanların) İncil'i nakletmesidir.

T.M.A.S. faaliyete başladığı zaman Bebek'deki eğitim semineri İstanbul'un altı mil ötesinde, Boğaziçinin güzel sahilinde 1840'da Cyrus Hamlin tarafından açıldı ve derhal alâka topladı.

"American Board böylece iki sınıf yerli vaız tayin ediyordu. Gerek çalışmanın zaruretleri, gerekse halkın hal ve şartları onu pek yaygın bir ihzarî çalışma devresi olmaksızın birçoklarını papazlık mesleğine sokmağa mecbur kılıyor. Yerleşmiş ve kılavuz vaızlar için olduğu kadar köy kiliseleri papazları için de gerçek müttekî adamlar, sahih muhakeme sahibi, kitab-ı mukaddes doktrinlerinde iyi tecrübe kazanmış, fakat geniş ölçüde kendi öz halkı içinde terbiye görmüş ve kendi zevceleriyle de birlikte, halkları kadar kendilerinin de mesud yaşayabilecekleri böyle bir hayat tarzına alışmış insanlara ihtiyaç olacaktır. Bunlar, aralarında çalıştıkları kimselerle sempatiden farklı zevk ve itiyadlarla ayrılmış olmamalı ve masrafları böyle yerli protestan cemaatlerinin kudreti fevkinde işlere harcedilmemelidir. Diğer muhtelif cihetlerden de kasaba kiliseleri papazları, müellifler ve seminerlerdeki muallimler kadar çok tahsilli bir sınıfa ihtiyaç vardır. Bu son işyoldaşlarını tedârik hususunda misyon hal-i hazırda geniş ölçüde bir ilâhiyat mektebi olmaktan daha çok birşeyler yapmak için planlanan bebek müessesesine bakacaktır."¹⁸

¹⁸ A. B. Repport, 1856, 94.

"İstanbul'dan Dr. Schauffer, ilk papaz talebelerinin canlı bir tasvirini yapıyor: Bebek seminerinde evvelce camide ibadet eden beş talebe şimdi Hz. İsa'ya duaya hazırlanıyor. Bunlardan biri bir Türk mektebi mezunu olup, seminerde Türkçe muallimidir. Diğeri de Pfander'in İslâmî mübahase üzerine olan meşhur eserini Farsçadan Türkçeye tercüme eden biridir. Seminerin, uyanmış müslümanlar arasında akıllıca istimali zamanı artık gelmiştir.

"Bebek seminerinin ilâhiyat başkanı W. Clark tarafından T.M.A.S.ye geniş ölçüde bir muavenet için bir müracaat yapılmıştı: "Aylarca evveldenberi bu büyük sahanın yerli vaızları olmak isteyen taliplerle çevrildik. Burada adamakıllı tahsilli insanlar hazırlanabilir. Bizim şimdilik elli talebemiz var. Arkadaşlarımız derhal imdad gelmezse bunlardan yirmisini azad etmeye mecbur kalacağımızdan korkuyoruz. Bu seminerde elli yerine yüz kişi olabilir. Bu müesseseyi halihazırda şu memlekette devam eden büyük hristiyanlaştırma faaliyetinin azame-tiyle hemâhenk olarak yerleştirin. Biz bu miktarı hiç değilse iki yüz ederiz. Allah başımızdaki insanları bu nisbet-te çoğaltıyor. Ermenileri, Türkleri, Bulgarları, Arnavud-ları üzerimize yağdırıyor. Fakat bir ayak öteye gidemiyoruz. Amerika'dan bize "Bu sene artık size verecek paramız yoktur" diyorlar. Müracaatlarımıza, cesaret verici bir cevap alamadık. Ne yapacağız? Bu sıkıntı anında bize yardım için bir adım atacak, Allahın bu dünyada zengin ettiği iki üç kişi yok mudur? Türkiye'nin kurtarılmasını, bize yardım etmeyi hararetle arzu eden birkaç arkadaş dahi bulunmaz mı? İki tâlibimiz var ki, kendileri kadar yakınları da öğretimimiz altına girmek istiyorlar. Ancak, cemiyetinizden gelecek olan yardım sesini işitinceye kadar onların işini geriye bıraktık."¹⁹

¹⁹ *Report*, 1857, 13.

Bu müracaat üzerine cemiyet yedi talebenin yıllık maişetini deruhte etmiştir. Mezun olan ilâhiyat talebelerinden biri, Türkiye'deki en geniş cemaat teşkilâtı olması itibariyle Âsurî misyonuna gitmiştir. Biri muallim ve vaiz olarak Kayseri'de kalmış, biri aynı işi Harput'ta muvaffakiyetle devam ettirmiş, biri de Bilecik'e yerleşmiş, biri de -ki Türkçe, Ermenice, Rumca ve İngilizce biliyor- Bulgaristan'a gitmiştir.

"1858-59 kışı, henüz dönmemiş (hristiyan olmamış) dört gencin birlikte sabah duasına gitmesiyle hayat verici bir mevsim olarak başlamıştır. (Bebek'de) Bu ilca derhal süratle bütün diğer talebeye hattâ seminerin dışındakilere de sirayet etmişti. Bunlardan alınan iki netice şudur: Kurtulmamış kimseler arasında derin bir günah kanaati ve ölümden hayata geçenler arasında büyük bir yeniden canlanma vardı.

"Bebek yıllık raporunda şunlar vardır: Geçen yılın takdis bakımından gayet zengin bir sene olduğunu söyleyebildiğimiz için gerçekten şükrediyoruz. Ümidle dolu dindar talebeler yeni şahıslara inkılâb etti. (Yâni hristiyanlaştı). Ruhun yıkanması (vaftiz) onların gözlerini daha evvel hiç görmedikleri mânevî şeyleri görmek üzere açtı... Sevinç ve neşeleri tasvir edilemez. Ruhun vaftizi sofı talebeler üzerine gerçekten müessir bir şekilde tecelli etti. Kalbleri kendi öz halklarına doğru genişlemiş ve kendilerini yeniden Allah'a vakfetmeye bırakılmışlardı."

"Bebek müessesesi, Türkiye'de yerli bir papazlığın nasıl doğduğunu gösterir. T.M.A.S. buraya diğer herhangi bir kollejden daha fazla yardım yapmıştır. Nihayet teolojik kısım küçük Asyada'ki Merzifon mektebine nakleldi. Seminer bizzat, A.B.C.F.M.'den tamamen ayrılmakla beraber, İstanbul'da büyük Amerikan Robert Kollej'e bir mübeşşir ve bir menzil taşı olmuştur."²⁰

²⁰ *The Ascending Cross*. p: 77.

İşte Robert Kolej'in kuruluşundaki hikmet budur. C. Hamlin hayatının sonuna kadar misyonerliğe devam etti. Arkasından mektebe müdür olan Dr. G. Washburn'e gelince, bu zat da aynı cemiyete mensub bir misyonerdi. Çalışma metodlarına dair kendi sözlerinden alacağımız bir misal herhalde kâfidir.

"Hristiyan misyonerleri, hristiyanlığı kendi memleketlerine taşımak üzere teçhiz edilmiş bir yerli evanjelik papazlık ikamesine girişti. Vaktiyle birçok yıl İstanbul'daki Robert Kolej'in müdürlüğünü yapmış olan Dr. Washburn, kırk yıl evvel T.M.A.S.'nin yıllık toplantısında bu mühim vaziyeti anlatmıştı. "Maksad mümkün olduğu kadar erken ve süratle kendini idare eden ve haricî kontrolden müstakil yerli kiliseler yapmaktır. Bu mesele, birçok cemaat teşkilâtlarının fakirliği dolayısıyla Türkiye'de gayet zordur. Fakat onlar ısrarla bütün kiliseleri "kendi başına" yapmak için uğraştılar. Bu adamların misyon çalışmalarına bir son olmalıdır. Zira onlar Türkiye'de ebediyen kalmak üzere gitmediler. Gitmekteki gayeleri, orada halka hristiyanlık öğretme faaliyetine devam eden ve sona erdirecek olan kendi başına, kendisi propaganda yapan kiliseler kurmaktır."²¹

Mektebin faaliyet ve gayesi hakkındaki aşağıdaki vesika da önemli bir delildir.

"Sene başında (yani 1915'de) Türkiye'de çalışan bütün Amerikan kolejlerinin mümessilleri İzmir'de umumî bir konferansa davet edildiler. Bu konferans Türkiye'de akdedilmiş olan ilk konferansdır. Robert Kolej, İstanbul Koleji (Kız mektebi), Merzifon Anadolu koleji ve bey-nelmilel kolej mümessilleri bu içtimada hazır bulundular. Beyrut'taki Suriye protestan koleji, Antep'teki Merkezî Türkiye koleji ve Tarsus'daki St. Paul enstitüsü mümessilleri Beyrut'a uğrayan vapura vaktinde yetişemedikleri için içtima'da hazır bulunamadılar. Konferans üç gün

²¹ *The Ascending Cross*, p. 233.

devam etti ve Türkiye’de talim ve terbiye meseleleriyle alâkadar mühim evrak okundu. Bu evrakın kıraatini münakaşalar takibetti ve bu münakaşaların hepsi Osmanlı İmparatorluğu’nda talim ve terbiye ve bilhassa Hristiyan terbiyesi davası lehinde hayatî bir ehemmiyeti haiz idiler. Bu konferansda kararlaştırılan planlara göre her sene böyle bir konferans akdi, gelecek seneki içtimain da İstanbul’da yapılması karargir oldu.”²²

Böyle bir gaye ve teşkilâtla kurulan mektebin mahud gayeye hizmet etmemesi beklenemezdi. Robert Kollej bu telkini doğrudan doğruya değil, bilvâsıta yapmaktadır. Hattâ mümkün olan bütün serbestinin gösterildiğinden, hattâ oruç tutan talebenin buna müteallik ihtiyaçlarının karşılandığından bahsedilir.²³ Fakat James Dittes’in söylediği gibi, tedris ve terbiyede güdülecek metodla aynı neticeyi almak mümkündür. İsimlerin Francis veya Luther olmasıyla Galilée veya Küri olması arasında fark yoktur.

"Bundan otuz sene kadar evvel Robert Kollej’in bir tevzi-i mükâfat resminde bir şakirdin okuduğu nutkun İslâmiyete muhalif muhteviyatı orada hazır bulunan diğer İslâm çocuklarının ailelerini cidden gücendirmiş ve müteessir etmiştir.

"Vaktiyle Osmanlı hükûmetinin gösterdiği müsama-hakâr tavrı suiistimal ile, hristiyan talebe cemiyetinin 1911 senesi Ağustosunda Rumelihisarı’nda Robert Kollej’de akdettikleri bir konferansta hristiyan terbiyesinin İslâm âlemine aid bütün meseleleri bahis ve münakaşa mevziine konulmuştur. Misyonerlerin mütalâalarına nazaran bu konferans o kadar büyük bir muvaffakiyet elde etti ki, zamanın Maarif Nezâreti devletin resmî tedrisatı-

²² *The Turkey and Balkan Mission*, p. 18’den naklen. *Yeni Sabah*, 24 şubat 1939.

²³ Son yıllarda oruç tutan talebelere zorla su içerilmesi dolayısıyla çıkan hâdise çok dikkate şâyandır.

na esas olmak üzere Amerikan misyonerleri mekteplerinin programlarını kabul etmeyi düşündü."²⁴

Bu münasebetle memleketimizin eski meşhur gazetecilerinden Celâl Nuri beyin "*Tarih-i İstikbal*" adlı kitabından bir bölümü, hiçbir fikir beyan etmeksizin, aynen alıyoruz:

"Memleketimizin Muharebesiz Tedricen Fethedilmesi."

"Biz şark milletleri pek zahîrî görür olduk. Ancak maddiyatı görüyoruz. Cisim ve maddeye aid birşey varsa onu imkân nisbetinde anlıyoruz. Fakat, ne kadar büyük olursa olsun maddî olmayan cereyanları, yavaş yavaş vukubulan hareketleri takib edemiyoruz. Memleketimizin bir kısmı, meselâ bir Bulgar canavarı tarafından işgal edildi ve oradaki din ve ırk kardeşlerimiz mağdur olurlarsa o zaman galeyana geliyor, bağırıyor, çağırıyor, tepiniyor, ağlıyor. Lâkin tedrici ve gürültüsüz, sistematik, muttarit bir plân takibi ile bir devlet memleketimizde birçok haklar kazansa; dahilî ve haricî hükümlerlik haklarımızı birtakım marazî şeylerle sakatlandırırsa; çevirdiği dalaveralar, uydurduğu işlerle vilâyetlerimizi rehin alsaydı; bu durum asla dikkatimizi çekmez, bizi düşündürmez.

"Halbuki Türk milletinin henüz hatt-ı hareketini çizmemesi memleketimizin muharebesiz bir şekilde tedricen fethedilmesine müncer oluyor. Med halinde bir deniz gibi, Avrupa, günden güne, dakikadan dakikaya kararımıza giriyor. Biz bu medde bir cezir hazırlamazsak, taşan sular bizi boğar.

"Bizde belki birçok hamiyet sahibi bu maddî nüfuzu görmemiştir. Zaten neşredilen kitaplarda da kapitülâsyonlara, postalara, malî tahdidlere, Düyûn-ı Umûmiye idâresine, pürüzlü imtiyazlara, nüfuz mıntıkalarına, sefaret maiyet vapurlarına, husûsiyle son muharebe sebebiyle Avrupa gemilerinin limanlarımızı dostâne işgaline vesâ-

²⁴ *Sebilürreşad*, 1954, sayı 166.

ireye dair kısımlar görürsünüz. -zannederim ki- şimdiye kadar, bahsettiğim uzağı görmemek hassasının tesiri ile nazar-ı dikkate alınmamıştır.

"Memleketimizde millî terbiyenin ihmal edilmesi bizi küçültmüş, Avrupa'yı büyüttüştür.

"Yeni meydana atılmış, biraz süslenmiş, yazamamak şartıyla Fransızca'yı muhtasaran öğrenmiş ve hattâ bir tarihte "İtalyanlar Bulvarı"nda, bir pansiyonda, yirmi bir gün oturmuş bir beyefendinin aşağı yukarı ortalama fikri şudur:

"- Ah ne kadar geriyiz! Hayat Avrupa'dadır. Biz sö-nüğüz, ölüyüz. Bizim yükselmemiz imkânsızdır. Biz, pek aşağı mahlûklarız. Türk olmak ayıptır. Hele Müslüman olmak vahşî olmakla müsâvidir. Biz birşey yapamayız. Şu kıyâfetlere bir bakınız. Acaba bir Türk'ü şu şekle sokmak; ona şu suvare elbisesini giydirmek, onu şu kadınların cemiyetine girdirmek, ona şu tarzda, şu eda ile bir "Havana" içirmek, hattâ bir kadeh 'absent' tattırmak mümkün müdür? Türk, yaşayabilmek için Avrupalıyı takliden başka birşey yapmamalıdır.'

"Evet! Bu kafa birçoklarının kafasıdır. Hattâ pek fazla bir derûnî sâfiyet ile birçoklarımız, vekillik yapmış devlet adamları bile Frenklerle bulundukları vakit veya ecnebî memleketlerde, Türklüğü küçük gösteriyorlar.

"Bu zihniyet ruhumuzu küçültüyor. Gaye-i emelimizi (idealimizi) uzaklaştırıyor. Bize gayet büyük bir bedbinlik veriyor. Demek oluyor ki, Avrupa bizim rûhumuzu, hissimizi, ahlâkımızı da fethediyor! Dünyada hiçbir medenî milletin mütereddî bir ferdi bilmem ki milletini küçük görsün. Her millet müterakkî olamaz. Her devlet İngiltere değildir. Fakat Avrupalı olmamak da ayıp değildir. Milliyetini küçük düşürmek namussuzluktur. Medenî millet erkânı madem ki vaziyeti biliyorlar, mensup bulundukları topluluğun bir kat daha yükselmesi için biraz fazlaca gayret-sarfetmeye-mecbur değil midirler? Halbuki ye'se, bedbinliğe, ümitsizliğe düşülür ve her ne görü-

lürse cümlesi fena birşey telâkki edilirse, artık yaşamak-
tañ maksadın ne olduğı anlaşılamaz. O fikirde bulunan-
lar, büyüklüğü kanaatına vardıkları topluluğa dahil olma-
lıdır. Tefessüh mikrobu gibi kendi aslî milliyeti içinde ar-
tık kokmamalıdır. İşte Avrupa bizim ruhlarımızı yalnız
fetih değil, ifsad etmiştir.

"Bunun müsebbibi Maarif Nezâretimizdir. İyi düşü-
nülürse Fâtih medreselerinden daha yüksek seviyede bu-
lunmayan Çemberlitaş civarındaki daire, faaliyetsizliği
yüzünden memleketi Avrupa'ya teslim etmiştir. Bizim
millî bir gayemizin, bir millî terbiye usulümüzün bulun-
maması, eskidenberi katolik ve protestan mekteplerinin
memleketimizde fevkalâde terakkisine ve bu terakki de
ruhumuzu bütün bütün ifsada sebep olmuştur.

"Gerçi gerek Roman katolik papazları, gerek protes-
tan pastörleri iddia ediyorlar ki, bu mektepler şimdiye
kadar yalnız vatan evlâdına hizmet etti ve hiçbir müslü-
manı hristiyan yapmadı. Evet! Doğrudur. Robert Kollej
talebesinden hiçbir müslüman talebe hristiyan olmadı.
Fakat gerek bu mektepten, gerek sayılamayacak kadar
çok Amerikan ve katolik müesseselerinden çıkan talebe
-birtakım sütü bozuk olmayanlar müstesna- milliyetten,
Türklükten çıktılar. Bunlarda ruh kalmadı. Bunlar zahirî
birer Amerikalı, cismanî birer frenk oldular. Fakat zaval-
lıların ruhu öldü. Bunlar birer gaye sahibi olacaklardı.
Bunlardan milletçe, cemiyetçe de istifâde edilecekti.

"Şu ecnebî mektepleri memleket için ne büyük belâ-
dır! Bunların adedi, fesada verdikleri erkek ve kız çocuk-
ların miktarı, ona mukabil bizim maarifimizin hiçliği, ge-
rek protestan, gerek katolik misyonerlerinin Suriye ve
şark vilâyetlerini ciddî bir kontrol altında bulundurmaları
beni meyas ediyor. Rumelihisarı'nın hizasından günde
iki defa Robert Kollejin önünden geçtikçe o mehîb sa-
rayları Osmanlı ruhunu istilâ etmiş bir Amerika işgal or-
dusunun çadırları zannediyorum. Bu yeni dünya müesse-
seleri hem ele geçen gayrimüslim unsurları -hususiyile

Bulgarları- bize üstün bir seviyeye yükseltmekle uğraşiyor ve bunu bir gaye biliyor; hem de kazara avladığı evlâdımızı mânevîyatından ayırıyor.

"Tonilâtolarca Amerikan katolik ve Fransız fikir ve hissi, tonilâtolarca Türk ve Müslüman ihtilâfçılığı Anadolu ve Arabistan vilâyetlerine her dakika yayılmaktadır. Suriye kangren olmuştur. Bunların Müslüman olmayanlara temin ettikleri üstünlük (maddî üstünlük) bir müddet sonra kendi yurdumuzda bizi paryalar derecesine düşürecektir.

"Bu mânevî fetih ordusuna karşı gelmek için maarif nezâretine on iki dretnot, yüz batarya Krup topu, bir-iki milyon tüfenk, bir-iki milyon hartuş lâzımdır.

"Bu levazım ve mühimmat ne Armstrong tersanesinden, ne Şnayder fabrikasından, ne de mavzer fabrikasından gelir. Bunların tedârîki memleket dâhilinde olabilir. Güzel bir terbiye kanun-ı esasîsi, iyi bir terbiye usulü, sağlam bir millî gaye, fedakâr, malûmatlı, büyük bir hamiyet sahibi hoca ordusu...

"İşte bahsettiğim ordu ve donanma budur ve bunun silâhlandırılması, teçhiz edilmesi de Avrupa tarafından bir mümanaata uğramaz. Böyle bir mücâhid topluluğu memleketimizi istirdad edebilir -istirdad diyorum- çünkü memleketimiz papaz işgali altındadır.

"Mektepler gibi gazeteler ve edepsiz edebiyat da bizi öldürüyor. Onlar da bu hulûl ve nüfûza sebep olmuşlardır.

"Avrupa hükûmetleri ve felâketimize alâkadar garp müesseseleri bizlere hizmetten başka maksatlar için Karaköy köprüsünün öbür tarafında birtakım gazeteler çıkarıyorlar. Keza aynı müesseseler bizim matbuatımızı satın alıyorlar. Zavallı halkımız, bîçare safderunlarımız bu hezeyannamelerin hem nefasetlerinin (!) meftunu, hem de işgalarının zebunudur. Bu gazeteler meselesi en iyi bildiğim zeminlerden birini teşkil eder. Son muharebeler esnasında bu imparatorluğun iyiliğini isteyenlerin çevir-

dikleri dolaplardan bahsetsem hayret edersiniz. Matbuat kanunu kayıtsız şartsız düşmanları da himaye etmeseydi, şu sahifelere merakı çekecek birkaç sahife daha ilâve edebilirdim. Dünyada hiçbir devlet, toprakları dahilinde böyle bir edepsiz, namussuz, bedhah, hain, casus yabancı matbuata müsaade etmez. Şu bir-iki kaba kelime ile kalem ahlâkı kaidesine aykırı hareket ettim sanmayınız. İçimdeki gayz ve hiddeti ifade için bu sözleri pek hafif buluyorum ve fazla müsamahakârlık ettiğimi zannediyorum.

"Şuna inanıyorum ki, hükûmet veya heyet aynı silâh ile bu matbuat-ı muzahrafaya, husûsiyle Suriye'deki fesadçı edebiyata kolayca galebe edebilir.

"Biz kendimizi bilmiyoruz, kendimizi bildirmiyoruz. Dahilde de, hâricte de bizi bilmiyorlar. Reklâma muhtacı. Zaten her millet, her devlet âdeta bir çikolata veya konserve fabrikası gibi kendisi için ilân yapıyor. Başkaları aleyhimizde gayrimeşrû ilân yaptıkları halde, biz lehimize tecâvüzî değil tedâfüî ve meşrû ilân yaparsak kabahat mı olur?

"Bir frenk görür görmez kendimizi küçültüyoruz: İspanyollar ilk defa Güney ve Orta Amerika'ya girdikleri zaman yerliler bunların güneşin oğulları olduğunu zannetmişti. Avrupa bizim his ve fikrimizi hattâ haysiyetimizi, gurur ve vakar hakkımızı da öyle zapt ve müsadere etmiş ki her frenk, nazarımızda mutlaka bizden daha büyük birşeydir. Bu zihniyet ile hiçbir şey yapılamaz. Bu fikirle teslim olmaktan başka bir işimiz kalmaz. Hiçbir Bulgar bu kafada değildir.

"Kindar değiliz. Kin bir fazîlettir. Düşmanlara karşı husumet beslememek bir kabahattir. Bu kabahatin cezası hayat hakkını kaybetmekten başka birşey değildir: Kuzu gibi yumuşağız. Onun için bizi kuzu gibi kesiyorlar. Averof'un gülleleri kalbgâhımızı delerken İstanbul sokaklarında Rum çocukları, başlarında Yunan bayrağı ve Averof ismi yazılı şapkalarla geziniyor, hiç kimse ses çıkarmı-

yordu. Bu kadar kayıtsızlık ancak ölülerde bulunabilir. Estağfirullah! Ölülerin haklarına tecavüz etmeyelim. Öyle zannederim ki, bir hamiyetperverin mezarının yanında böyle bir Yunan evlâdı dolaşsa, zavallı ölü, huzuruna bir dakika sekte verip böyle bir terbiyesizi çarpardı.

"Rum mekteplerinde Türk düşmanlığını idame için ne kadar alât ve edevat mümkünse ziyadesiyle mevcuttur. Biz Rumların hissiyat-ı Osmaniyeye sahip olmalarını istemiyoruz. Hayır! En yüksek hükûmet mertebelerine çıkmış bir Rum'un kalbinin derinliğinde her dakika Pan Elenizm gayesi parıldıyor. Fakat bunlardan yalnız birşey istemek hakkımızdır: O da, kendi memleketimizde bize hiç olmazsa tebaalık göstermek. Mektep defterlerinin üstüne varıncaya kadar büyük velînimet Averof'un (O Me-gas everiyetis Averof) veya Türk yiyici Kral Kostantin (O vasilefes Konstantinus o Turko fagos)'un resimleri bulundukça pek gayritabiî bir hal hasıl olur. Fakat ben yine Rum vatandaşlarımızı mazur görürüm. Kendilerine hak veririm. Türkler bunlara bu derece müsamaha ettikçe niçin onlar hissiyat-ı Yunaniyelerini izhar etmesinler? Müraîlik iyi birşey midir?"²⁵

Bu müesseselerin mazîde oynadığı rol hakkında bir misal daha koyuyoruz:

"Türk İmparatorluğu'nda Amerikan menfaatları gayet mühim bir mesele teşkil etmektedir. Amerika'nın şark Hristiyanlarına olan sempatisi, sayısız insanı Türk misyonlarında çalışmak üzere göndermesinde görülüyor. Ermenilere karşı Amerikan hissiyatı, gönderilen binlerce Hristiyan, gazete makaleleri, başmakaleler ve bizzat Amerikan meclisinin sesi vasıtasıyla tecelli ediyor. Amerikan efkâr-ı ammesi bir bütün olarak Mr. Charmçey A. Depew'nın bir mektubundan alınan şu hülâsada da gayet güzel bir şekilde belirmektedir:

²⁵ Celâl Nuri, *Tarih-i İstikbal*, cilt 2. *Mesail-i Siyasiye*, İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, 1331. Kısmen Türkçeleştirilerek alınmıştır.

"Sulha ve onun kudsiyetine ne kadar inanıyor, harben ve onun dehşetinden ne kadar nefret ediyor ve memleketteki vatandaşların emniyeti, toprakların selâmeti ve büyük tehlikelerin ordular sevkiyle yapılacak bir yardımı haklı çıkaracağını ne kadar hissediyorsam da zannediyorum ki Hristiyan milletlerinin -ki Birleşik Devletler de bunlardan biri olabilir- müttefiken hareket etmesiyle Sultan'a bir müracaat yapılabilir ve bu vahşetler durdurularak Hristiyan kardeşlerimiz kurtarılabilir.

"Fakat Sultanın husûmeti ve diplomatik durumun müsaadesizliği bu ittifaka mâni oldu.

"Türkiye'de Amerika ile İngiltere'nin menfaatları aynıdır. İkisi de Hristiyan halkın daha iyi idaresini arzu ediyor, ikisi de misyonerlere para tahsis ediyor, bu iş için seçilmiş kadın ve erkekleri müslümanlar arasında çalışmak için Türkiye'ye gönderiyorlar. Her ikisi de sulhu ve ticareti inkişaf ettirecek fırsatlar arıyor, şarkın geniş, fakat semeresiz topraklarını elverişli hale getirmek istiyorlar. Her ikisinin de, Rusya'nın otokrat ve despotik nüfuzunun kırılmasında müşterek menfaatları vardır. Her iki hristiyan devleti Türkiye'nin Çar veya Sultanın hâkimiyeti olmaksızın gelişmesini istiyor; onsekiz sene evvelsinde Bulgarlara olduğu gibi şimdi de muztarip Ermenilere müşterek bir sempati besliyorlar.

"Türk İmparatorluğu içinde Amerikan teşekkülleri hayli çoktur. "Boston Bord" misyonerleri Bulgaristan ve Küçük Asya'da çok iş yapıyorlar. New York yabancı misyonları Presbiterian Bord'u" Suriyede, "Birleşik Presbiterian misyonları" ise Mısır'da çalışıyor. New York Episcopal Kilisesi misyonları, Metodist Episkopal Kilisesi, Mukıplı Kilisesi ve Baptist Kilise Bulgaristan, Suriye ve İstanbul ile geniş çapta alâkadar olmaktadır. İstanbul'daki "Bible House", Beyrut'taki Suriye Protestan Kolleji ve İstanbul'daki Robert Kolleji Amerikan müesseseleri arasındadır. Bu sonuncusu -yani Robert Kolleji- hususiyle Amerikan terbiyesi istikametinde şâyan-ı tak-

dir bir faaliyette bulunmaktadır. 1877'de Türk idaresinden kurtulan Bulgaristan'a yardım eden ve şimdi de milletlerini müstakillen idare etmek üzere hazırlayarak Rus entrikalarından kurtarmaya çalışan birçok gençler Robert Kolej'de tahsil görmektedirler."²⁶

Sen Benua Lisesi

Fransızlara ait olan bu lise, Amerikan mekteplerinden daha sonra kurulmuştur. Reform devrindeki mezhep mücadelelerinde protestanlığa karşı duran ve katolik olarak kalan Fransanın bu mektebi de, propagandasına esas olarak bu mezhebi almıştır. Türkiye hükûmetinin maarif nizamı bakımından olduğu kadar haricî emniyeti bakımından da kanunlara aykırı hareket eden Sen Benua Lisesi'nde ilk olarak dışarıya sızan mühim bir hâdiseyi zikrediyoruz:

"Dün sabah Dimitri Elefteryadis isminde otuz beş yaşlarında bir adam Galata Lülecihendez caddesindeki Sen Benua Lisesi'ne gelerek müdire Anna Huber'in odasına girmiş, müdireye Sen Benua'dan mezun olan ve halihazırda aynı lisede muallim muavini bulunan Anastasia Elefteryadis'den bahsederek "Siz benim kız kardeşimin dinini değiştirmek, onu katolik yapmak istiyorsunuz. Buna hakkınız yoktur, herkes dininde serbesttir" demiş ve sonra tabancasını çekerek müdire ve onu müdafaa etmek isteyen Mari Sofikamen'i yaralamıştır.

"Dimitri şunları söylemiştir: Kız kardeşim bu liseden mezundur. Ben de başka bir Fransız mektebinde okudum. Bütün arzuları ortodoksluğu zayıflatmak, kendi mezheplerine yeni ferdler kazandırmaktan ibarettir." (30 Mart, 1953).

²⁶ *The Sword of Islam or Suffering Armenia*. Toronto, 1896, J.C. Hopkins. pp. 399-400.

Dimitrinin tabanca sesleriyle patlak veren hadise dolayısıyla dikkat nazarları Sen Benua Lisesi'ne çekilmiş ve bilâhare Fransızların halihazırdaki misyon faaliyetleri hakkında dikkate değer bilgiler elde edilmiştir. Mektepte okuyan talebenin çoğu Türk ve Müslümandır. Dimitri Elefteryadis'i ortodoksluk bakımından alâkadar eden bir mesele onun kadar bizleri de ilgilendirecektir. Türkiye gibi bir memlekette Fransız katoliklerinin gayesi ortodoksluğu zayıflatmak olmadığı da aşikârdır. Zira nüfuzu zayıflatılmak istenen şey daha çok Müslümanlıktır ve bunu Fransızlar kadar patrikhane de yapmaktadır. Netekim mektepteki rahibelerden biri gazetecilere şöyle diyor: "Biz burada kendi ibadetimizle ve talebenin tedrisi ile meşgul oluruz. Şayet mezhebimizi benimseyen (!) olursa onları da tenvir ederiz. Bu da bizim borcumuzdur."

Misyoner papaz Pasty ile Papanın Türkiye vekili Pol Bertoli'nin idaresi altında İstanbul'daki Fransız mekteplerinde bir izci teşkilâtı kuruluyor. Zaten yasak olan böyle bir teşkilâttan hükûmetin hiçbir haberi yoktur. Ancak resmî müsaade ile kurulabilecek olan teşkilât, Dam dö Siyon, Sen Espri, Sen Pülşeri ve Sen Benua Liselerinde senelerce evvel ikmal edilmiş ve çalışmaya başlamıştır. Sen Pülşeri'de kurulan iki teşkilâttan birinin adı "Âmes vaillantes=coşkun ruhlar" diğeri de "Joie de Byzance=Bizans neşesidir." Sen Benua'dakine ise "Enfants de Marie=Meryem'in çocukları" adı verilmiştir.

Katolik papazlarının idare ettiği izcilik teşkilâtına ait hüviyet varakaları ve izci üniformasının yakasına ilâştirilen madenî arma Fransa'dan kurye çantalariyle gelmektedir. Bu armalar haç şeklinde olup, üniformanın kollarında ise S.F. rumuzu (Fransız izcisi mânasına gelen Fransızca kelimelerin baş harfleri) vardır.

"Derslerinde muvaffak olmak, daha doğrusu sınıf geçmek, hattâ mezun olmak isteyenler bu izcilik faaliyetlerine katılmak mecburiyetindedirler. Ama, Fransa'nın

gönderdiği hüviyet kartlarını ceplerinde taşımağa öğrencilerin hak kazanmaları elzemdir.

"İçlerine bilhassa Ortodoks ve Müslümanları almaya çalışan izci oymakları toplantı mahalli olarak Fransız konsolosluğundan başka bir de Tarabya'da Kalender mevkiindeki Dam de Sion'a ait ağaçlıklı geniş araziye tercih etmektedirler.

Bu arazide senenin muayyen tarihlerinde izci kamp-ları kurulur. Papazlar veya rahibeler de kısa pantolonlu, kısa eteklikli Fransız izci üniformalarına bürünürler.

"Bu hususta gösterilen maddî fedakârlık da hudut-suzdur.

"İzci çadırlarının tepelerinde ön plânda Fransız bay-rağı dalgalanır.. Bir de gelip geçenin tecessüsünü kamçı-lamak ve durumu basit bir spor hâdisesi gibi göstermek için çadıra Türk bayrağı iliştilir."²⁷

Böylece vaki ihbarlar neticesinde hükûmet müfettiş-ler göndererek tahkikat icrasına başlamıştır.

Büyük harbin başında İngiliz, Rus ve İtalyan mek-tepleri gibi Fransız mektepleri de kapatılmış, harb bittik-ten sonra yeniden açılmıştı. Bugünkü Fransız mektepleri 20 teşrinievvel 337 tarihli Ankara muahedesi ve 24 tem-muz 1923 tarihli Lozan muahedesi hükümlerine göre hal-i faaliyettedir. Her iki anlaşmadaki hükümlere göre de yukarıda zikrettiğimiz türlü hâdiseler kat'iyen mene-dilmişti. Ankara itilâfnamesinin bu husustaki maddesi şöyledir:

"Fransız müessesat-ı tedrisiyye ve sıhhiyesi ile mües-sesat-ı hayriyesi hiçbir bahane ile ve hiçbir halde Türki-ye'nin menafiine ve Türk kanunlarına mugayir bir gûna propagandaya veya bir fiile girişmeyecekleri mukarrer olmak şartıyla Türkiye'de mevcut kalabilirler."

Aynı mevzuda Lozan konferansında kararlaştırılan hüküm ise:

²⁷ 6-7-8-9 Mayıs 1953 tarihli *Yeni Sabah*. "Bu gazetenin mezkûr hadisede gösterdiği millî hassasiyet takdirle yadedilmeğe değer."

"Türkiye hey'et-i murahhasası, 30 teşrinievvel 1914 senesinden evvel Türkiye'de mevcut oldukları musaddak ve Fransa, Büyük Britanya ve İtalya'ya tabi' bulunan müessesat-ı tedrisiye ve hayriye ile hastahanelerin kemakân pâyidar olacaklarını beyan eder. Mamafih bu müessesatın hiçbir bahane ile ve hiçbir veçhile Türkiye'nin menâfiine ve Türk kavâninine mugayir lâalettayin bir propaganda veya fiil ve harekette bulunmayacakları iyice mukarrerdir."

Bütün bunlara rağmen diğer yabancı mektepleri gibi Fransız mektepleri de ne dün, ne de bugün kanun daire-sinde faaliyet yaptılar. Esasen bunların kuruluşlarındaki gaye belli olduktan sonra meşru hareket beklememiz de doğru değildir. Cumhuriyet'ten evvel Orta şarktaki nüfuz mücadelesinde Amerikan ve Avusturya misyonları karşısında mevcudiyetini muhafazaya çalışan Fransız müesseselerinin ne gibi emeller peşinde olduğunu kendi resmî ağızlarından takip edersek meseleyi daha iyi anlarız. 1906 senesinde Fransa Hükûmetinin şarktaki Fransız mekteplerini teftişe memur ettiği Marcel Charlot, İstanbul, İzmir, Edirne, Şam, Beyrut, Lübnan, Kudüs, Yafa, Akkâ, İskenderiye, Fiyum ve Port Said'de yekûnu yüz on altıya bâliğ olan Fransız mekteplerini teftiş etmiş ve Hariciye Nezaretine bir lâyiha takdim etmiştir. 26 Eylül 1906 tarihli Fransız hükûmeti ceride-i resmiyesi ile neşredilen bu lâyihanın önemli kısımlarını aynen alıyorum:

"... Burada şarkta ruhban tedrisat meselesinin en nazik noktasına dokunuyoruz. Bazı ruhban heyetleri pek muhtelif mezheplere ayrılmış olan bütün şark hristiyanlığını Roma'ya tevcih ettirmek maksadını takib ettiklerini itiraf ediyorlar.

"Talebenin ellerine verilen kitapları, ders programlarını, müessesatın propaganda plânlarını tedkik ettim ve Fransaya muhabbetleri malûm olan Müslüman me'murîni ile ruhban mekteplerinden çocuklarını aldıklarını işittiğim aile reislerini isticvab ettim. Mümkün ol-

duğu kadar mevsuk tahkikatta bulundum. Söylemeğe mecburum ki tebdil-i din mesleğini ferdî propagandalardan, husûsî müsaadesizliklerden ziyade inzibatın ve tedrisatın teşkilât-ı umumiyesinde gördüm.

"Bununla beraber cizvitler gibi bazı ruhban heyetinde -kavgacı âdet-i siyasetlerini şarka nakletmiş olan Uru-ci-yun'dan Asansiyonistlerden bahsediyorum- dinden döndürme gayreti her türlü ihtiyattan daha kuvvetli bir derecededir.

"Gayri rûhânî bir mektebin müdürü, talebelerinden birine, zengin bir Müslüman pamuk tâcirinin oğluna bir cizvit papazı tarafından yazılmış mektubu okudu. Bu mektupta Papaz genç çocuğa şöyle hitab ediyordu: "Aileniz ve eğer evlenirseniz karınız projelerimize muhalefet edeceklerdir. Fakat eğer siz şimdi ümid ettiğim gibi tebdil-i dîne hazır iseniz bu maniaların hepsine galebe edeceksiniz."

"Aynı müdire iki çocuğu ile bir kadın geldi: "Bundan sonra artık papazları istemem" dedi. "Büyük çocuğumu cizvitler dinden döndürmek üzeredirler. İnanır mısınız, bir papaz ona yazdığı mektupta "mektuplarımı ailenizden gizleyiniz" diyordu."

"Şüphesiz bu nev'i vakayı ifratın canlı numuneleridir. Mamafih ben kendim de bunları tamim ederek bu nevi harekât ve teşkilâtın umumî olduğunu iddiaya hak görmem. Her kollejde müttehiden sebatkârane buna çalışıldığını zannetmem. Fakat katolik mezhebinin tamamıyla lehinde olan zamâna âid tarihler göstermek, Nant fermanının istirdadını bir fiil-i müstahak gibi irâde etmek, Jan Jak Ruso'yu "Volter"le beraber en vahîm mezheb-i içtimaiye ve dîniyeyi neşretmekten mütevellid bir şeref-i hazîn sahibi" görmek, kavaid-i sarfiyeye hep kilise itisafatı tarihinden misaller almak; âyin-i dîniye çok vakit tahsisi ve bütün talebeleri buna mecbur etmek, ihtiyârî kaydı ile ve neşr-i itikad uğrunda sarfedilmek üzere çocuklara vergi tarhetmek, bilhassa genç müsevîlere teb-

dîl-i din ettirmek için bir müessese-i resmiye küşad etmek... gibi vekayide tebdil-i din ettirme mesleği pek vazih bir surette görülmektedir.

"Bu hale göre pek tabiidir ki katolik bir kısım halk yanında mergub olan (rağbet edilen) heyet-i ruhbanaya karşı bilakis mehafil-i sâirede ve hususiyle Müslümanlar nezdinde pek umûmî ve pek bâriz bir sûrette bir adem-i emniyet vardır.

"Birçok asırlardanberi birkaç büyük teşkilâtımız rakkipsiz olarak icra-yı vazife etmiş ise de sahneye faal, müstevlî, zengin, sokulgan ve yapışkan Avusturya ve İtalyan katoliklerinin; Almanya, İngiltere ve Amerikan protestanlarının dahil olmasıyla vaziyet tebeddül etmiştir.

"Şarkta ve bhusus Filistin ve Suriye'de seyahat eden için -Tahallüfat-ı mezhebiye yüzünden büsbütün karışık bir hale gelen- mücadelât-ı dînîye ve taharrüşat-ı daime garip bir manzara teşkil eder: Katolikler, ortodokslar, Marûnîler, Müttehid-Yunânîler, Ermeniler... Bu halita bir arbede-i dînîye, mezhepten mezhebe bir adem-i itimad, cemaatten cemaate giden bir kindir ki, eski Bizans'ı hatırlatır.

"Bu halde bütün şark mezheplerinin mekteplerini nüfuzumuzla lisanımıza vasıta-i intişar oldukları nisbette himaye ve teşvik etmek bizim için bir vazife olmaz mı? Diğer taraftan hepsinden mühim olan ve vassıf-ı mesrudlarına rağmen yine ruhban mekâtibine devam eden ve dinlerine karşı bîtaraf görecekları bir mektebe daha çok suhuletle gelecek olan Müslüman unsurunu ihmal etmek ağır bir hata değil midir?

"Ecnebler menfaatine ruhban mekteplerine rekabet yapmak mevzuubahs olamaz. Mekâtib-i ecnebiye karşısında Fransızca talim edecek ve Fransa'yı tanıttacak olan bir müessese-i ruhaniye bizim için Fransız mektebidir. Bu müessesata din aleyhdarlığı idhal etmek de hiç doğru olamaz.

"Şarkta eşhas arasında hakikî râbıta-i siyâsiye ve içti-mâîyenin vahdet-i dînîyeden tevellüd ettiğini unutmamak lâzımgelir.

"Şarktaki nüfûzumuz için yeni hayata mutâbık ve memlekete muvafık unsurlara ihtiyacımız teşhizatlarının mükemmeliyetleri sebebiyle kısmen faaliyetimizi ibtal ve mevkiimizi tehdid eden yeni filolarla daha faikane bir surette mücâdele edecek yeni unsurlara ihtiyacımız -hem de ihtiyac-ı âcilemiz- vardır.

"Ruhban mektepleri bugün bu vazifeyi tamamiyle ifa edemez. Şark misyonerlerimizin bu zamana kadar âsar ve mesâisinden memleketimizin iktitaf ettiği kavâid-i mâneviyeyi fevkalâde takdir etmekle beraber şunu da söylemeğe ictisar etmelidir ki, yeni bir vaziyet yeni bir tarz-ı hareket istilzam eder.

"... Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bu müessesâ-tın kısm-ı âzamı eski tarz terbiye ile beraber eski Fransız fikrini barındırıyor. Orada vatanperverliğin gözleri âtîden ziyade mâziye bakar. Şark hristiyanlarının hâmisi olan Fransa, hâlâ biraz Ehl-i Salîb Fransasıdır. Filvâkî, şarktaki ruhban heyetleri memleketimizde hâlâ bu rolü gösteriyor.

"Bilfarz Antora kollejinin nizamnamesinde yazılıdır ki "Fransa, Suriye'de ihya-yı Hristiyaniyet için iştilgal ediyor. Ve yeni Ehl-i Salibin re's-i kârında bulunuyor..."²⁸

Hristiyan Genç Erkekler Birliği

Cemiyetin ilk defa İngiliz gençliğini hristiyanlık nâmina kurtarmak için kurulduğundan bahsetmiştik. Sonra Amerika'ya geçen ve orada maddî imkânlarla gelişen Y.M.C.A. hristiyan gençleri kadar sair dinlere mensub gençleri de kurtarmak (!) için teşkilâtını genişletmiş, bu arada Türkiye'de de bir şûbe açmıştır. Bu iş için bilhassa

²⁸ *Terbiye Mecmuası*, Sayı 2. Sahife 59-64. Nuri Bekir.

gençliğin temayüllerinden istifâde edip o istikamette yeni fırsatlar yaratmak üzere çalışılıyor. Asrın başındanberi Amerikan gençlerinin spora temayülü derhal nazar-ı dikkatlerini çekmiş ve bu gençleri kiliseye getirebilmek için kiliselere spor teşkilâtları kurmuşlardır. Son zamanlarda Amerikada hemen her kilisenin futbol, voleybol, basketbol ve atletizm takımları meydana gelmiştir. Gençler bu malzemeden istifade edebilmek için papazların vaızlarını dinlemek mecburiyetindedir.

Cemiyet Türkiye'de 1330 senesinde Beyoğlu'nda o zamanki Beyoğlu mutarrıflığına verilen bir ilmühaber ile resmen fakat kanunsuz bir şekilde kuruldu. Sultanahmed'de Alemdar caddesindeki şûbesi Cumhuriyet devrinde de faaliyette bulunan Y.M.C.A. nın nizamnamesinin üçüncü kısım ikinci maddesinde "bütün faaliyetinin gençler arasında Hazret-i İsa'nın saltanatını tevsi etmeğe" hasredileceği sarahatle kaydedilmiştir. Fakat bu nizamname ancak Amerika'da açıktan açığa yayılmış, bizdeki şubenin gayesi ise "Lisân, ticaret, muhtelif dersler, konferans, kütüphane, pansiyon, lokanta, jimnastik, tenis, kamp, temsil, oyun, gezmeler" olarak gösterilmiştir.

8-10 lira gibi gayet ucuz bir ücretle pansiyon temin eden ve pansiyoner olanları her türlü spor malzemesinden faydalandıran cemiyetin onlardan beklediği sadece âza kaydolunmalarıdır. 1939 senesinde yıllık geliri on üç bin lirayı aşan cemiyet, bu paranın ancak 4100 lirasını âzalardan alıyor. Geri kalan kısmı fahrî âzalardan ve bazı müesseselerden alınmaktadır. Haberi veren *Yeni Sabah* gazetesi bunlar arasında bazı millî müesseselerin de bulunduğunu esefle kaydediyor ki cidden üzerinde durmaya değer bir husustur. Her sene cemiyete âza olan bazı nüfuzlu şahsiyetler vâsıtasıyla bu müesseselere müracaatla yardım alınıyor. Ayrıca gayri resmî ve gizli surette bazı Amerikan müesseselerinin Türkiye'de (İstanbul) mevcut emlaklerine aid iradların da buraya terk edildiği söylenmektedir.

Genç erkekler cemiyetinden yedi sene sonra 1337'de Cağaloğlu'nda aynı teşkilâta dahil bir de Y.W.C.A. (Hristiyan Genç Kadınlar Birliği) kuruldu. "Buraya üç yüz kadar kadın âza kaydedilmiştir. Bunların altısının tanassur ettirildiği şayıdır."

Y.M.C.A., bilhassa büyük harbte, harbin getirdiği sefâlete dûçar olan kimseler arasında çalıştı ve bunları Amerikan dolarları ile hristiyan etmeye muvaffak oldu. Bu arada Maraş'ta misyoner papazlar vasıtasıyla tanassur ettirilenlere âid bir liste verilmiştir. Bu listeyi aynen alıyoruz:

"Tapu memuru Hüsnü oğlu Mustafa Remzi, Ali Avni, Mustafa oğlu Davuc ve kardeşi Nuh, Alioğlu Mehmet Hulûsi ve daha on kadar kadın ve erkek."

"Hâdiseye bilâhare hükûmet el koymuş ve tanassur işinden dolayı misyonerlerin yakasına sarılmıştı. Bu misyonerler de şunlardır: Amerikan tebasından James Crane ve karısı, Amerika tebasından Besea, James'in muâvinini ve Amerikan tabiyetli Vayl, Alman tebasından rahip Wilhelm, kızı Şefeln, Finlândiya tebasından Adela Herold.."

"Ve tahkikat neticesinde bunların suçları sabit görüldüğünden Şefeln, Herold ve Vayl hudud harici edilmişlerdir. James ile karısı Besea'ya da ancak İstanbul'da ikamet müsaadesi verilmiştir. Bunlar İstanbul'a dönmüşler ve Bible House'un cenah-ı himavesine sığınmışlardır.

"Yine işgal sıralarında Y.M.C.A. nın papazları Adana'da birçok kimsesiz, fakir Türk çocuklarını ücretsiz olarak himayelerine almışlar, bunların birkaçını tanassur ettirmişlerdir.

"Yine aynı papazlar o zaman Amerikan hastahanesinde Talât isminde iradesi zayıf bir genci tanassur ettirmişlerdir."²⁹

İkinci Dünya Harbine kadar yabancı memleketlerdeki teşkilâtını muhafaza edebilen Y.M.C.A., idareyi eli-

²⁹ Yeni Sabah gazetesi, 20 Şubat 1939 ve müteakip.

ne alıp yabancı menşeli müesseseleri bertaraf eden millî hükûmetler tarafından kovulmuş, bazı yerlerde ise başka kılıklara girmek mecburiyetinde kalmıştır.

Y.M.C.A., hâlen İngiltere'de kuvvetli bir Hristiyan cemiyeti olarak yaşıyor. Hattâ "Jewish Chronicle" isimli Yahudi gazetesinin yakınlarda verdiği malûmata nazaran, İngiliz Yahudileri Orta Şarktaki Arap-Yahudi ihtilâfında İngiliz kilisesinin tavassutunu talep için Y.M.C.A.'ya müracaat etmiştir.

Bugün bu cemiyetin Sultanahmed'de Ayasofya'nın karşısındaki binasında Amerikan Lisan ve Ticaret Dershanesi bulunmaktadır. Aslında bu da aynı cemiyettir.

Azınlık Mektepleri ve Patrikhane

Fener Patrikhanesi'nin hemen bütün gayretleri Türkiye'de hristiyanlığı ve eski Bizansî diriltmek için birinci derecede Rum milliyetçiliğine ehemmiyet vermek olmuştur. Bu bakımdan Patrikhane'de, hristiyanlık ruhu, propaganda yapmaktan ziyade Bizans'ı diriltecek olanlara bir kuvvet, müşevvik olmak üzere sevk ve idare edilmiştir. Müslüman çoğunluğu arasında Rum kültürünün eriyip kaybolmaması için bilhassa Türk lisanına karşı cephe alan Patrikhanenin faaliyetleri bizi daha çok hristiyan tehlikesinin siyasî veçhesi olarak ilgilendiriyor.

Uzun müddet mekteplerdeki tedrisatına hiçbir müdahale tanımayan Patrikhane, İmparatorluk devrinde mektepler hakkında hükûmete katiyen malûmat vermemiştir. Bu hususta "Maarif Tarihi" müellifinin verdiği malûmatı aşağıya dercediyoruz:

"İmparatorluk içindeki gayr-i müslim unsurlar arasında Rumların, hepsinden dikbaşlı olduğu ve Rum Patrikhanesinin âdeta yabancı bir devletin sefarethanesi gibi bu hususta Bâb-ı Alî ile mücadelelere ve pazarlıklara girdiği bilinmektedir.

"Türkiye'deki Rum mekteplerinde Yunan mekteplerinde okunan kitaplar aynen tedris edilmekte ve devletin resmî dili olan Türkçe'ye asla yer verilmemekte idi.

"Bu hal bu devirde hükûmetin dikkatini üzerine çekerek gayr-ı müslim mekteplerinde Türkçe'nin mecburi olarak tedris ettirilmesi istenmiş ise de Rumlar İslâm dininin ve Tanzimat rejiminin kendilerine vermiş olduğu din ve dil serbestisine dayanarak:

"Türkçe'nin mekteplerimizde okutulması bizim için bir zarûret ve ihtiyaç değildir. Esasen bunu okutacak hocaya verecek paramız da yoktur. Hükûmet resmî dili gayr-i müslim mekteplerinde de okutmaya lüzum görüyorsa ancak tahsisatını vermek sûretiyle bunu yapabilir" demiş olacaklar ki, bu vazifeyi hükûmet kendi üstüne alıp 28 şubat 1311 (1895)'de Rumeli ve Anadolu'da altı vilâyette rüşdiye derecesinde bulunan mekâtib-i gayrimüslimede istihdam edilecek lisân-ı Osmani muallimleri maaşlarının her vilâyetin maarif tahsisatından i'tâsına irâde çıkmıştır.

"Daha sonra bu kadarla da kalınmamış, gayri müslimler Türkçeyi öğrenmemekte ısrar ettikçe bu sefer hükûmet onların dillerini resmî mekteplerin programlarına koyarak Türklere öğretmek istemiş ve bu maksadladır ki idadilerle mülkiye mektebinin programlarına Rumca, Ermenice ve Bulgarca dersleri konulmuştur.

"Rumların bu devirde Osmanlı hükûmeti ve onun galib unsuru olan Türkler hakkında ne gibi bir fikir beslediklerini göstermek için onların başı bulunan patrik'in bir beyânatını aşağıya koyuyoruz. Beyânatı veren, Rumların en meşhur patriklerinden üçüncü Yoachim'dir. Osmanlı hükûmeti en güzel bir yurd parçası olan Rumeli'yi kaybettiği ve yüreği derin bir yara ile sızladığı bir sırada bu patrik kânunuevvel 1912 tarihli Figaro gazetesinin İstanbul muhabirine şu sözleri söylemiştir:

"Ben bîçare bir rahipten başka birşey değilim. Esir olmuş bir koyun sürüsünün zavallı çobanıyım. Cismanî

hiçbir iktidarım yoktur. Canım tehlikede, mevkiim müşkildir. Her dakika ırkıma, mezhebime yabancı olan bir kuvvetin karakûşî ahkâmına tâbîim. Seleflerimin tarihini, çektiklerini, tâbî oldukları keyfî muâmeleyi, can çekişmelerini siz pekâlâ bilirsiniz. Bütün bu felâketlere rağmen onlar nevmid (ümitsiz) olmadılar. Onların mezara yaklaştıkları vakit -ki ben de şimdi kendilerini takib ediyorum- verdikleri en son nasihatler hristiyanları tergibe dair idi. Binaenaleyh ben de istikbalden eminim. Ben bir fikir ve gayeyi temsil ediyorum. İşte maddî aczime rağmen bana büyük ve nihayetsiz bir kudret veren de bu fikirdir.

"Bu fikir ergeç emrivaki denilen vahşete galebe edecektir. Manevî kuvvetler mağlûb edilemezler. Bu fikre hiçbir şey karşı gelemmez. Bu fikir zî hayattır. Bizi dört asırdanberi vikaye eden de odur. Bizim kurtulmamızı müjdeleyecek olan yakın fecrin ilk parlayışını ölmeden göreceğim olursam kendimi bahtiyar sanırım."

Rumların başında bulunan bir papaz, Türk milleti ve hükûmeti hakkında bu fikri taşırsa, öteki papazlarla mektep muallimlerinin -ki onlar da hemen kâmilten papazlardan ibârettir- Rum çocuklarını nasıl yetiştirecekleri ufak bir düşünce ile anlaşılır.

Patrikhanenin hâlen içinde bulunduğu vaziyet herkeşçe malûm olduğu için bu bahsi fazla uzatmayacağız.

Ermeni Mektepleri

Ermeni mektepleri de Türk dili ve kültürüne, hattâ Türk hükûmetine karşı takındıkları tavır itibariyle Rum mektepleri gibidir.

Maarif Vekâletinin zoriyle mekteplerine Türkçe ve kültür dersleri koyan Ermeni cemaati bunu sadece bir baskı vesilesi olarak telâkki ettiğinden, iş bir formalite meselesi olmaktan ileri geçememiştir. Bu münâsebetle

Yeni Sabah gazetesinden alınan malûmatı aşağıya koyuyoruz:

"Ermeni mekteplerindeki Türk muallimleri idare tarafından tertib edilen resmî veya gayri resmî toplantılara dâvet edilmemektedir. Müdürler, Türk milliyetçiliği hususunda titiz davranan Türk öğretmenleri, muhtelif bahaneler bularak Maarif Müdürlüğüne şikâyet edip başka okullara alınmalarını istemektedirler.

Çeşitli vesilelerle tertib ettikleri bu toplantılarda Ermeni muallim ve idarecilerin kendi öğrencilerine Türkçe dersleri müstesna, tek bir Türkçe kelime sarfetmemeleri yolunda talimat vermek üzere bazı prensip kararlarına vardıkları anlaşılmaktadır.

Kumkapı Ermeni mektebinde talebeye Türkçe konuşturmak ve hatta "Türk vatandaşım" de.irtmek pek zordur.

Talebeye okutulan Ermenice kitaplar diğer Ermeni mekteplerindeki kitaplardan farklıdır ve bunlar Türklerden saklanıp ancak bazı Ermenilere gösterilmektedir."³⁰

Hastahâneler

Misyonerlerin en fazla ehemmiyet verdikleri propaganda müesseselerinden biri de hastahânelerdir. Buralarda ölümden kurtulan ve müthiş bir zaaf halinde bulunan insanlara dinî telkin daha kolay olmaktadır. Bu mevzuda da yine kendi verdikleri malûmata dönelim

"Tıbbî misyonlar İncil öğretiminin öncüleridir. Bunlar, başka bir evanjelizm ağacı dikilmesi mümkün olmayan yerlerde fidan yetiştirebilirler. Tıbbî misyonlar, herkes tarafından hissedilen bir ihtiyaç üzerine müessesistir. Her insan bazan hastadır; kendisi hasta olmadığı zaman ekseriya bir arkadaşı veya bir akrabasının hastalığı ile endişelidir. Böylece doktor, diğer misyonerlerle ne bir mü-

³⁰ *Yeni Sabah*, 2 Nisan 1953.

nâsebeti olan, ne de bunu isteyen geniş sayıda kimseleri doğrudan doğruya (vâsıtasız) kabul edebilir. Bir hekim, nerede olursa olsun; bir dispanser açtığı zaman şifa verici mahâreti yüzünden kendisine başvuranlarla kuşatılır. En yobaz bir İslâm mollası veya bir fakir onun elini öpecek; kör, topal, meflûç insanların, can çekişen, ölmüş ana ve babaların Hz. İsa'ya hazin yalvarışlarını hatırlatan bir sesle ona yalvaracaklardır."

"... Haftanın beş sabahı bir misyon odasının tasviri: Uzaktan yakından toplanmış bir sürü erkek, kadın, hristiyan, Yahudi, Müslüman, kasabalı, fellâh, zengin, fakir, dış görünüşüyle tamamen farklı insanlar. Yalnız bir tek hususta birbirine benziyorlar ki hepsinde bir şifa, her cins ve derecede hastalık ve yaraya derman arzusu var. "Hastahânedden çıktıktan sonra başka şekilde İncil ile varmak mümkün olmayan en softa Müslümanları bile ziyaret ediyorum." Bu Evanjelist eski bir hastayı ziyaretini anlatıyor. Orada kitab-ı mukaddes ve Kur'an münakaşa edilmiş ve Evanjelist, hastaya tek kurtarıcının İsa mesih olduğunu göstermiştir."

Hastahânesinde tedavi görenlere dinî telkinatta bulunan ve onlarla birlikte ilâhiler okuyan Dr. Mary'nin, bir hastanın amcası olan Arap şeyhi ile şöyle bir muhaveresi nakledilmektedir:

Şeyh soruyor:

- Sizin inancınız nedir?

- Biz dünyanın kurtarıcısı olarak Hz. İsa'ya inanırız.

Onsuz kurtuluş yoktur.

- Azizlerin kudretine inanıyor musunuz?

- Hayır.

- Meryem'e ibadet etmiyor musunuz?

- Hayır.

- Tasvirilere de mi?

- Hayır.

- "O halde Müslümanlarla Protestanlar arasında tek fark olarak bizim Muhammed ve İsa'ya, sizin ise sadece

İsa'ya inanmanızı görüyorum. Eğer benim yolum doğru ise bütün Hristiyanlar Muhammed'e inanacaktır. Yok eğer... ve eliyle boynunu göstererek bir kesme işareti yaptı. Bunun üzerine doktor:

- "Şimdi hangi din daha doğrudur? Vahşet ve gadarlıkla mühtedî kazanmayı emreden İslâmiyet mi? Yoksa sevgi ve sulhü öğreten Hristiyanlık mı?"

"Şeyh bir müddet düşündü ve bizim inançlarımızı sormaya başladı."

Bir başka misâl:

"Tıbbî misyona bir Müslüman çocuğu geldi. Ona, büyük faydasını gördüğü bir ölçü ilâç tertib ettim. Bu iyilik yüzünden çocuğun bütün ailesi ve bazı komşuları da misyona geldiler ve Tanrı'nın sözlerini işittiler. Eğer bir Hristiyan gitse de onlara İncil'den bahsetse muhakkak taşlanırdık. Fakat kıymet itibariyle bir peny'den daha az olan bir ölçülük ilâç, yirmi cahil Arap Müslümanının gerçeği işitmesinden daha basit ve müessir oldu."³¹

O kadar açık anlatıyorlar ki, artık hiçbir izaha lüzum kalmıyor. Yine Türkiye misyoner müesseselerinden birinin müdürü, yüzlerce kilometrelik daire içinden gelen misyonerlerin hastahâneleri ve eczahaneleri vasıtasıyla tedâvi edilen ahalinin bu tarz bir propaganda ile celb edildiklerini katiiyetle ifade etmiştir.

Nasıl Yetiştirilirler?

İmparatorluk devrinde İngiliz misyonerlerinin nasıl yetiştirildiği husûsunda bir misyonerin verdiği izahatı aynen dercediyoruz:

"... Protestan mezhebi dünyanın en doğru ve sahih mezhebidir diyemem. Çünkü herkes dinini doğru adeder. Fakat mevcut dinlerin en kayıdsızı, serbesti ve sâdesi ve medeniyete sevkedeni Protestan dinidir.

³¹ *The Ascending Cross*, p. 141.

"... İngiltere'de Protestanlığı dünyaya tamim için kurulmuş bir misyoner teşkilâtı vardır. Misyonerler Halid-i Bermekî'nin oğlu Fazıl'a aid olan ve cidden kelâm-ı ki-bar addedilen bir nasihate göre harekete mecburdurlar.³² Bunlar çocuk iken hizmete alınırlar. Yapacakları vazife-ye göre ilmen, ahlâken ve fikren yetiştirilirler. Şöyle ki: İngiliz misyon cemiyeti her sene bütün orta mektep talebesinin zekilerinden -tabîî babalarının müsaadesiyle- ihtiyaca göre otuz kırkını seçerek himayesine alır, onları kabiliyetlerine göre üçer-beşer ayırarak muhtelif memleketlerde yetiştirirler. Bu çocuklar o memleketteki sefaret veya konsolosluklara tevdi' edilir.

"Bütün İngiliz sefâret ve konsolosluklarında misyon cemiyetinin mükemmel talimatı vardır. İşte bu talimata göre, çocuklar büyütülür; okutulur, öğretilir ve yetiştirilir. Ben ve arkadaşım Herbert on yaşında iken misyon cemiyeti tarafından İstanbul'a gönderilmiş idik. Doğruca sefârethanemize gittik. Sefir beni sefâret kavası Cihangir' de sakın Ali Ağa'ya teslim etti ve şöylece tenbihatta bulundu: "Ali Ağa bu çocuğun ismi İbrahimdir ve senin oğlundur. Herkese öyle söyleyeceksin. Sana ayda on lira vereceğiz. Bu para ile çocuğu mahallenizin mektebinde okutacaksın ve tıpkı kendi sulbünden hasıl olmuş çocuğun gibi yedirecek, içirecek ve giydireceksin. Âdetiniz nasılsa öyle terbiye eyleyeceksin. Ayda bir kere geceleyin sefârethaneye getirip bana göstereceksin." dedi. Kavas Ali Ağa da beni kolumdan tutarak evine götürdü. Karısı Gülsüm hanıma teslim ederek: "- İşte sana evlâd getirdim. Bunu büyüteceksin" dedi. Bana entâri giydirdiler, ayağıma takunyalar geçirip bir gün mahalle çocukları arasına salıverdiler. Birkaç ay kadar sıkıntı çektim. Türkçe bilmediğim için kimse bana ehemmiyet vermiyor ve

³² "El-hâzım men hafaza mâfiyedehe ve lem yuahhiru emrin yevmen ilâ gadan". (= Akıllı adam elindeki kaptırmaz ve bugünkü işini yarına bırakmaz).

dilsiz, diyorlardı. Evde daima Türkçe görüşüldüğü gibi devam ettiğim mahalle mektebinde dahi Türkçe'den gayri lisanla tekellüm eden olmadığından yavaş yavaş kulak dolgunluğu ile Türkçeyi öğrenmeğe başladım. Akşam üzeri evimizin önüne toplanan çocuklarla top oynamağa başladım. Bir sene sonra çocukların elebaşısı olmuştum. Mektepte hoca efendi teveccüh göstermeye başladı. Derslerimde ileri gittim..."

Bundan sonra mezkûr misyoner namzedi mahalle mektebini bitirip medreseden de icazet alıyor. Sonra Dikran efendi isimli bir Ermeni'den Fransızca öğrenip Bâb-ı Âli terceme kalemi baş halifeliğine kadar yükseliyor. Bu esnada tam otuz altı yaşında iken İngiliz hükûmeti tarafından memleketine çağrılıyor ve sarığı, cübbeyi atarak başına bir melon şapka geçirip İstanbul'dan ayrılıyor.

Yukardakinin arkadaşı olan Herbert isimli diğer misyoner namzedi ise Bektâşilik ve tasavvuf öğrenmek için Konya'ya gitmiştir. Orada uzun müddet kalıp Farsça ve Fransızca'yı da öğreniyor. Her gün meyhânelerde, kahvehânelerde sohbetlere iştirâk ederek birçok ahbab temin ettikten sonra Bektaşî dergâhına giderek merasimle intisab ediyor. [*Âlem-i İslâm ve İngiliz Misyoneri*. Yazan: Ahmet Hamdi, İstanbul 1334].

İngiltere'ye giden Fethiye kalyonu efrâdı arasında Protestanlık propagandası yapmaya çalışan bir misyonerin burada anlattıkları hakikaten çok mühimdir. İngiliz hükûmeti, Müslümanlar arasında daha çok nüfuz sahibi olmaları için teşkilât mensublarının yetiştirilmesinde büyük bir gayret gösteriyor. Hattâ sefarethaneler gibi resmî müesseseleri de bu hizmetle mükellef tutarak İngiltere'deki Türk efrâdına Bâb-ı Âli'den izin vesikası çıkarıp gönderecek kadar tesir icra ettiğini aynı kitaptan öğreniyoruz.

Yetişen misyonerlerin bir kısmı memleketine dönerek merkezde vazife aldığı gibi bir kısmı da Anadolu içle-

rinde köy ve kasabalara yerleşerek faaliyet göstermektedirler. Bunlar târik-i dünya (dünyayı terketmiş) kisvesinde tekkeye benzer birer teşkilât kurarak bulundukları yerin içtimaî hareketlerine de iştirâk ediyor ve hattâ bazı meselelerde reylerine müracaat edilecek kadar iyi bir hava yaratıyorlar. Meselâ büyük harbten önce Harput üç misyonun (Fransız, Amerikan ve Alman) faaliyet sahası olmuştu. Mevcud altı kolejden ikisi herkes için, biri erkeklere, diğeri de kız talebeye aiddi. İki hastahane ve birkaç.... vardı. Burada çalışan rahiplerden birinin biraderi, "Hristiyanlığın bu mühim merkezinin harb âfetinin dalgaları arasında tamamen battığı"nı esefle kaydediyor(!).³³

"Osmanlı memleketlerinin her tarafına yayılmış olan katolik ve protestan misyonerleri, muhtelif şekiller altında çalışırlar.

1- *Dinî teşkilât*: Mukaddes kitapları dağıtmak, mecmualar neşretmek, telkinler yapmak ve insanlık gösterisiyle büyük-küçük yardımlar yapmak sûretiyle hristiyanlığı sevdirmeye ve yaymaya çalışırlar. İngilizlerin bu maksadla birçok yerlerde ve hattâ Nastûrîleri bile elde etmek için Musul ile Van arasındaki İmâdiye ve Çölemerik'e yakın iki köyde bile (Archbishop of Canterbury Mission) adıyla birer müesseseleri ve bunların idâresinde birer mektepleri vardı. Bu teşkilât Londra Başpiskoposluk misyonu olarak faaliyette idi. Amerikalıların Bible House dedikleri İncilevi Teşkilâtı da bunun bir nev'idir. Bu türlü teşkilât Asya'da ve Afrika'da uyanmamış kavimler arasında çok kesif ve faaldir. Ancak İslâmî muhitlerde halk arasında umdukları derecede alâka görmemektedirler.

2- *Mektep ve müesseseler*: Ekalliyette bulunan hristiyanların çocuklarını talim ve terbiye ile tâbiyyetinde bu-

³³ *Mon Frère L'abbé Paul*. Dr. Paul Tache, İstanbul, 1939, Sahife 40.

lundukları unsura üstün bir hale getirmeye, başka dinlere mensup çocukları da hristiyan yapmaya ve hiç olmazsa millî ve dinî seciyelerini bozmaya çalışırlar. Bunların telkin vâsıtası, mektepte dersler ve ibâdethâneler, beden terbiyesi ve mûsikî salonları, kamplar, kıraat salonları, kütüphaneler, pansiyonlar gibi müesseseler ve teşkilâtlarla da maddî ve mânevî yardımdır. Başta Amerikan kolejleri olmak üzere bu maksadla memleketin her tarafında açılmış olan ecnebî mektepleriyle müesseseler gibi.

Her devletin misyoner müesseseleri Osmanlı memleketindeki hristiyan gençlere kendi milletlerinin mâlî ve ticarî müesseselerinde bol maaşla iş buldukları gibi ayrıca hristiyan işçilerine ve köylülerine hariçte ve bilhassa Amerika'da iş bularak orada gözlerini açıyorlardı. Bu sûretle kafası ve kesesi boş olarak giden köylüler bile birkaç yıl sonra olgun ve dolgun bir halde memlekete dönüyorlardı. Bilhassa Bulgarlar ve Ermeniler bu suretle az zamanda ihtilâlcî bir unsur haline sokulmuşlardı.

3- *Maskeli teşkilât*: Bu teşkilât mensupları, kılık-kıyafet, din, dil..... gibi kültüre müteallik vasıflar itibarıyla içinde bulundukları halkdanmış gibi görünürler ve gayelerine ermek için halkın harîminde çalışırlar. Bu maksatla yetiştirildikleri için çok mücehhez ve mâhirdirler. Maske altında ve suret-i hakdan görünerek saf halkı kolayca aldatabilirler. Bunların hedefi, siyasî ve dinî bakımdan temsil ettikleri halkı tefrikaya düşürmek ve terakkiye karşı düşman ve lâkayd bırakarak bu suretle müstemleke hakkında aranan acz ve mutâvaatın devamını temin etmektir.

Bu maskeli misyonerler sâyesindedir ki, henüz uyanmamış ırklar uyukularından kalkamaz bir hâle getirilmiş oluyor ve dünyanın her tarafındaki milyonlarca müstemleke halkı Avrupa devletlerinin bir avuç askeriyle idare olunabiliyor.

Osmanlı devletinin inhilâlinde diğer âmiller sırasınca bu üç türlü misyoner teşkilâtının da oynadığı roller bizim için en acı birer misaldir.

Siyâsî gayelerle bu misyon teşkilâtı arasındaki münâsebetin ne kadar sıkı olduğunu şu hâdiseler de gösteriyor:

A) 1877'de İngiliz liberal fırkası lideri Lord Gladston'un Avam Kamarasındaki nutku, cihanı Osmanlı Devleti aleyhine kaldırmak için istenilen tesiri yapmış ve Rusya karşısında Osmanlıları bu sefer yalnız bıraktırmıştı. Bu siyâset adamı o meşhur nuiku îrad ederken elinde tuttuğu Kur'an'ı göstererek. "Bu kitap yeryüzünde kaldıkça bu Batak katliâmı gibi vahşetler de yeryüzünden eksik olmaz!" diye haykırmıştı. Halbuki Batak köyünde vesair yerlerdeki Bulgar ihtilâlini yapanlar, misyoner teşkilâtının yetiştirdiği Bulgar talebe idi.

B) Cihan Harbi mütârekesinde Lloyd George, Türkiye'nin hayatına nihayet vermek fikrinin alemdarlığını yaparken öbür taraftan İngiliz kiliseleri halka şöyle va'zediyordu:

"Türkler hristiyanları katli-ân ettiler. Türkler Avrupa'dan kovulmalı, Ayasofya tekrar kilise yapılmalıdır."

Bunların Hristiyan dedikleri Ermenilerdi. Zavallı Ermenileri ihtilâle sevkeden de yine misyoner teşkilâtı idi.

C) Misyonerler, yalnız hristiyan unsurları Türkler aleyhine ayaklandırmak için çalışmakla kalmıyor; Türklerin giriştikleri teceddüd (yenilik) hareketlerini Müslümanlıktan uzaklaşmak mahiyetinde göstermek sûretiyle onların din kardeşleri olan Arap vesâir İslâm unsurlarla bile aralarını açmağa uğraşıyorlardı. Yemen isyanlarında âmil olanlar, Hacı Ali, Abdullah Mansur adlı maskeli misyonerlerdi. Cihan Harbi'nde Mekke Emirini hilâfet

ve saltanat makamına karşı isyan ettiren ve çöl Araplarını Türk ordularının yan ve gerilerine saldırtanlar da bu kabil maskeli misyonerlerdi. Bunlardan maskesini düşüren yalnız Lâvrens idi.

Misyoner teşkilâtının iç yüzünü bilmeyen müstemleke halkının esareten kurtulması şöyle dursun, bu teşkilâta karşı kayıdsız kalan müstakil milletlerin bile âtîsi tehdid altındadır.

Devlet adamlarının terakki hamlelerinde attıkları yanlış adımlar ve bu yüzden halkın yaptığı irticalarda da hep bu teşkilâtın parmağı vardır.³⁴

Giriş Yolları ve Çalışma Programı

"İnsan hakları" ve "vicdan hürriyeti" gibi fevkalâde mukaddes mefhumlar, Hristiyan Garp ile Müslüman Şark arasındaki îman ve varlık mücâdelesinde Hristiyan âleminin yutturmak istediği yaldızlı palavralardan ibaret kalmıştır. Onlara göre meselâ misyonerlerin Türk milletinin harîmine sokulup masum insanlara telkinde bulunmaları vicdan hürriyeti, bizim varlığımıza kasdedenlere karşı nihayet sabrımızın taşıp galeyan etmemiz de insan haklarının çiğnenmesidir. Patrikhâneye imtiyaz vererek ihtilâl hazırlanır, gayr-i müslimlere hak verirse Avrupa devletleri onlara istinaden bir hükûmet siyaseti halinde Müslümanları Hristiyan etmeğe çalışırlar.

"Bundan bir asır kadar evvel Fransa sefîri Angelhard'ın dediği gibi "Tanzimatı, aradaki dinî maniyayı kaldırarak İslâm heyet-i içtimaiyesini Hristiyan heyet-i içtimaiyesine yaklaştırmak" diye telâkki eden birtakım misyoner cemiyetleri Islâhat hatt-ı hümayununun bahşettiği müsaadelerden istifâde ederek faaliyet ve gayretlerini arttırmışlar; sokaklarda, vapurlarda "İncil" kitaplarını, Müslümanlık aleyhindeki yazıları havi risaleleri meccâ-

³⁴ Kâzım Karabekir. *Cihan Harbî'ne nasıl girdik?* Cild 2, Sh. 118.

nen Müslümanlara dağıtmağa başlamışlar, birkaç Müslümana da Hristiyanlığı (Protestanlığı) kabul ettirmeye muvaffak olmuşlardır (1864). Tanassur eden bu mürtedler İstanbul hanlarında va'zederek Müslümanlar aleyhinde tefevvühatta, küfür ve taarruzda bulunacak derecede cür'etlerini ileri götürmüşlerdir.

"Efkâr-ı İslâmiye büyük bir endişe içinde idi. Bunun üzerine hükûmet din-i İslâm aleyhinde tahrikâtta bulunan mürtedleri hapsettirmek mecbûriyetinde kaldı. Protestan misyonerlerine mütalâa ve ders salonu işini gören hanları kapattı. Protestan mezhebine müteallik kitap ve risaleler satan dükkânları seddeyletti (kapattı). Mamafih ecnebî meskenlerinin masuniyetlerini ihlâl endişesiyle biraz sonra seddedilen dükkânların açılmasına müsaade olundu."

Misyonerlerin bu şımarıklık ve münâsebetsizliklerini İngiliz sefiri de müdâfaa edemeyecek bir vaziyette kaldı. Sefir (Hanri Bolver), Lord Rosel'e yazdığı bir mektupta şu suretle idâre-i lisan ediyordu: "Zât-ı asîlânelerince meçhul değildir ki Türkiye'de İncil serbestçe tevzi olunur ve hattâ tab'ına bile müsâade edilir; hattâ Türkler protestan oluyorlar, hiçbir taraftan tazyik görmüyorlar. Bir veya iki senedenberi Türk Protestanlar kiliseye tahvil olunmuş bir İngiliz mektebinde her pazar günü iki defa Türkçe lisaniyle ibadet ediyorlar. Hakikati söylemek lâzım gelirse diyebilirim ki dîn-i Muhammedî erbâbının Protestanlar hakkında gösterdiği müsâadat ve serbestî cidden şâyan-ı takdirdir. Bu müsâadat ve serbestîye hükûmetlerinde bile tesadüf edilemez..."

Misyonerler Lord "Rosel'e" yazdıkları mektupta şöyle diyorlardı:

"Bizi tedbirsizlikle itham ve gayret ve sadakatimizi suitefsir ediyorlar. Bu ithamâtı bütün vicdanımızla protesto ederiz. Mukaddes vicdan hürriyeti denilen şey ne oluyor? Vicdan hürriyeti İngilizlerin istediklerini yapma-

ğa mecbur olduğu şüphesiz bulunan bir memlekette ihlâl ediliyor. Sefirin ihtirâzı, tereddüdü mânâsızdır, Türkiye'de serbesti-i mezâhip için tehlikelidir" (Protestan Cemiyetinin 4 Ağustos 1869 tarihli muhtırası).

Bittabi İngiltere Hariciye Nezareti de misyonerlerin bu siyâsetsizce hareketlerini tasvip edemezdi. Misyonerlerin şikâyet ve protestolarına rağmen İngiltere Hariciye Nezareti, Sefir Sir Henry Bolver'e vekâlet eden maslahatgüzara şu tâlimatı verdi: Misâfir oldukları memleket âdât ve hissiyatını tahkîr eder yolda bir harekette bulunmamalarını misyonerlere tavsiye ve ihtar etmek, umumî asayiş ihlâl edebilecek her türlü ef'al ve harekâttan tavakki' eylemek... (Lord Rosel'in 15 Kânunuevvel 1869 tarihiyle Mr. Stewart'a verdiği talimat).

1854'de İngiltere sefiri, Müslümanların tebdîl-i mezhep ve câmii terk ile kiliseyi kabulde serbest oldukları esasını hükûmet-i Osmaniye'ye kabul ettirmeye çalıştığı sırada Lord Stratford, Âli Paşa'ya demişti ki: "Dinlerden, şundan bundan bana bahsetmeyiniz. Bunların hepsi münâsebitsiz şeylerdir. Bir memleket ki başkalarının muâvenetine muhtaç bulunuyor; bu memleket için başkaları kan dökerse Hristiyanlık nâmına istediğim şeyleri kendisinden istihsâle hak kazanılmış olur."³⁵

"Osmanlı İmparatorluğu içindeki Protestan reformasyonunun müteşebbis ve önderleri İslâmiyetin mürtedler için kabul ettiği ölüm cezasının misyonerlerin Müslüman halka yaklaşmasında büyük bir engel teşkil ettiğini gördüler. Bu yüzden en büyük gayretlerini bu engeli ortadan kaldırmaya sarfettiler. Lord Stratford bu barbarlık üzerine hücumu yol açan bir insan olarak tarihte daima mümtaz bir mevki ihraz edecektir. Onun zamanında İstanbul sokaklarında bir mürtedin kafasının yatağanla uçurulması unutulacak bir hâdise değildi. Bu âlicenab İngiliz, bu türlü bir vahşetten istikrah ederek Sultan'ın din değiştirme meselesinde bütün teb'ası için ölüm

³⁵ *Sebilürreşad*. Sayı 166, Shf: 250-251-252, Şubat 1954.

cezasını kaldırmasını istemek üzere harekete geçti ve bir fermanla vicdan hürriyeti, din hürriyeti bahşedilmesini istedi.

Ermenistan'da reformasyonla meşgul bulunan Amerikan misyonerleriyle de arkadaş oldu. Ve 1850'de Sultan'dan bir ferman istihsal etti. Sultanın imzasını taşıyan bu fermanlar Protestan teb'aya da daha eski Hristiyan cemaatlariyle eşit medenî ve dinî haklar veriliyordu.

"Gerçi bu sebatkâr sefir, Sultandan daha 1844 senesinde teb'adan hiçbirinin dinî kanaatlerinden dolayı zulüm göremeyeceğine dair bir taahhüd koparmıştı. Fakat gitgide bu ölüm cezâsına nihâyet vermek ve Protestanları zulûmden masun tutmak için daha mûteber ve umumî bir sened almak zarûreti hissedildi. Lord Stratford de Redcliffe, müsâid şartlar altında eski gayretlerini yeniledi. O sıralar Kırım harbi de ileri safhalarda idi ve gerek İngiliz devlet adamları, gerek İngiliz halkı, Türkiye'de olup bitenleri büyük bir alâka ile takib ediyorlardı. Lord Shaftesbury, Lordlar Kamarasında verdiği bir nutukta "Türkiye, Hristiyanlığın terakkisi için, Rusya da zevâli için ellerinden gelen herşeyi yaptı." diyordu. Bu sırada Türk misyonlarına yardım cemiyeti ortaya çıktı."³⁶

James E. Dittes isimli bir misyoner "*The Muslim World*" mecmuasında "The Christian Mission and Turkish Islam" serlevhasıyla bir makale neşretmiştir. Neşir tarihi 1955 olan bu makale, 1957 senesinde Turhan Yörükân tarafından "*Hristiyan misyonu ve Türk İslâmlığı*" adı altında tercüme edilerek Diyanet İşleri Reisliği neşriyatı arasında risâle hâlinde çıktı.

Makale, Türkiye'deki Hristiyan propaganda faaliyetinin takib edeceği esasları göstermektedir. Muharrir daha önce Türkiye'de bulunduğu için Türklerin dinî kanaat ve psikolojik durumları hakkında edindiği intibalardan da faydalanmıştır. Tavsiyeleri arasında bilhassa şu iki

³⁶ *The Ascending Cross*, pp. 93-94.

metod üzerinde ehemmiyetle duruyor: 1- Hristiyan misyonerlerinin Türk muhiti içine girerek bu bakımdan onların sempatisini kazandıktan sonra dinî telkinatta bulunmaları; 2- Türk kültür hayatında temelli değişiklikler yapmak.

Mütercim Turhan Yörükân, risalenin baş tarafında muharririn teolojik iddialarına kısmen cevap vermişse de biz meseleyi başka cihetten alarak makaleyi tahlil edeceğiz.

Dittes, propaganda usûlü hakkında, yapılması lâzım gelenden değil, yapılabilecek olandan bahsederek şu üç teklifi ileri sürüyor:

1- Hristiyan tebliğini halka doğrudan doğruya bildirmek;

2- Halkın huzûruna hayâtî ve vakfedilmiş bir dinî vazife ile yüklü olarak çıkmak;

3- Çalışmanın aslında dinî olduğunu sezdirmemek.

Sonra bunların tafsiline geçiliyor. Evvelâ Hristiyan misyonerleri mevcut kanunî fırsatların hepsinden istifâde ederek İsa Mesih'in sâlih haberlerini kendi öğrendikleri ve yaşadıkları şekilde bildirmekte ısrar edecekler. "Şurasına dikkat etmek lâzım ki, tebliğ edilecek itikadat, temel Ortodoks Hristiyan akidesidir, yâni Katolik değil. Müslümanlar mütemâdiyen cehennem korkusu içinde oldukları için onlara kurtuluş yolunu gösterecek akideler kolaylıkla kabul ettirilebilir."

"Modern Türkiye'de İslâm'ın evvelki nüfuz edilmez yapısı artık hayat için birleştirici, bütünleştirici bir merkez olmak hizmetini göremeyecek kadar hırpalanmıştır. Keza Türk hayatına sokulmuş olan bu karmaşıklık, sağlam inancın kavranılma imkânlarını bile daraltabilir. Bu çift hareket, modern Türk-Müslümanı, umumiyetle hayatın birçok acaip veçhelerine organizasyon ve mânâ vermeyi reddeden herhangi bir yeni imanın kabûlü için psikolojik bakımdan olgun, harab olmuş, bütünlüğünü kaybetmiş bir ruhî karışıklık içinde bırakmıştır. Bu ise, Hris-

tiyanlık öğretiminde bir yakın şema ve bir dâvet hazırlar."

Muharrir burada izâh ettiği metodun iki mühim mahzuruna işâret etmektedir. "Birincisi, Müslümanların itikaddan ziyade ibadeti kurtuluş için daha mühim telâki etmeleridir. Bu suretle vâsitasız Evangelizm noksanıdır. İkincisi: Müslümanlar Peygamberin şahsiyeti hakkındaki menkıbelerden ziyâde onun getirmiş olduğu esaslara ehemmiyet verirler. Halbuki misyonerler bilhassa İsa hakkındaki hikâyeler üzerinde dururlar. Bu iki fark dolayısıyla de Hristiyanlık İslâmiyete karşı bir fâikiyet kazanmaktadır. Ayrıca, İslâmiyetin diğer dinlerin bir tamamlayıcısı olduğu iddiası da Müslümanların kendi akidelerinin üstünlüğü hakkında hassas bulunmalarına sebep olmaktadır."

"Hristiyanlık, gayesi itibariyle birleştirici, bütünleştirici bir tesirdir. Halbuki bu, doğrudan doğruya olan Evangelist metod umûmiyetle bir çözülme ve ayrılmaya doğru gitmektedir. Buna da iki sebep görüyoruz: 1- Evangelist metod, mühtedi (!)'yi kendi cemaatinden ayırıyor yahud öyle bir ayırmaya teşebbüs ediyor görünüyor. 2- Mühtedi (!) nin eski dinden almış olduğu tesirler tamâmen kafasından silinmeyeceği için kafasında bir çatışma meydana geliyor. Bu metod yüzünden misyoner, halktan ayrılmaktadır."

Yukarıda belirtilen ve muharririn teklif ettiği iki metoda taraftar olanlar, Hristiyanlığı Müslümanların en iyi anlayacağı bir lisanla yaymanın lüzûmuna işâret etmekte imişler. Sonra ilâve ediyor: "ikinci, daha doğrusu üçüncü şıkda kabul edilmiştir ki, birçok tahsilli Türkler işe yarayacak hiçbir dinî lûgat ve düşünce yapısına sahip değildir."

Halkın arasına girecek misyonerler, meseleleri demokratik gelenek içinde tahsil görmüş modern Türkler için değil, keza ekseri akşamları din üzerinde münâkaşa-

larda bulunmak üzere bir araya gelmeyi itiyad edinmiş olan köylüler için de doğrudur."

Muharrir burada teslis gibi şeyler üzerinde münâkaşadan kaçınmayı ve Kur'an ile İncil arasında mukayese yapmamayı tavsiye etmektedir. "Hangisinin hakikî din olduğunu münâkaşa edecek yerde bizzat vahyin derin mânâsı üzerinde durmalıdır."

"Gizli kapaklı şekilde öğretme tekniği son otuz senedir Türkiye'de başlıca tatbik edilmiş olan bir metoddur. Hemen her hayat sahası dinî bir perspektif içinde tefsîre müsaidir. Yâni her sâha, şahsın müşfik babasını (Hz. İsa) keşfetmesi için bir atlama taşı olabilir. Nitekim ana-baba-öğretmen grupları, çocuk gelişmesini inceleyen misyon mektepleriyle iştirâk eden gruplar olarak Hristiyanlığın insan ve insanın kâinattaki yeri hususunda verdiği temel takdir hükümleriyle karşılaşacaktır. Aslında birçok geçer terbiye prensipleri başka kılıkta olmakla beraber Hristiyan görüşlerini bir araya getirmiş vaziyettedir ve bunlar dinî olmayan bir lûgatçe içinde sunulmaya hazır bir durumda bulunmaktadır."

"Türkiye'yi istilâ etmiş olan Amerikan film ve kitaplarından bâzıları umûmiyetle tercümelerinde vâzih olmayan esaslı birtakım ahlâkî yahud dinî haberler taşırlar. Bu kitap ve filmlerdeki dinî kıymetleri halk matbuatında çıkan tenkid yazıları özgül terimlerle dinden bahsetmeden Türk okuyucuları ve seyircileri için çok daha vâzih bir hale getirebiliyorlar."

Daha sonra, mekteplerdeki tedrise geçerek şunları söylemektedir:

"Çocuk böyle bir takibin -yâni prensipleri nihaî prensiplere bağlama vetiresinin- halkın bâtil inançlarına, şahsî rahatsızlığa, umûmun alayına, yahud sık sık hayal kırıklığına uğramaya râm olmaktan ziyade hakîkate itaat etmeyi arzulayan büyük insanların kendilerini bu işe sebatla vakfetmelerini isteyeceğini görecektir. Bu dersin

tesiri, isimlerin Francis ve Luther yerine Galile ve Curie gibi isimler olmasıyla fazla azalmış olmayacaktır."

Dittes; yazdıklarından anlaşıldığına göre, Türkiye'de kaldığı az bir zaman içinde Türk kültürü hakkında enteresan müşâhedelerde bulunmuştur. Gösterdiği şekilde bir tedris ve terbiye ile elde edilebilecek neticeler üzerinde düşünürsek şöyle bir durumla karşılaşırız:

Kültür yoliyle temsil hâdisesinde en âşikâr noktalardan biri de, temsil eden cemiyete âit kültür unsurlarının tâbi cemiyet mensupları tarafından kolayca kabul edilebilmesi için eski kültürün çok zayıflamış olmasıdır. Aynı hal Türkiyede de son yüz elli seneden beri kendini kuvvetle hissettiriyor. Münevverler arasında olduğu kadar halk arasında da unutulmuş veya unutturulan millî kıymetlerin yerini şu veya bu yabancı unsurlar almaktadır. Bilhassa münevverlerin Türk tarihi ve eski kültürünü bilmeyişlerini burada sayabiliriz. İptidâi bir cemiyet bahis konusu olunca, karşı kültür unsurlarıyla yapılacak en küçük bir mukayese dahi yabancı kültür üstünlüğünü ve hâkimiyetini gösterir. Fakat bir medeniyet yaratmış milletlerin hayatında bu nev'iden bir değişme hiçbir zaman bütün müesseseleri ve fonksiyonları kaplayacak kadar büyük farklara dayanmaz. Bizde daha çok teknik plânda görülen yabancı kültür üstünlüğü dolayısıyla yapılacak iktibaslardan önce ve daima moda yoliyle gelen tâli unsurlar üzerinde durulması da bunu göstermektedir. Aslında bu unsurlar millî kültürün umûmî akışı içinde muhtelif şekillerde ortaya çıkar ve mahallî bünye ve renginde esas itibarıyla pek az değişiklik görülür. İntikal halindeki bir cemiyette bu gidiş tamamen değişmekte ve mahallî kültürle olan râbitaların kesilmesi bu kültür içinde yeni yaratmalara imkân vermemektedir. Bu şartlar altında daha çok hayranlık ve prestij duygusuyla, hattâ başka bir hal tarzı bulamayarak başka kültür kabul edilecektir. Bilhassa teknik üstünlüğün baskısı yüzünden tâbi kültürdeki fertler arasında meydana gelen aşağılık duygusu bâzı.

bütün cemiyeti sarabilir. Türkiyede millî kültürün tanınmayışı yukarıda bahsedilen mukayeseye de katiyen imkân vermemekte ve bu kültürle olan bağların kopması nisbetinde yabancı kültür hâkim olmaktadır.

Bununla beraber Dittes'in üzerinde fazlaca durduğu kültür istilâsı her zaman ümid edilen neticeyi vermez. Zira düzgün bir muhakeme imkânı bulamadan önüne gelen iman ve itikadı kabul edenler, eski kültür tamamen mahvolamayacağı için, yeni düşüncesini muhâfaza ve aslına dönüş fikirleri arasında uzun bir bocalama ve intibaksızlık devresi geçireceklerdir. Bu devre içinde eski fikir ve kanaatler, âdetlerle yenileri arasındaki çatışmanın verdiği huzursuzluk, bugün misallerini pek çok gördüğümüz şaşkın, bıkkın, isteksiz, yaşama şevkinden mahrum bir zümre meydana getiriyor. Böylece telkin ve kabul ettirilen Hristiyanlık da cemiyete ancak ne müslüman ne hristiyan, fakat sâdece içtimâî fonksiyonunu kaybetmiş bir dalalet fırkası kazandırabilir ki, bizzat hristiyanlık da bundan zarar görecektir.

Türk târihinin umûmî seyri içinde yabancı unsurların oynadığı role bakacak olursak bunlardan birçoğunun İslâmiyeti kabul etmekle beraber eski din ve milliyetini bir türlü unutamadıklarını görürüz. Aralarında devletin yüksek makamlarını ellerine geçirmiş olanların sayısı da hayli yüksektir. Hâkim millet olan Türkler, İmparatorluk içinde Hristiyanlar kadar bu Müslümanları da dâima büyük bir müsâmaha ile karşılamıştır. Bu müsâmahanın tam bir kayıtsızlık hâlini aldığı zamanlarda gerek Hristiyan unsurdan gerekse sahte mühtedilerden görülen büyük fenâlıkların bir türlü intibah vesilesi olamadığını tarih gösteriyor. Yüzbinlerce Anadolu Türk'ünü katlederken "Sultanın bizim tarafta yaptıklarını yapıyorum" diyen bir veziriâzam, gerçek milliyetini katiyen unutmamıştır. İngiltere, müstemlekelerinde doğan hâliskan bir İngiliz'i bile anavatana bir kardeş değil, fakat misâfir olarak kabul ederken bizde ihtida sebebi daha araştırılmaksızın

her yabancı büyük bir alâka görür. Bu sebeple misyonerlerin çoğu Müslüman hüviyetine girerek din propagandası ve hattâ câsusluk yapmaktadırlar. Bu sahte Müslümanların bilhassa Birinci Dünya Harbi'nde yaptıklarını görmek için merhum General Kâzım Karabekir'in yazdıklarına bir göz atalım:

"Misyonerler müstemlekelerde ve müstemleke olmaya elverişli olan geri memleketlerde Reis'lerin, Raca'ların, Arabistan İmam'larının, Sultan'ların harîmine kadar girmişlerdir. Kendileri bu başları herhangi bir yola sürüklerken halk arasına karışan muavinleri de halkı aksi cihete çekip götürür. Bu sûretle müsbet ve menfi çekişmeler arasında tefrikaya düşen ve uyuşturulan bir memleketin bir avuç Avrupalı elinde koyun sürüsü gibi güdülmesi veyahud bu hâle getirilmesi güç olmaz. Vakit vakit Hindistanda İslâm ve mecûsî boğuşmalarında, Fas Sultanlarının birbirine düşerek yıllarca iç kavgalarından sonra Fas'ın parçalanıp müstemleke oluşunda, Yemen imamlarının ve hattâ gûya hristiyanların ayak basması bile memnu olan Mekke'deki şeriflerin isyanlarında hep kendilerine hulûl yolunu bulan ve müşavir-i hâslık rolünü yapan misyonerlerin himmeti eksik değildir.

Bu makuleden adamlar içinde Osmanlı Devletinin hariciyesinde, Bâb-ı Âlî'nin diğer dairelerinde tercümanlık vesaire gibi mühim ve devlet esrarı ile alâkalı vazifelere geçmek yolunu bulanlar bile vardı. Sadâret mevkiîne kadar yükselen birçok mühtediler arasında bu türlü karışık işler deruhde edenlerin bulunmadığını kestirebilir miyiz?

Misyonerlerin içinde bâzıları da muvaffakiyetlerini daha ziyâde kolaylaştırmak ve hızlandırmak için girmiş göründükleri dînîn rûhânî vazifelerini bile alabiliyorlardı.

"İslâm âleminde son asırlar içinde dînî mesleklerle aid teşkilât pek ziyâde bozulmuş, dînî neşriyat da öteden beri gayriislâmî fikirlerin karışmasına müsâid olacak bir kayıdsızlık içinde kalınmış olduğundan misyonerlik bu za-

aflardan istifade etmenin yolunu buluyordu ve İslâm âlemini kendi içinden kendine maledilmiş birtakım düşünce ve duygularla sarsıyordu. Daha acısı, misyonerlik teşkilâtından habersiz olan memleketin öz çocukları içinde bile gafletle misyonerliğin tefrikacılık ve uyuşturuculuk emellerine uygun bir yol tutanların koyu bir taassup yüzünden teceddüd hareketlerine engel olan veya bu hareketleri geciktirenlerin çıkınış olmasıdır. Bu gibiler kürsülerde va'zlariyle, kitaplarıyla yanlış düşüncelerini telkin ederken misyoner teşkilâtının halk arasında dolaşan muavinleri de o telkinlerin saf insanları heyecanlandırmasına çalışıyorlardı.

"Cennetin yolu virânelikten geçer" "Dünya hristiyanların, âhiret müslümanların" "Medeniyet dediğin bina ile zinadır" "Müslüman ya illetten, ya killetten, ya zilletten hâlî olmaz" "Bit yiğitte bulunur" "Geç olsun da güç olmasın" "Doğru söyleyen dokuz köyden kovarlar" gibi uyuşturucu ve 'ye's verici sözlerin içimizde nasıl tutunabildiğini araştırırken bu kaynağı da unutmamalıyız.

"İslâmlar öteden beri bir Hristiyan'ın İslâm olduğunu işittiler mi artık ona karşı kendi din ve ırk kardaşına yapmadığı yardımlara koşarlar. Erzurum'un istirdadında yakaladığımız bir Rus câsusuna şefaath için çoluk-çocuk çırpına çırpına bağırsıyordu: "Ona hidâyet erdi, bırakın onu gûnahtır." Hidâyet erdi, mertebeye erdi sözleri tılsımlı bir parola gibidir. Artık böyleleri herkesin mahrem-i esrârı olur. Aralarında evliya mertebesine kadar çıkmaya yol bulanları da vardır. Tabiatıyla böylelerinin kudret ve nüfûzu, mensub olduğu hükûmetin hesâbına kuvvetli bir orduya bedel olur.

"Tahsil ve tettebbu ile Kur'anı ve hadîsleri bir İslâm âlimi gibi bilen ve öyle de telâffuz eden ve dînin âdabında onlar gibi yapar görünen bir Avrupa âlimi İslâmlığı kabul eder ve lâkabını da İslâm âleminde hürmete şâyan olanlardan seçerse neler yapmağa kudreti yetmez? Meselâ Şeyh Rahmetullah, Seyyid Ahmed... gibi. Buna bir

de bir kucak sakal ilâve olunursa böylelerinin ulemâ sınıfı arasına karışmasına ve tarikatların en yüksek mertebelerine çıkmasına, her derde deva bulan bir üfürükçü veya gaipden haber veren bir falcı olmasına hiç mani kalmaz. Her yıl İslâm âleminin her tarafından Mekke'ye koşup giden onbinlerce Cavalı, Hindli, Buharalı, Türkistanlı, Zengibarlı ilh. hacılar arasında bu kabil ermiş şeyhler, seyyidler eksik değildir. Bunların irşadlarıyla (!) zavallı hacılar anlama ve anlaşma kabiliyetlerini kaybetmiş bir halde bütün gün ayaklarının ucuna bakarak günahlarının affettirilmesi için huşu ile gözyaşları dökmüş bulunurlar.

"İttihad-ı İslâm neşriyatının ve dedikodularının faal bir devri olan 1913 ve 1914'de İslâm âleminin içine bu kabil insanların çokça karıştıkları görülmüyordu. Meselâ gazetelerde şöyle okuyorduk:

"Eşşâ'b gazetesinin vaki' olan neşriyatına göre İngiliz teb'asından ve Londra asilzadegânından mühendis Mr. George arzu-yı zatîsiyle Mısır Mahkeme-i Şer'îyesine müracaat ederek din-i mübin-i İslâmı kabul ettiğini ve ism-i cedîdinin Muhammed Ragıb olduğunu beyan etmiş ve ilâm-ı şer'î ahzeyelemiştir."

"1914'de Cihan harbinden önceki aylarda grup halinde ihtidalar da görülmüyordu. Misal olarak işte Londra âyan ve eşrafından İslâmlığı kabul edenlerin bir listesi:

Eski ismi

Yeni ismi

Lord Hedley	Seyfûrrahman Şeyh Rahmetullah Faruk
Kont Jorj Buvatır	Şeyh Salâhaddin Ahmed Buvatır
Binbaşı Stanley	
Moscrit	Şeyh Abdurrahman
Mr. Cir	Şeyh Ahmet Celâleddin
Mr. Cuit	Şeyh Muhammed Ata ür-Rahman
Mrs. Cliford	Seyyide Âişe
Mrs. Fuvalit	Fatma İbrahim
Mrs. Mi	Ümmet-ür-Rahman
Mrs. Kamrunisya	Seyyide Zeynep

Miss Lili
Mme Cifurd

Ümmet-Ullah Halîme
Seyyide Âliye

Lord Hedley'in gazetelerdeki ibrete değer beyanâtı şu idi:

"Yirmi yıldanberi İslâmlığı tetebbu' etdim. Arapçayı yıllarca tahsil ettim. Ve gördüm ki İslâmlık daha yüksektir."³⁷

Burada isimleri geçen mühtedilerin hepsinin de samimiyetsiz olduklarını iddia edemeyiz. İçlerinde elbette, vicdanî kanaatlerinin sevkiyle İslâm dinini tercih edenler mevcuttur. Ancak yakın tarîhimiz, yalancılıktan ihtida etmiş görünerek, müslümanların itimad ve sevgisini sağlayan riyakâr misyonerlerin ve casusların mâceralarıyla doludur. Bunlar büyük harbte Arapları kıskırtıp Türk ordusunu arkadan vurmak, harekât plânlarını İngilizlere bildirmek vs. gibi vazîfelerini ikmal ettikten sonra fes ve sarığı atıp şapka giyerek İngiltere'ye dönerler. Bunca tecrübeden sonra artık misyonerlerin kumanda mevkiindedirler. Faaliyet plânları hazırlarlar, teftişlerde bulunurlar. Bunlardan biri Mr. Mc. Donald, Türk polisinin eline geçen bir risâlesinde şu tâlimatı veriyor:

"Bugün İslâm milletleri korkunç bir dinî inhidama doğru yürümektedirler. Avrupa medeniyetinden İslâm âlemine akan itikadsızlık seylâbı karşısında İslâmiyet mukavemet edememekte ve Avrupa'nın fikir hayatından söküp atmağa muvaffak olduğu dinsizlik cereyanları İslâm gençlerini kavramaktadır. Bu yüzden Müslümanlığın baştanbaşa yıkılması beklenir. Bu vaziyet karşısında Hristiyan mektepleri ve misyonerlerinin vazîfesi bu milletleri din namına kazanmak ve kurtarmaktır. Misyoner, Müslümanlığa doğrudan doğruya hücum etmemeli, fakat yeni fikirlerle Müslümanlığın köklerini çürütmeğe çalışmalıdır. Ey İslâm dünyasının dört tarafına dağılmış mis-

³⁷ Kâzım Karabekir (Gnl.), *Cihan Harbine nasıl girdik?* Cild 2, s: 118 ve müteakip.

yonerler: Sağlam ve mantıkî delillerle tecâvüz etmeyiniz. Çünkü sağlam ve mantıkî delillerle mukabele edilebileceği için bu dâva kaybedilebilir."³⁸

Yine büyük harbteki gayretlerine dair ufak bir misâl verelim:

"Afrika, Asya, hattâ cenûbî Amerika'daki misyon sâhalarının birçoğu büyük harbten müteessir oldu. Cihad, yahud mukaddes harb kuzey İran'dan başka yerde tesir icra edemedi. Türk İmparatorluğu ve İran'da baştanbaşa bir huzursuzluk vardır.

Filistin'de Yahudilere tazyik yapıldı ve binlercesi ailelerini ve mülklerini arkada bırakarak firâra mecbur kaldı...

İngiliz ve Fransız misyonerleri umûmiyetle kovuldu, fakat Amerikan misyonlarına dokunulmadı ve bu misyonlar birçoğları için iyi bir melce' oldu... Şimdi Hristiyan misyonerleri Van'da muztarip kalan Müslümanlara yardım ediyor. Türkiye'den gelen bütün mektuplar büyük sıkıntıdan ve yaralı, hasta, yetim ve dulların yardım ihtiyacından bahsediyor.

... Müslüman memleketlerindeki buhran böyle devam edip gidemeyecektir. Türkiye'nin kuvveti nihaî olarak kırılıp da son kuvvetli Müslüman hükûmeti düştüğü zaman bütün Müslüman milletlerin cismanî ahvaline tesir etmek çok muhtemeldir. O zaman İslâmlar arasında Hz. İsa'nın İncilini vazetme zamanı gelecek. O'na imanlarını itirafdan korkanlar, Muhammed'in kötürümlüğünü görünce hayatın ışığı ve dünyanın yegâne kurtarıcısı olan Hz. İsa'ya döneceklerdir."³⁹

³⁸ *Yeni Sabah* gazetesi, 6-7 Mayıs 1953.

³⁹ *The Missionary Review of the World.*, Vol: XXVIII, No: 8, August 1915.

Hristiyan Kültürü Propagandası Karşısında Bazı Düşünceler

Bütün bu izahlar gösteriyor ki, İslâm âlemi ve bilhassa Türkiye tamamen sistemli ve teşkilâtlanmış bir misyoner teşkilâtı, daha doğrusu bir Hristiyan tehlikesi ile karşı karşıyadır. Propagandaya esas teşkil eden Hristiyanlığın münakaşasını yapmak kanaatimizce yersiz ve lüzumsuz olur. Bu münâkaşalar vaktiyle kâfi derecede yapılmış ve meselâ İslâmlık ve Hristiyanlık arasındaki herhangi bir mukayesenin muhakkak surette İslâmiyet lehine neticeleneceği artık müteârifeye haline gelmiştir. Asıl mesele, mevzuubahs propagandanın faâliyet ve metodlarını öğrenerek bir an önce İslâm âleminin zaif cephelerini takviyeye çalışmaktır.

Dikkat edilirse, Müslümanların mütemâdiyen korku veren bir cehennem azâbından kurtulmak için ibâdet ettiklerinden bahsolunuyor. Bu husus hakikaten mühimdir. Herkes bilir ki, korku üzerine müesses bir itikad ve ibâdet sistemi insanda şevk ve heyecan değil bilâkis yılgınlık ve hattâ bir aksülâmel meydana getirir. Bunu söylemekle zannedilmesin ki Müslüman Türk halkının gerçekten bu anlayışla dindar olduğunu söylemek istiyoruz, kat'iyen. Bizim üzerinde durmak istediğimiz cihet, dinî meselelerde halk üzerine pek müessir olan din adamlarının durumudur. Kütle üzerinde sevgi ve samimî hürmete dayanan bir otorite temini oldukça güçtür. Ama onları korkutarak bir nev'i tehdid edâsı ile söylenenleri kabul ettirmek muhakkak daha kolay olur. Bilhassa mücerred mefhumları muayyen bir kültür seviyesinde olmayan kimselerin kafasına yerleştirmek; ancak eşya ve hâdisata tecessüs ve biraz tefekkürle bakanların kavrayabilecekleri teolojik malûmatı vermek; halka mütemâdiyen istikbâl endişesi vermekten zor olduğu gibi, bu yolda sarf-ı mesâî edenlerin ilmî kudretleri itibariyle de tedkike değer bir mevzudur.

Memleketimizde din adamları senelerden beri bir zümre olarak çalışıyorlar. İslâmiyette din adamlığı bir meslek olmaktan ziyade az çok ihtisas isteyen fahrî bir vazifedir. Bilfarz bir imamlık veya müezzinlik meslek ve zümresi yoktur. Bugün -dün olduğu gibi- birçok zarûretler dolayısıyla esasta olmayan şeyleri kabul mecbûriyetinde kalmışızdır. Cemiyet içinde bu türlü bir farklılaşma neticesinde din adamlığı maişet temin eden bir meslek haline geldi. Maişet girince de birtakım işsiz ve mesleksiz, ehliyetsiz kimselerin bu işi terviç ettiklerini görüyoruz. Maalesef beyan edelim ki, geçen otuz senelik mâzinin içtimâî hayatımızdan silip süpürdüğü gerçek din adamlarından kalan kürsülere bugün câhil, dirâyetsiz kimseler de yerleşebilmektedir: Bazen "bizim" demekten dahi üzüntü duyduğumuz matbuat hiç durmadan bu tip adamları mevzu' edinen yazılar neşreder. Bunları her zaman teyakkuzla karşılıyor, hattâ inanmıyoruz ve inanmamakta hakkımız da vardır. Fakat biz İstanbul gibi bir şehrin bir selâtin camiinde "Halk Partisinin altı ok'u Kur'anda vardır" diyen vaızlara da rastladık. Kendi nefslerinde bir samimiyet bulamayanların halkı dalâlete sevkedeceğinde bilmem şüphe var mı?

Sevgi nasıl olur? Bundan maksad muhakkak ki "korkmamak" değildir. Burada Sofiye'nin anladığı mânâda bir sevgiden de bahsetmiyoruz. Bize göre sevgi, imanın şuuruna ermek demektir. Bir kere bu şuura eren, yâni inandığı şeyin muhâsebesini yapan kimse artık cehennem azâbını düşünerek değil, tam bir huzur-u kalb içinde vazîfesini îfa eder. Hattâ Allah korkusu da bununla mümkündür ki, Allah'tan korkan insanın kalbinde başka hiçbir korku yer edemeyecektir. Eğer teşbih caizse, harb meydanında dîn ve milletin bekası için dövüşen asker, kaçtığı takdirde geride idam edileceğini düşünmez, ancak dîn ve milliyetinin, tarihinin verdiği celâdetle, ölümü ararcasına ileri atılır. Burada korku yoktur.

Şu halde en çok ehemmiyet vereceğimiz nokta, dînin iyi ve doğru öğretilmesidir. Zira ancak bu suretledir ki Müslümanın imanı ve bilgisi, onun bu bilgi noksanlığını istismar için fırsat arayanlara karşı metin bir kal'a halinde kalsın. Böyle bir durumda kendi bâtil inançlarının İslâmiyetle mukayeseye medar olamayacağını misyonerler de anlamışlar ki "ciddî ve ilmî münakaşaların ciddî mukabele göreceği"ni beyan mecburiyetini hissediyorlar. İkince mesele, bu öğretimi kimlerin eline bırakacağımızdır. Şüphesiz dînî hayatın idaresini cahil, ehliyetlessellere veremeyeceğimiz gibi, mevcut durumdan istifâde ile gerek İslâmiyete, gerek din adamlarına taarruzu şiar edenlerin ikide birde kopardıkları yaygaralara da katiyen kulak asmayacağız.

Memleketimizde son yıllarda ehemmiyet kazanmaya başlayan dînî öğretimin bu meselede şüphesiz büyük faydası olacaktır. Nihayet din istismarcılığının ve cehâletin din adamlarına mahsus bir husûsiyet olmayıp bunun tahsil görmüş insanlar yetiştirmek sûretiyle ortadan kaldırılabileceği hakikati anlaşılmaya başlamıştır. Vicdan hürriyeti aslında sâdece inanç ve ibâdet serbestliğini değil, neşir ve tedris hürriyetini de gerektirir ve "herkesin imanı kendi vicdanındadır" demek hiçbir zaman imanları, vicdanlara hapsetmek değildir. Bu suretle gerek lâiklik ve gerek din terbiyesi meselesi vuzuh kazandıkça iki türlü yobazlık da bertaraf edilecek ve din adamlığı vazîfesini ilim müesseselerinde tahsil görmüş münevver Türklerin emin elleri devralacaktır.

Yine Dittes'in makalesine dönelim: "Modern Türkiye'de İslâm inancının evvelki nüfuz edilmez yapısı... hırpalanmıştır" deniliyor. Bu sözde muharririn kasdının ne olduğunu iyi anlamak lâzımdır. Eğer Müslümanlar için bir iman zaifliği kastediliyorsa bu fikre iştirâk etmek ancak bühtan olur. Kanaatimizce modern Türkiye'de hırpalanan, İslâm inancının yapısı değil, nüfûzudur. Bunu görmek için de bir türlü anlayamadığımız lâikliğin bizdeki

tatbikatına bakmak kâfidir. Lâiklikten son senelere kadar anlaşılan mânâ münhasıran din düşmanlığı ve dinsizlik; din hürriyetinden maksad ise ibadethânelerin kapatılmaması idi. Hattâ din hürriyetinden bahsedilirken diğer tarafta kanaati uğruna darağacında sallandırılan din adamlarının bulunduğunu söyleyen Türk muharririn sözleri de tamamen doğrudur. Tarihin teyid ettiği bu türlü vak'alar Türkiye'de lâiklik mefhumunun istenilen tarafa çekilmesi ve bilhassa siyasî menfaatler, kin ve garazlar sebebiyle olmuştur. Tarihin eski devirleri hariç, lâiklik iddia eden hiçbir memlekette hiçbir zaman bir millet, idâre edici zümrenin kanaatlarını kabule zorlanmamıştır. Diyânet İşleri Reisliğinin devlet bünyesinde yeri olmadığını söyleyenlerin taltif edildiği devirlerde din öğretiminin lüzûmundan bahsetmek şüphesiz mümkün değildi. Keyfi ve müstebid bir idâre, hareketlerinin tasvibinde büyük bir engel olduğu için dîni tahribe çalıştığı gibi, bir başkasının da, tam tersine, din adamlarına ve müesseselerine dayanarak hüküm sürdüğü tarihte görülüyor.

Bütün bu hâdiseleri niçin zikrediyoruz? Tâ başlangıçta belirttiğimiz gibi, Türkiye'de İslâmiyete zararlı olan her hareket, Hristiyanlığın menfaatine ve misyonerler için birer açık kapıdır. Şimdi İslâmın nüfuz edilmez yapısı hırpalandı diyorlar. Ne için? Zira idare edenlerle edilenlerin arasında açılan uçurumun İslâmın zararına olduğunu bizim kadar onlar da biliyor. Eski skolâstik Medrese dünyaya kapılarını nasıl kapamışsa, bizim mekteplerle halkın münâsebeti de bu hudûdu pek geçmiş sayılamaz. Hükûmetin zihniyetini temsil eden mekteple, devletin ancak kendileriyle kaîm olduğu halk arasındaki bu açıklığı Türk milletinin terakkiperver olmayışı şeklinde izahın tamâmen yanlış olacağı âşikârdır. Türk veya gayri Türk her kim olursa olsun, insan olmak haysiyetiyle, inançlarıyla alay edilmesini istemez ve bu zihniyetle ya açıktan mücâdeleye girişir, yahud onu nefsinde mahkûm ederek îmanıyla başbaşa kalır. Biz bu ikinci şekli tercih ettik. Fa-

kat evlâdımızın istikbâli, ahlâk ve îmânı mekteple aile arasında mütemâdi bir çekişme mevzuu olmaktan kurtulamadı. Nihâyet bu iki kutup arasında bocalayan çift şahsiyetli bir nesil yetiştirdik ki bu neslin davranış istikame-tinde İslâm inancının hissedilemeyecek kadar bir tesiri vardı. Kaybedilmeyen tek şey îman oldu. Ama bu îmanın bize telkin ettiği şeyleri yapabilmek için şart olan millî ve dînî terbiyeden mahrum kaldık. Bugünkü gafletimiz ve yapılan hareketlerin nereye varacağını düşünemeyişimiz bu dînî ve millî şuur eksikliğimizden değil midir?

İslâmın nüfûzu hırpalandı, biz hırpalandık. Garbın kültür emperyalizmi de bu zemini beklediği için o da bizim içimizden çıkan himmet erbabı (!) na elinden gelen yardımı yapmakta gecikmedi. Daha evvel risâlesinin bazı kısımlarını dercettiğimiz Lee Vrooman şunları yazıyor: "Yeni Türkiye'nin garbın terbiyevî, ilmî ve kanunî usullerine karşı gösterdiği alâka ile beraber Garbın asrî din ve ibâdet hakkındaki tecrübeleri ile de alâkadar olduğu görülmektedir." Garplılaşmak bu mudur? Biz ondan bu mânâyı anlamıyorsak da ne anladığımızı bilemediğimiz için muharrir bu yolda akıl öğretmek istiyor. Yâni muâsır medeniyet seviyesine yükselebilmemiz için, onun görüşüne göre, Garbın bütün müessesat ve mevzuatını almamız gerekmektedir. Aksi halde bu hareket noksan olacaktır.

Yine aynı risalede Protestanların ana lisanı ile dua ettiklerinden bahisle bu bakımdan Arapçaya istinad eden Müslümanlara ve Lâtinceye istinad eden Katoliklere fâikiyetleri îmâ ediliyor. Bu sözleri ya muharririn cehâletine, yahud da hususî maksadına atfetmeye mecburuz. Zira İslâmiyette dua ile Allah'a yapılan kulluk vazifesi, ibâdet ayrı şeylerdir. Dua, bir maslahatın îcâbı için kulun niyazıdır ve İslâm'da da bunu herkes kendi ana lisanı ile yapar. İbadet ise karşılığında hiçbir şey beklemeye hakkımız olmayan bir borçtur. Namaz asliyeti itîbariyle Allah'ın kelâmı olan sûrelere istinad ettiğinden, tebliğ olunduğu lisan üzere hiçbir noktası değiştirilmeksizin bu

kelâmıla ifa olunur. Muharririn bundan maksadı, bizde de birçoklarının iddia ettiği gibi, ibâdetin de Türkçe yapılması gerektiği olmalı. Bilâhare şu fikri ilâve ediyor: "İslâm dininde olduğu gibi dua için muayyen beş vakit tesbit edilmiş değildir". Beş vakit olan şeyin dua değil, namaz olduğunu söylemiştik. Garbın din anlayışı, yahud bize anlatmak istediği mesele bu noktada doğrudan doğruya putperestlikle birleşmektedir. Garplılara göre Allah'ın emrettiği şey kulun keyfine göre değiştirilebilirse, tebliğin fonksiyonu ne olacaktır? Şu halde din, ilâhî bir vahiy değil, insanın kendi icadıdır. Dikkat edilirse bizdeki Luther edalı reformcuların yapmak istedikleri şey de budur. Bu suretle bilerek veya bilmeyerek Hristiyan emellerine alet olmaktadır. Bir defa ilâhî tebliğ bozuldu mu arkasından asıl maksad hasıl olacak: "Mademki din, insanın kendi hatt-ı harekâtını meşrû göstermek için konulan kaidelerden ibârettir, bunu yapan da yıkan da biz olduğumuza göre, böyle bir tasdik şerhine niçin lüzum görüyoruz?"

Misyonerlere tavsiye olunan faaliyet programının ikinci maddesi: "Türk kültür hayatında temelli değişiklikler yapmak"tır. Bu yoldaki gayretlerinde de hiçbir zaman yardımcısız kalmadılar. Türk-İslâm kültür ve medeniyetine kapadığımız kapıları garba açtığımız zaman değişen içtimaî nizamla beraber bu nizâmın tebdiline mâtuf mecburî kaideler bizi biz olmaktan çıkardı ve ister istemez garbın zebunu kıldı. Yeni bir nizama ayak uydurmak için feda ettiğimiz kültürden boşalan yere Avrupa'nın ihraç ettiği bir yığın molozun dolması pek tabîî bir netice idi. Elimizde bunları ayıklayacak bir kıstas kalmamıştı. Şarklı mı idik? Hayır! Ya Garblı? Bunu da hiç kimse iddia edemez. Kendimize mi benziyorduk? O da değil! Zaten Garbı tanısaydık kendimize dönerdik. Zira onun mümeyyiz vasfı, Sabahaddin bey'in de işâret ettiği "yaratıcılık ve müteşebbislik"tir, yâni taklidcilik değil. Bu hal ve şartlar altında artık Türk kültür hayatında temelli deği-

şiklikler yapılabilirdi. Netekim aldığımız makinalar gibi fikirlerimizin de Avrupa gümrüğünden geçmesi şart oldu. Bu damgayı yemeyen fikirleri köhne zihniyettir diye sahiplerine iade ettiğimiz gibi fikre hürmetsizliğin pek fecî misallerini vermekte de gecikmedik. Gün geldi, hangi fikrin adamı olduğu belli olmayanlar ve esasen herhangi bir doktrini benimsemekten de âciz olanlar cemiyette sonsuz ihtiraslarını kolayca tatmin edebilmek için herkesin hürmet ettiği şahısların arkasına gizlenerek işlerine gelmeyen her fikir ve hareket karşısında bir yaygara kopardılar. Bunların bir kısmı Avrupa'nın daha doğrusu Garbın senelerce evvel kapılarından kovduğu otorite fikrine istinad ediyor, bir kısmı da kalkan ettikleri şahsı böylece bir put yaparak hakikat-i halde ona en büyük düşmanlığı gösteriyordu. Garpta her hareket bir fikre, bir prensibe dayanırken bizim en büyük dâvâlarımız fikirsizliğin kurbanı oldu. Bu keşmekeş hâlâ sona ermiş değildir. Din, lisan, musikî meseleleri aynı başıboşluk ve lâkaydî içinde tabîî seyrine devam ediyor. Bunları teker teker tedkik ve tahlil, etüdümüzün gayesi ile doğrudan doğruya alâkalı olmadığından sadece zikretmekle bırakıyoruz. Zaten bu alabildiğine gidişin mukadder neticeleri gören gözler için meydandadır. Türk musikîsine vurulan darbeler ve onun kâh Arap, kâh Acem, kâh Bizans mûsikîsi olduğunu söyleyenlerin gayretleri nihâyet milletin öz malı olan mûsikîyi mekteplerden kovdurdu. Cemiyetin günden güne artan tazyik ve lâkaydîsi ile tecerrüd eden insanlar gibi o da meyhâneyi karargâh ittihaz ediyor. Bunun kabahatini herhalde onu mektepten kovan hoyrat ellere yükleyeceğiz. Nihâyet Garbın kültür emperyalizmi boş kalan tahta bütün haşmetiyle oturdu. İlim gibi mûsikînin de öz yurdu olmaz diyenler acaba millî san'at, millî heyecan, millî zevk diye birşey tanımıyorlar mıydı? Acaba onların kalblerini ihtizaza getiren tellerle bir Garblının heyecan menşei aynı mı idi? Yoksa ruhlarında "millî" fobi'si bulunan marazî şahsiyet örnekleri mi idiler?

Dil dâvasına alfabeyi değiştirmekle başlamıştık. Artık eski harflerle beraber yabancı menşe'li kelimeler ve istilâhları da söküp atarak, dili Türkçeleştirecektik. Lâtin harflerinin alınmasını müdâfaa eden bazı zevat yirmi beş yıl sonra bütün memlekette okuma-yazma bilmeyen tek kişi kalmayacağını da müjdelemişlerdi. Fakat biz, yirmi beş yıl sonra yapılan istatistiklerin verdiği neticeye göre, yirmi beş yılda tam on sekiz milyon cahil yetiştirdik. Böylece milletin harf ve lisan inkılâbından beklediği semereyi yanlış tatbik edilen bir maarif sistemi elinde hebâ ettik. Evet, modern Türkiye'de bu kadar büyük bir ekseriyet okuma-yazma bilmiyordu. Gariptir ki, okuma-yazma bilen ve bir kısmına münevver dediğimiz insanlar arasında bir anlaşma da mümkün olmadı. Türk lisanına yerleşmiş birçok Osmanlıca kelimeleri kullananlara mürtecî' diyenler, Türklerin asırlarca evvel Orta Asya'da bıraktıkları müstehase haline gelmiş kelimelere sarılarak irtica'ın en âlâsını yaptılar. Öyle ki bu yeni hareket Türkiye'deki Hristiyanlara dahi tesir etti ve onlar da artık eski lisanı anlamayan yeni nesle bu mevzuhan Türkçe ile hitab etmeye başladılar.⁴⁰

Türk kültürünün garp kültürünü -ilim veya ilim zihniyetini değil- almakla tekemmül edeceği kanaati misyoner müellifler tarafından olduğu kadar bazı Türk münevverleri tarafından da ortaya atılmaktadır. Avrupa hayranlığı ile şaşırانların kurtuluş yolunu burada görmesi ile bir misyonerin şu satırları arasında bir fark var mıdır?

"Garplılar için mefkûre numûnesi Hz. İsa'dır... Hz. İsa, Türk kültüründe çok az tanınmış bir sîmadır, fakat ona ait yazılmış birkaç iyi Türkçe kitap vardır. Bunların

⁴⁰ Misâl olarak, "*Türk-Stiryânî Kadim Kilisesinin mesihsel öğretimi*" ismiyle Deyrülzaferan rahiplerinden E.B. ve H.D.'nin yazdıkları risâleden: 1937. "Evlenmek gizi pâk dôle üremek ve yaşayıpta yardım bulmak için bir erkek ile karı arasında normal bir kutsal bir yaklaşımadır."

"Koca ile karının özgü gereklileri tinsel sevgi ile Tanrının isteğinde bağlaşıp." vs.

bir tanesini maarif idaresi neşretmiş (Âdem Oğlu) ve İncil'den alınmış terceme-i hali de çıkmaktadır. Tarihî vak'alar Hz. İsa ile Türk hayatı arasında hurâfeden duvarlar çekmiştir. Mamafih, bugünkü Garp medeniyetinin en mühim unsurları Hz. İsanın şahsiyetinden gelmiştir ve Garp medeniyeti ile alâkadar olan her Türk Hz. İsa'ya yabancı kalamaz.

"Belki de bâzıları (Türkler) garp fenninin duaya ait bütün söylediklerini öğrenecekler ve sonra kendileri Garba yeni rûhî muâvenette bulunacaklardır. Kendisini tamâmiyle Allah'a hasreden insan ile beraber, onun vâsıtasıyla ve onun Allah için yapacağı işleri dünya daha görecektir."⁴¹

Şu halde müellife göre Türkler ancak mefkûre numûnesi olarak Hz. İsa'yı tanıdıkları zamañ onlar da garplılaşacaklar, muâsır medeniyet seviyesine erişeceklerdir. Zira Garp bunu Hz. İsa'yı tanımakla yapmıştır. Acaba garplılar medeniyet yerine cehâlet ve vahşet numûneleri gösterdikleri zaman Hz. İsa'yı unutmuşlar mıydı? Yahud Türkler itilâ devirlerinde dünyanın efendisi oldukları zaman hristiyan mı olmuşlardı? Mefkûre numûnesi olan Hz. İsa, insanların Hristiyan milletler elinde massedilmesini, yahud silâh kuvvetiyle esir haline getirilmesini mi istiyor?

Hız. İsa ve Hristiyan ahlâkı, inancı hakkında kitapçı vitrinlerini dolduran bir sürü kitap vardır. Bunlar gayet ucuz fiyatlarla (yukarıdaki risalenin fiyatı 10 kuruştur) arzedilir ve bittabî Kitab-ı Mukaddes şirketi mütemâdiyen zarar ettiğı halde ısrarla çalışır.

Türk tarz-ı hayatında ve irfanında Hristiyan tesiri bilhassa Garplılaşma hareketlerimizle beraber görüldüğü için, bunun sebeplerini Hristiyan misyonunun doğrudan doğruya tesirinde değil, yeni bir kültürün kabûlünden meydana gelen ve nisbeten zarûrî olan bir vâkıada arayacağız. Fakat bu görüş, örf ve âdet taklidciliğinin millete

⁴¹ *Garbie Dua*. Lee Vrooman.

âid bir kabahat olduğunu hiçbir zaman tazammun etmeyeceği gibi, Garbın kasıtlı propaganda faaliyetlerinin rolünü ikinci plâna atmak demek de değildir.

Asırlardanberi bir kültür içinde yoğrularak bir kültürü temsil eden şahsî bir terkîbe ulaşan bir millet, -bizdeki gibi- daha ziyâde inkılâbın lüzum ve ehemmiyetini, hattâ mâhiyetini anlamaktan çok siyâsî ve askerî mağlûbiyetlerin önüne geçmek için diğer bir kültürü kabul ettiği zaman elbette ki meydana gelen âni ve muazzam değişmeler karşısında şuurlu ve objektif bir ayıklama yapmaktan mahrum kalacaktı. Böylece yeni açılan bir mecradan su ile beraber molozun da geçmesi gibi, istenmeyen, lüzûmu olmayan şeylerin sızması tabîî bir hâldir. Bu hâlin Türkiye'deki tezâhürünü şiddetlendiren diğer bazı hâdiseleri de nazar-ı itibare alırsak elde ettiğimiz neticenin ne olduğunu daha vâzıh olarak anlarız.

Dil, din, hukuk, ahlâk vs., insan topluluklarının fârik alametleri ve kaçınılmaz birer içtimaî vâkıdır. Bunların pek çoğu içtimaî münâsebetlerden meydana geldiğine göre, insan hayâtında fıtraten doldurulamayan boşluklar şu veya bu şekilde benimsenerek telâfi edilebilir. Bizde, eski kültürle aramızda açılan uçurum dolayısıyla en basit ihtiyaçlarımızın dahi başkalarından, daha doğrusu garp-tan temini cihetine gidildi. Dil müessesesini ele alırsak, şu netice ile karşılaşırız: İnkılâb târihimizde, hâkim fikre göre dilimiz Osmanlıca idi ve Osmanlıca da Arapça-Farsça-Türkçe'den mürekkep kozmopolit bir lisan olduğuna göre bunun terkedilmesi dilde Türkçülüğün en mühim gayesi olmalıydı. Nitekim bize yabancı dediğimiz bu eski lisanı kısa zamanda edebiyatımızdan ve resmî lisanımızdan atabildik. Halk, zaten anlayamadığı Osmanlıca halitasını bir türlü beni benimsememişti. Yeni lisan taraftarları, Osmanlıcanın tasfiyesi neticesinde elimizde kalan kısır bir Türkçe ile neyi ifade edebileceğimiz sualine karşı, Türkçenin köklerine gitmenin bir hal çaresi olacağını iddia ediyorlardı. Bu tasfiye işinde de aynı cezrî

hareket ikinci bir keşmekeş yarattı. Türk dilinin bünyesine giren ve gerek halkın, gerek münevverin ünsiyet peyda ettiği bir çok yabancı asıllı kelimeleri de büyük bir titizlikle bulup çıkardık. Halbuki bu kelimeler, aslında aid oldukları lisanda tamâmen değişik manâlar ifâde ediyordu. Üstelik yüzlerce sene evvel terkettiğimiz kelimelerin bu boşluğu dolduramayacağı da âşikârdı. Fakat biz yine boş durmayıp bulamadıklarımızı muhayyilemizden uydurduk. Bilhassa son zamanlarda anayasa dilinde eski tabir ve ıstılahlara dönüşümüz, yukarıdaki acaip gayretkeşliğin muvaffakiyetsizliğine açık bir delildir.⁴²

Tatmin tarzı değişebilmekle beraber ihtiyacın bâkî kalması bizi bu defa Garp tabir ve ıstılahlarının zebûnu kıldı. Arapça-Farsça-Türkçe terkibi yerine Fransızca-İngilizce-Türkçe terkibi, elindeki malı aynı cins ve kıymette bir başkasıyla değiştirmek gibi tuhaf bir alış-veriş mevzuu olmuştu. 1929'dan bugüne yetişen neslin bütün bilgisi son otuz sene içindeki neşriyat arasında mahbus kaldı. Esâsen geride bıraktığımız eserler bu nesil için okunsa bile anlaşılması mümkün olmayan nesnelerdi. Bu vaziyet karşısında Batı kültürü içtimaî hayatımızın hemen her sahasına akmaya hazırды ve nitekim öyle oldu. Gariptir ki, Garplılaşmanın bir zihniyet meselesi olduğunu anlamıyanlar taklid faaliyetinde de muvaffak olamadılar. Garplı hayatında din büyük nüfuz ve ehemmiyetini kaybetmemiş ve mevzuat da bu bünyeye göre hazırlanmıştı. Bu içtimaî bünye farkını hesaba katmadan, bir münevverimizin söylediği gibi: "Elma lâzım olduğu zaman komşunun bahçesinden alıp kendi dallarımıza taktık". Yılbaşında noel ağacı süsleyip ışıkları söndürenlerin muhakkak ki büyük bir kısmı Müslümandı. Onlar ne yaptığını etraflıca düşünmeyen cemiyet halinde bir lâkaydinin kurbanları oldular. Aralarında Meryem Ana tasviri önünde mum yakıp eğilenlerin de bulunduğunu gördüğümüz bu kurbanların hayat faaliyetlerini tanzim, sevk ve

⁴² Bu tetkikin hazırlandığı sıralarda.

idare edecek millî ideal eksikliği de kltrszlğmzn bir neticesi idi.

Hlsa, Hristiyan leminin en çok faydalandığı husus, Türk millî ve dinî kültürünün mziye gömülmesi olmuştur. Genliğin kuvvet ve heyecanına bu yolları tıkadığımız zaman futbol sahalarını dolduranların adedi ktphanedekilerle maksen mütenasib bir artış gösterdi. Bunun kabahatini, mahrum bıraktığımız gençlikte aramak büyük bir haksızlık olur. Haytındaki nizamsızlıktan şikyet edenler, kaybettikleri kıymetleri kolay kolay bulamazlar. Bizim cemiyetimizde ekseriyeti teşkil eden bu "arayan adamlar"ın kazanılması Hristiyan misyonerlerinin en büyük hedefidir. Dnin insan hayatındaki ehemmiyetini düşünürsek, inançsızlık yüzünden huzrunu kaybedenlere karşı din propagandasının ne kadar çok müessir olduğu anlaşılır.

Entellektüel sahada olduğu kadar aile hayatımızda da meydana gelen değişmeler İslmın ve Türk etvar ve harektının nfzunu ne nisbette kaybettiğini gösteriyor. Bugün kültürü dairesine girdiğimiz Amerika, ilim gibi ahlk da pratik haytın hizmetine vermiş bir memleket tir. Ferdî hürriyetin alabildiğine gelişmesi, karşılıklı saygı ve sevgi essına istinad eden aile ahlkiyle bir türlü bağdaşmamış ve ananevî bağların kopması, ferdî, hrlğ nisbetinde zaaf ve acz hissiyle doldurmuştur. Musır cemiyet hayatında bir kriz olarak kabul edilen bu hdise, Türkiyede'de günden güne kendini hissettirmektedir. şu var ki, bizde gelişmiş bir sanyiin bulunmaması bu durumu nisbeten tahfif etmektedir. Essında, Garpte hürriyet mcdeleleri ve iktisadî terakkinin zarr bir neticesi olan mevzuubahs lkayd ve zararlı istikll bizde bunun tam aksine, yukarıdan beri sayıp geldiğimiz sebepler dolayısıyla vukua gelmiştir. Mazisini kapattığımız bir nesilden istikbal endişesi nasıl bekleyebiliriz? Tarihi gibi kafası da ikiye bölünmüş insanlar bu tefrki ortadan kaldıracak ve her cihete insanı insan olarak tatmin edebile-

cek bir nizama kavuşamadığı müddetçe endişesiz, gailesiz aynı zamanda huzursuz bir hayat içinde sürüklenecektir. Tanzîmattanberi devam eden bir şark-garp; bir eski-yeni çatışması içinde kutuplaşan fikirler ve şahıslar yüzünden tercih ve temyiz kabiliyetimizi kaybettik. Her yenin iyi, her eskinin zararlı olduğunu iddia edenlerle her yenin bid'at ve zararlı olduğunu sanan menfi' bir muhafazakârlığın doğru yol olduğunu savunanlardan ibaret iki zümrenin kanaatleri de bize yabancı idi. Bu ikili çıkmaz fertten başlayarak bütün cemiyeti sardı ve idrâksizliğin doğurduğu hayranlık duygusu, akıl ve muhâkemenin yerine bütün saltanatıyla oturdu.

İlim ve tekniğin terakkisinde gerek ferdî, gerekse içtimaî âmillerin, hattâ coğrafyanın tesirlerini bilmeyen, hesâba katmayan bir görüş tarzı ile bâzılarımız Garbın bu üstünlüğünü dînî inançlarıyla izah etmeye kalkmış, bu müessir kuvvetler ve aslî değerlerinden başka herşeyiyle kabullenmek istedikleri Avrupayı, nihâyet din cihetiyle de benimseyerek âdeta hayranlıklarını ikmal etmek yoluna gitmiştir.

İnsanlara kendi millî değerlerini unutturan bir devirde garpten gelen ikame değerlerin emânet elbise kadar yabancı ve sakîl kaldığını bugün görüyoruz. Mutfağından muâşeret âdâbına kadar şeklini ve rûhunu kaybeden aile, cemiyetin vahidi, cemiyete insan yetiştiren ilk terbiye ocağı, yine üç katlı bir ev halinde duruyor. Bugünü düne bağlayan son kalıntıların da hayatımızdan çekilmesiyle, kaybedeceğimiz şeyleri şimdiden hesap etmek; tehlikenin vehâmetini daha yakından hissettiriyor.

Tek kurtuluş yolu olan milliyetçilik, bu hâdiseler ve vâkıalar karşısında mücerret vatan sevgisi ve istiklâl endişesinden ibâret kalamaz. Siyasî istiklâlî bulunan milletlerin de bazen gerçek istiklâlden mahrum, eksik olduğunu tarih gösteriyor. Eğer "gayret-i vatandan murad ehl-i vatan sevgisi" ise Türklüğün şahsiyetini, Türk'ün millî kıymetlerini kurtarmaya çalışmalıyız.

Bugünkü Durum

Bütün bu faaliyetler karşısında biz neler yaptık, daha doğrusu ne yaptık? Bir tarafta alabildiğine büyüyen, ilerleyen, her adımda maddî kaynaklarla beslenen misyoner ordusu; diğer tarafta bir "taraf" dahi olamayan üç-beş Müslüman-Türk münevveri. Bir tarafta İngiltere'nin, Amerika'nın, Fransa'nın bir anda bütün dünyadaki mensuplarına direktif veren sesi, diğer tarafta mecmua ve broşür sahifelerinden çıkamayan, hattâ boğazımızda tıkanan şikâyet çığlığımız. Bu şartlar altında Türkiye'nin irfan merkezinin orta yerine karargâh kuran Kitâb-ı Mukaddes şirketi ile, kendi topraklarımız içinde âdeta sokak muharebesi yapıyoruz. Senelerden sonra nihâyet bir gün Millet Meclisine akseden bir haklı feryad, ne tuhaf tecellîdir ki yine bir Türk münevveri tarafından "lüzumsuz" ve "boşuna telâş" diye susturuluyor. 1953 senesi Temmuz'unda Kayseri mebusu merhum İsmail Hakkı Berkûk, şöyle bir beyanat veriyor:

"... Muhterem arkadaşlar, böyle fikirlerle beslenmiş olan muhit mensuplarının dîne karşı muhteriz davranmalarını gayet tabîî buluyorum.

"Bu gibi telkinlerin mevcud bulunmasında şimdiye kadar tatbik edilmiş olan din kültürünün ve devlet rejimlerinin müessir olduğunu kabul etmek lâzımdır.

"Maalesef, din aleyhtarı telkinlerle yanlış din telkinlerinin tesirleri, din anlayışlarında ve inançlarında anarşiyi andıran bir hâlet-i rûhiyenin vücut bulmasına ve dîne karşı gösterilen ihmalkârlık bu halet-i rûhiyenin genişlemesine sebep olmuş ve bunun neticesi olarak birçok vicdanlar gıda bulamayacak vaziyete düşmüştür. Bu vaziyetin tesirlerinden olan bir vak'adan bahsedeceğim:

"İstanbul'da iki Türk genci 'Mukaddes Kitaplar Şirketi' müessesesinin reisine müracaat ediyorlar ve 'Vicdanımızın gıdâya muhtaç olduğunu hissediyoruz. Memleket

muhitimiz bu gıdâyı temin edemiyor. Binaenaleyh bizi Hristiyan yapınız.' diyorlar.

"Bu şirketin tanıdığım reisi, bu çocuklara: 'Size birisi Müslümanlık hakkında telkin yapsın, bu telkine kani olmazsanız o zaman mürâcaatınızı kabul ederim.' demiş ve gelecek salı günü saat üçte tekrar gelmelerini tenbih etmiş. Muhterem reis, hâdiseyi Ömer Fevzi bey namında bir âlime bildirmiş ve salı günü telkin için gelmesini rica etmiş. Filhakîka salı günü Ömer Fevzi bey gelmiş, fakat çocuklar o gün gelmemişlerdir.

"Bu yolda müracaat edenlerin yüzlere bâliğ olduğunu bana söylediler."

Gelen çocuklara yapılan muameledeki sûret-i hak perdesi açıkça görülüyor. Şirket reisi, kimseyi aldatmadık, rızalariyle kabul ettiler, diyebilmek için bir Müslüman âlim (!) çağırıyor. Misyonerlerin bu kadar Müslüman bilgini arasından dâvet etmeyi muvafık buldukları bu Ömer Fevzi bey kimdir? Bu hususta haberi neşreden Sebilürreşad mecmuasının notunu aynen koyuyoruz: "Misyonerlerin takdîrine mazhar olan bu zat bir İslâm âlimi değildir. Son zamanlarda sapık fikirlere kapılmış, misyonerlerin topladıkları Tevhid-i edyan (yâni dinlerin birleştirilmesi) kongresine iştirâk etmiştir."⁴³

İsmail Hakkı Berkûk Paşa'nın bu beyanatına karşı Dr. Cezmi Türk, böyle bir tehlikenin mevzuubahs olmadığını söylemiştir.

Eğer Hristiyanlık propagandası -veya Müslüman zihinleri karıştırma politikasının neticesini Hristiyan olanların miktariyle ölçeceksek Cezmi Türk haklıdır. Fakat unutulana, göze görünmeyen bir başka vâkıa var ki o da, kendi hâline bırakılan çocuklarımızdan müteşekkil yarınci cemiyetin nasıl bir manzara arzedeceğidir. Garbın, maddî ve manevî bütün silâh ve vasıtalarıyla içimize sindirmeğe çalıştığı aşağılık duygusunu önlemek için hangi tedbirleri aldık? Halen Hristiyan olmuş değiliz, fakat

⁴³ *Sebilürreşad Mecmuası*, Cild 7, Sayı 155, Temmuz 1953.

tehlike çanına kulak tıkayan böyle münevverlerin gafleti birgün bizi de uyutacak olursa bir daha ne göz açmak mümkün olur, ne de eyvah! demek.

Bu mevzuda hassasiyetimizi gittikçe kaybettiğimizi, bugüne nazaran çünkü titizlik ve uyanıklığın daha kuvvetli olduğunu sırası geldikçe belirtiyoruz. Nitekim hâlen böyle bir tehlikenin varlığından habersiz olmamıza rağmen, dün, 1929 senesi mayısında misyonerlere karşı bir "Türk Matbuat Birliği" kurulmuştu. Harbten yeni çıkmış bir memleketin bu karışık devresinde müesseselerine sızarak din telkîni yapanlara karşı uyanık Türk gazetecileri "Misyonerleri Kovma Cemiyeti" ismiyle bir cemiyet kuruyorlar. Türk gazetelerinde bir haber olarak bahsedilen bu mühim teşebbüsten bugün eser kalmamasına rağmen otuz senelik bir tarihî hattın iki ucu arasındaki mukayeseyi kolaylaştırmak bakımından kayda değer olduğu muhakkaktır.⁴⁴

Otuz sene sonra, misyonerlere karşı hiç olmazsa kuvvet muvazenesini temin edecek bir vâsıtaya sahip olmadığımızı görüyor ve Türk münevverlerini ikinci bir birliğe dâvet ediyoruz. Otuz sene evvel Tıp Fakültesi talebesinin gösterdiği hassasiyeti bugünkü Üniversiteden de millet nâmına bekliyoruz. Otuz sene evvel Türk gazetelerinin misyonerlere karşı olan tavrı ile bugün sütunlarına aşağıdaki ilânları koyan gazeteleri mukayese ederken içimizden haklı bir şikâyet doğuyor.

⁴⁴ 9 Mayıs 1929 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinden:

"Misyonerleri Kovma Cemiyeti âzaları dün Matbuat Cemiyetinde ilk içtimâi akdettiler.

Matbuat müntesipleri tarafından teşkil edilen "Misyonerleri Kovma Cemiyeti" ilk içtimâi Matbuat Cemiyetinde akdetmiştir... Cemiyetin gayesi memlekette hristiyanlık propagandası yapan ve emperyalist devletlerin aleti olarak kullanılan misyonerlerin Türk toprağında fikir ve gayelerine hayat hakkı vermemektir... Cemiyet, bilhassa neşriyata ehemmiyet verecektir."

"Kendini Tanı

Prensibi eski Yunan felsefesinin belkemiği olduğu kadar bugünkü insanın başlıca iltiyaçlarından biridir. Kendini bilmek isteyen adamın elinde

İncil-i Şerif

Kuvvetli bir anahtardır. İnsanoğlu nedir? Kimdir? Ne olacak?

İncilin 550 sahifelik Türkçe nüshası karton cildlisi yüz, bez cildlisi iki yüz kuruşa tediye olarak posta ile her adrese gönderilir."

Vatan gazetesi, 10-8-947

Keza:

"Milyonlarca insana tesellî ve ümid veren

İNCİL'İ

Okudun mu?

Cana ferahlık verir."

Yeni Asır gazetesi, 8-4-948

Bu hal ve şartlar karşısında Hristiyan tehlikesinin ehemmiyetini bir an evvel kavrayıp karşı koymak lâzımgeldiğini verdiğimiz misâllerle herhalde yeteri kadar belirttik. Yüz elli senedenberi bir medeniyetten diğerine intikal devresi yaşayan ve bir türlü gerçek refah ve saâdetin anahtarlarını bulamayan bir cemiyet olarak daha bir sürü tehlike içinde yaşadığımızı düşünürsek, bu mesele daha iyi anlaşılır. Görünen hakîkate rağmen İslâmiyetle Araplığı bir türlü ayırtedemediğimiz gibi Garp medeniyeti ile Hristiyanlığı da ayırdetmiş değiliz. Münevverlerimiz dahi Garp medeniyetine Hristiyanlığın, Şarka ise İslâmiyetin şahsiyet verdiğini iddia etmektedirler. Bu iddia ne Garp, ne de Şark için doğru olabilir. Halen Şarktaki Müslüman milletlerin İslâmiyetle alâkalarını bir an için gözden geçirecek olursak, iddianın sakatlığı anlaşılacaktır. Ortaçağ Hristiyan dünyasında bütün sahalara ve içtimaî kıymetlere hâkim olan din Bacon'un naklettiği gibi, bir beygirin

dişlerinin adedini öğrenmek için eski ulemânın eserlerine mürâcaat eden, onlarda da bir kayda rastlamayınca meseleyi bir tarafa bırakan bir papaz, âlim zümresi yarattı. Buna mukabil İslâm dünyası, İslâmî esasların en hâkim olduğu bir devirde Avrupa'nın da geniş çapta istifade ettiği bir medeniyet meydana getirdi. Hattâ Rönesansla başlayan Avrupa medeniyetinin, büyük bir terakkî unsuru olan tecrübî ilmi İslâm âleminden aldığını muâsır İngiliz filozoflarından Bertrand Russel de itiraf etmektedir.

Ne yapabiliriz? Bu suale verilecek cevap, yine her meselede olduğu gibi cehâlet ve gafletten kurtulmaktır. Nihâyetle her marazın tedâvisi dönüp dolaşıp bu noktaya geliyor. Birtakım pratik hal çareleri ileri sürmek de mümkün olduğu halde bu esasta niçin ısrar ediyoruz? Zîra her defâsında işâret ettiğimiz gibi, Hristiyan tehlikesi, içinde bulunduğumuz içtimâî durumun ancak bir tek cephesidir. Bu yüzden onun da sebeplerini, neticelerini ve kurtuluş çârelerini araştırırken münferid olarak değil, içtimâî problemin bütünü içinde mütâlâa etmek gerekir. Fakat "cehâletten kurtulmak" gibi bir iddia ve teklifin pek müphem kaldığı da aşikârdır. Zâten bu risâlenin gayesi böyle girift bir meseleyi izah değil, vaki' olan birşeyi kabaca teşhis ve ihbardan ibârettir. Bununla beraber yine izah ve tahliline çalışacağımız vakıalar, mevcut durumun hiç de lehimizde olmadığını gösteriyor. Telâfisi gayet güç bir kuvvet muvazenesizliği içindeyiz. Bu farkı kapatmak, hattâ galip gelmek için lâzım olan şartları, unsurları şöylece sıralamak mümkündür:

- 1- Misyonerlerle mücadeleyi hedef tutan neşriyat,
- 2- Her türlü İslâmî neşriyat,
- 3- Cemiyetler,
- 4- Mektepler
- 5- Müslüman misyonerleri.

Bunlardan birinci tip neşriyat, adedi beşi geçmeyen risâle ve bazı makalelerden ibarettir. İslâmî neşriyata gelince: Bunların da hemen hepsi kuvvetli bir tahrir heyetine ve maddî imkâna istinad edemediği için beklenen faydayı vermiyor. Zaten bunlar da ancak birkaç tanedir (Periodik). Aynı mevzuda neşredilen eserler hem umumun seviyesinden yukarıda, hem de birçoğu İslâmiyetle sırf bir tedkik mevzuu olarak alâkadar olan kimselerin eserleri olduğu için fazlaca istifâde mümkün değildir. Türkiye'de gayesi dînî olan cemiyet kurulamayacağı için üçüncü maddeyi de bir tarafa bırakıyoruz.

"Mektep"ten maksad şüphesiz münhasıran dînî tedrîsatta bulunan müesseselerdir (İlâhiyat liseleri, İmam-Hatib okulları gibi). Memleketimizde bu mevzuda görülen terakki cidden takdire şâyandır. Ancak böyle maarif müesseseleri ne kadar çok olur ve ne kadar fazla eleman yetiştirirse İslâmî kültür de o nisbette kuvvetlenecek, neticede kendi içimizden gelen hurâfecilik ve Garptan gelen Hristiyanlık vs. tehlikeleri daha metîn bir kütle karşısında kolayca mağlûb olacaktır.

Beşinci maddede görülen "Müslüman misyonerliği" şimdiki halde müdâfaa durumunda olan bir kültür için hayâlî addedilebilir. Gerçekten, bu daha çok istikbâle aid bir temennî olmakla beraber ne kadar mühim olduğunu Hristiyan tecrübesi bize gösteriyor.

Bu dört madde çerçevesinde -siyasî kuvvete istinad meselesini bir tarafa bırakırsak- Hristiyanların durumunu zaman zaman rakkamlar da vererek belirtmeye çalıştık. Daha derin bir mukayeseyi okuyuculara bırakıyoruz.

Yukarıdaki görüş ve tavsiyelerin gerçeğe uygunluk derecesini düşünmek, zayıf iradeli insanları büyük bir ye'se düşürecek kadar tehlikeli bir durum arzeder. Son elli senenin hürriyet mücâdelesinde bu gibi problemlerin halli âdeta tamamen bir tarafa bırakılmış ve bütün gayretler siyâsî sahaya hasredilmiştir. Hâdiselerin daha çok siyasî grupların menfaatları nâmına günlük politika gay-

retiyle izah ve tefsir edildiği bir devirde içtimaî mesele-
nin kendine has vasıfları içinde tedkiki hususunda henüz
bir anlayışa sâhip olmuş değiliz. Basit menfaatların pe-
şinde koşarken asıl gerçeğin görülmemesi memleketimiz-
deki mânevî mücadelenin günden güne dejenere olma-
sını intaç etmektedir. Bilhassa münevverler arasında salim
bir görüşe rastlayamayışın sebebini, onların bilgisizliğine
atfedebiliriz. Zira birtakım tedbirler, telkinler, emir ve
yasaklarla içtimaî realitenin istenilen istikamette değışti-
rilebileceği kanaati hâlâ devam etmektedir. Halbuki ilim
adamı gibi politikacı veya idârecinin vazifesi de, kendi
kafasındaki fikirleri empoze etmek değİL, bilâkis ortadaki
vâkıayı görmek ve onun üzerinde kafa yormak olacak-
ken, senelerdenberi bunun aksine gidilmiştir. Dikkat edi-
lirse, idâre mevkiinde bulunan şahısların icraatı tamâ-
men şahsî kanaat ve inançlarının eserinden başka birşey
değildir. Daha çok mânevî meseleler sahasında müşâhe-
de edilen bu bilgi ve tarafsızlık eksikliği hiçbir zaman
sağlam bir netice vermez ve netekim vermiyor. Evde aile
reisi, işyerinde patron, mektepte muallim, devlet meka-
nizmasında idâreci sıfatıyla daima etrafımızdakileri ken-
dimize uydurmaya çalışmışızdır. Halbuki insanları ina-
nan ve inanmayan diye ikiye ayırarak en hayatî bir tercih
zarureti karşısında bırakan dinler bile, kendi doktrinleri-
ni sâdece teklif olarak ileri sürer ve inanmayı zorla-
maz. Buna mukabil bizde dindar bir insan için gaye, zor-
la da olsa, herkesi dindar yapmak, inanmayan bir insan
için de herkesi imansız kılmak olmuştur. Hakikatte her
iki yol da sakattır ve cemiyete aid büyük problemleri bu
şekilde kendi şahsî modeline göre halletmek şansı ancak
büyük peygamberlere, ahlâk kahramanlarına nasîb ol-
muştur. Bunun dışında şahsî düşünce plânında hakikat
olarak görülen şeylerin umûmca kabulüne kalkışmak,
çok defa hiç de ümid edilmeyen neticeler verir. Komü-
nist Rusya'da eski dinleri kendilerine zorla unutturulan
bir grubun nihayette putperest oluşlarını misal olarak

gösterebiliriz. Dîn meselesini halletmek, daha doğrusu dînî hayatı bir nizama koymak isteyen ilim adamı veya idareci, ister dindar, ister dinsiz olsun, cemiyette din diye mühim bir vakıa vardır ve bunu kaldırmak, yerine bir başka inanç ikame etmek imkânsızlığı da meydandadır. Hattâ bu inancın doğru veya yanlış olduğu iddiaları üzerinde yapılacak münakaşaların da hakikatte hiçbir faydası olamaz. Probleme içtimâî zaviyeden bakıldığı zaman dînin mütekâmil veya iptidaî olması değil, içtimâî hayatta oynadığı rol gözönüne alınır.

Türkiye'de mevcut kültür ve kıymetler kargaşalığı günden güne mütehassıs ilim adamlarına ihtiyaç gösterirken meselenin bu tarafına önem verilmemiş ve dünyaya daha çok kendi düşüncesi içinden bakan alaylı yazıcıların basit ve sathî görüşleri ortalığı büsbütün karıştırmıştır. Bunlar arasında cehâleti dolayısıyla hatâ edenler bulunduğu gibi sinsi bir gayretle zihinleri bulandırmak isteyenler de vardır. Tıpkı Müslüman kılığında kendi propagandasını yapan Hristiyan misyonerleri gibi aramızdan bazı gayretli kişiler de uzak yakın hiçbir alâkalarının olmadığı meselelerde bizzat bu dâvânın mensuplarıyla aynı safta söz sahibi olmaktadırlar. Bu yüzden memleketimizde zâten güç olan içtimâî problemlerin halli, cemiyetin normal seyrinden çıkmasıyla, büsbütün karışık bir duruma düşüyor.

ZEYL

Sultan 2'nci Abdülhamid zamanında misyonerler, yabancı okul ve müesseseler hakkında tanzim edilmiş bazı resmî evrakın suretleri.

(Başvekâlet Arşivinden alınmıştır.)

VESİKALAR

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi
4311

Geçende Haçın kazasına gitmiş olan bir Amerika misyonerinin nezdinde bulunan evraktan matbu iki varaka-i muzırра suretlerinin takdimiyle keyfiyet makam-ı celil-i sadaretpenahilerine iş'ar olunduğuna ve evrak-ı mezkûre ile beraber zuhur eden bir matbaa makinesi hakkında dahi Maarif Nezaret-i Celiyesinden istizan-ı muamele edildiğine dair Adana vilâyetinden varid olan tahrirat ledel-arz manzur-ı âli oldu. Gerçi edyan serbest ise de birtakım misyonerler nezdinde böyle evrak-ı muzırра ve mezkûr makine gibi âlât bulunmakta olup bu ise kabil-i iğmaz olmadığından ve bazı Ermeniler de Amerikaya giderek Amerika tabiiyetini bilihraz avdetlerinde icrayı mefasid için bu yolda esbaba tevessül eylemekte olduklarından devletçe bu gibi halâtın dikkatle önü alınmak lâzımeden olmasına ve Amerika sefaretince bu misillü ahvalde müdahaleye hak ve selâhiyet olamayacağından maada bu türlü fesedenin memâlik-i şâhânenin ihraç ve teb'idi dahi Hükûmet-i Seniyenin cümle-i hukukundan bulunmasına nazaran bu babda ciddî ve müessir bir karar ittihaz olunması, şerefsâdır olan irade-i seniye-i Hazret-i Hilafetpenâhi muktezayı münifinden olmağla olbabda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir.

14 Cumadelula 310

22 Teşrinisani 308

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Süreyya

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi
3978

Trablusşam sancağına merbut Safina kasabasında Birîç nam kariyede sakin katolik rahibi kariye-i mezkûrenin nısfını mütecaviz olan ortodoks ahaliyi katolik mezhebine irca eylediği gibi, civar kariyeler ahalisinden bazılarını dahi katolik mezhebine ithal ettiği anlaşılmalarıyla tedabir-i lâzimenin ittihazı Beyrut vilâyetine iş'ar kılınmış olup, ancak bu halin men-i tekerrürü mekâtib-i İslâmiye te'sis ve küşadına mütevakkıf olduğuna ve bu gibi mahallerde Maarif-i Hassa iânesinden mekâtib-i iptidaie inşa ve ihdası mekâtib-i idadiyeden ziyade din ve devlete faidebahş olacağına dair Suriye Vilâyet-i Celilesinden varid olup ledel arz manzur-ı âli buyurulan şifre telgrafınca Meclis-i Vükelâ-yı Fihamca müzakere-i keyfiyet olmak üzere berman-tuk-ı irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenâhi leffen seviy-yi sam-i-i fahimanelerine irsal kılınmış olmakla olbabda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir.

10 Cumadelula 312

28 Teşrinievvel 310

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Süreyya

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi
786

Adana'da bir hayli Amerikan mektepleri bulunduğu istih-bar edilmiş ve bunların ruhsatsız küşad edilmiş olduğu dahi cümle-i istitlaattan bulunmuş olup madamki ruhsat-ı resmiyeyi haiz olmayan mekteplerin sedd ü bendi hükm-ü nizam icabındandır, zikrolunan mektepler hakkında da tahkikat ifa ve hük-mü nizamın icrası şerefsâdır olan irade seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi mantuk-i celilesinden olmağla emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir.

19 Muharrem 314

19 Haziran 312

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümâyunu
Başkitâbet Dairesi
5225

Bebek'te bulunan Robert Kolej nam mektebin müdiri ile muallimînin Rumeli hisarı ile civarında meskûn bulunan Ermenilerin hicretlerini teshil ile beraber bunlara muavenet-i nakdiyede bulunmakda oldukları mesmu-ı âli buyurulduğundan bu babda komisyon-u mahsus ifası vesayayı mukteziyye kılınmak üzere bermantuk-ı emr ü ferman-ı hümayun-u mülukâne beyan-ı keyfiyetine ibtidar olunur. Olbabda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir.

11 Cumadelula 314
9 Teşrinievvel 312

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümâyunu
Başkitâbet Dairesi
9642

Merzifon'daki Amerika mektebi hakkında emr-i âli itası keyfiyetine dair Meclis-i mahsus-ı vükelâdan tanzim kılınan mazbatanın arz ve takdimini şamil vasıl-ı dest-i tazim olan 19 Şevval 312 tarihli tezkere-i samiye-i sadaretpenâhileri manzur-u âli olarak bu babda irade-i seniyye-i Cenab-ı hilâfetpenahi şeref-sudurundan evvel mekteb-i mezkûrun eslâf-ı sami-i sadaretpenahilerinden hangi zatın zamanında ve kimin ruhsatıyla ve ne tarihte açılmış olduğunun ve ne gibi dersler okutulmakta olup ne kadar şakird bulunduğunun ve bunların içinde islâm şakird olup olmadığının ve olduğu takdirde miktarı neden ibaret idüğünün arz-ı atabe-i ulya kılınması şerefsudur buyurulan emr ü ferman-ı hümayun-u Cenab-ı hilâfetpenahi mantuk-ı celilesinden olmağla olbabda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir.

23 Şevval 312
6 Nisan 311

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümâyunu
Başkitâbet Dairesi
5570

Protestan misyonerlerinin esliha ve evrak-ı muzırza tevzi-yle ahaliyi ihtilâle tahrik hususunda vukua gelen mefsedetlerine karşı iktiza eden tedabir-i asayişperverinin ittihazı zımında Dahiliye Müsteşarı Beyefendi hazretlerinin riyasetinde teşekkül-ü ferman buyurulan komisyona melfuf pusulada gösterildiği veçhile Şurayı Devlet Tanzimat Dairesi azasından Galib ve Abdullah ve Tahrirat-ı Hariciye kâtibi Nuri ve Mahkeme-i İstinaf Reisi Şevki beyefendilerle İstanbul Polis Müdürü Âgâh ve yahud Beyoğlu Mutasarrıfı Hüseyin beyefendiler hazeratından birinin âzâ intihab edilmiş oldukları beyanıyla olbabda istizanı havi hamepirayı tazim olan 11 Receb 310 tarihli tezkere-i hususiye-i sadaretpenahileri melfufiyle beraber ledelarz manzur-ı âli buyurularak müşarileyhimden Âgâh efendi hazretlerinin kesret-i meşguliyeti olduğundan müşarileyh yerine Zaptiye Nezaret-i Âliyyesince diğer bir münasibi tayin edilmek üzere zikrolunan komisyonun berveçhi istizan teşkiliyle hemen ifayı vazifeye bed' ve mübaşeret eylemesi şerefsadır olan fermanı hümayun-ı Hazret-i Hilâfetpenâhî mukteza-yı aliyyesinden bulunmuş olmağla ve mezkûr pusula leffen suyi sami-i fahimanelerine iade kılınmağla olbabda emr ü ferman hazreti veliyyül-emrindir.

11 Recep 310

18 Kanunusani 308

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Süreyya

Yıldız Saray-ı Hümâyunu
Başkitâbet Dairesi
6726

Merzifon'daki Protestan mektebinin Sivas Amerika Konsolosuyla beraber Hükûmet-i Seniyye memurları canibinden taharrisine Amerika Sefirinin muvafakati istihsal kılınmış ise de konsolosun iş'aratı kendisince bir fikr-i hakiki husulüne medar olamamasına mebnî malumat-ı sahîbe istihsali zımında Sefaret serkâtibi Mösyö Munberiyi Merzifona Sefir-i müşarileyh ifa-

de ettiğinden ve mumaiyleh ise lisan-ı mahalliye aşına olmadığından Mektubi-i Hariciye hulefasından Cemal Bey'in bugün hareket edecek vapur ile azimet eyleyecek olan kâtib-i mumaiylehle beraber izamı hakkında tekriri istizanı havi vasıl-ı dest-i tazim olan 29 Şaban 310 tarihli tezkire-i hususiye-i sadaretpenahileri ledelarz manzur-ı âlî olarak mucibince iktizasının icrası hususuna irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi şerefmüteallik buyurulmuş olmağla olbabda emr ü ferman hezret-i veliyyül-emrindir.

29 Şaban 310

6 Mart 309

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Süreyya

Yıldız Saray-ı Hümâyunu

Başkitâbet Dairesi

7992

Sivas Vilâyeti ile vilâyat-ı mütecavire dahilinde Amerikalı misyonerlerin şu sırada sık sık geşt ü gûzar etmekte oldukları vilâyat-ı müşarleha valiliğinin iş'arından anlaşılmakta olarak hakikaten Amerikalı misyoner olmayup o kıyafete girmiş birtakım Ermeni erbab-ı fesadı olması akva-yı melhuzat olduğundan ve filhakika misyoner olsa bile böyle vilâyat dahilinde dolaşmaları ahaliye telkinat-ı muzırrada bulunmak maksadına müstenid olacağı âşikâr idüğünden bunların geşt ü gûzarlarının kat'iyen men'i şerefsudur buyurulan irade seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi icab-ı celilinden olmağla olbabda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir.

10 Zilkade 322

3 Kânunusani 321

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi
3970

Memâlik-i Şâhanedeki Amerika müessesatına ve iki devlet-i fehame nezdindeki orta elçiliklerin terfiine ve madam Liba'nın çiftliğine dair Amerika sefaretinden vukubulan müstedyat hakkında Sefaret-i müşarileyhaya gönderilen tezkireye cevaben canib-i sefaretten Nezaret-i Hariciyeye ita olunup batezkire irsal kılınan iki kıta tercüme suretlerinin takdimiyle mezkûr çiftlik için verilecek beş bin liranın meclis-i Vükelâdan tanzim ve takdim kılınacak mazbata üzerine irade-i seniyye-i Cenâb-ı Pâdişahînin şerefmüteallik buyurulması ile her ne itası tabii ise de mekâtib ve müessesat-ı mezkûre hakkında olunacak muamele bunlar için kavanin ve nizamât-ı devlete tevfiikan icrası şartına müteallik olduğu halde sefaretin takririnde bu cihetten bahis olunmaması câyı tereddüt görüldüğünden bunlar üzerine tekrar birşey denilmesi lâzım gelip gelmediğini meclis-i vükelâda müzakeresi arz ve istizanını havi reside-i dest-i tazim olan 5 Cumadelahir 322 tarihli ve 1285 numrolu tezkire-i hususiye-i sadaretpenahileri manzur-ı âli-i Cenab-ı Pâdişahi olarak mekâtib ve müessesat işinin teemmülü muvafık-ı maslahat olacağı mütalâa buyurulduğundan anın pazar günü Meclis-i Vükelâda bil-etraf müzakeresi ve zikrolunan çiftliğin olveçhile mübayaası zımnında muamele-i lâzimenin icrasının defter-i hakanıye havale ve bedeli olan beş bin liranın tesviyesi hakkında bugünkü Meclis-i Vükelâda verilecek kararı havi mazbatanın alelusul arz ve takdimi şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Pâdişahi iktiza-yı âlisinden bulunmağla ve sefaretin terfii maddesi bu babda Devlet-i Âliyyece verilecek karara vâbeste olduğundan ve takrir-i Sefarette bu cihet tekrar edilmiş bulunduğundan bundan bahsa mahal olmadığının dahi emr ü ferman-ı Hümayun-ı mülukâne mantuk-ı âlisine tevfiikan beyanına iptidar kılınmağla olbabda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir.

5 Cumadelahıra 322

4 Ağustos 321

Serkâtib-i Hazret-i Şahriyari
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi

Bağdad'da Karım nam Fransız rahiplerinin idaresinde bulunan mektebin tevsian inşasına ruhsat itası hakkında Şûra-yı Devletin Meclis-i Vükelâdan müzeyyel mazbatasının takdimiyle istizanı havi residei dest-i tazim olan 16 Muharrem 322 tarihli tezkire-i samiye-i sadaretpenahileri melfuflariyle beraber manzur-ı âli olmuş ve ecnebilerin memâlik-i şâhanede Afrika çölle-
rindeki suret-i hareketlerine tevfikân istedikleri veçhile tesisata kıyıamları caiz olamayacağından ana göre cevab-ı münasib verilmesi şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Hazret-i Hilâfet-penahi iktiza-yı âlisinden olmağla olbabda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir.

20 Muharrem 322

25 Mart 320

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi

Haleb Vilâyetinden Şifre

Maraş'da mukim Amerika misyonerlerinden Mister Mikalim tarafından Haçin'de mukim Amerikalılar serlevhasıyla mah-ı hal-i ruminin yirmi yedinci günü Maraş merkezinden çekilmiş telgrafta "vaızlar meclisi Maraş'ta bulunacak ve müntehiplerinize de bildirileceği" ibaratının muharrer olduğu ve bundan maksat Halep ve Adana vilâyetleri dahilinde ve civarda bulunan Protestan misyonerlerinin Mar'aşta tecemmü edeceklerinin hafiyyen icra kılınan tahkikattan anlaşıldığı Mar'aş mutasarrıflığından iş'ar olunmuş ve bu babda mezkûr mutasarrıflığa tebligat ve vesaya-yı lâzime tebliğ ve icra kılındığı gibi keyfiyetin ve bu babdaki maksadın vesait-i münasibe ile bietraf tahkik ve iş'arı Adana vilâyetine de yazılmış olduğu maruzdur.

24 Mayıs 320

Haleb Valisi
Mecid

1886

Şu hal câlib-i nazar-ı dikkat bulunmuş olduğundan tâhki-kat-ı lâzime icra ve bunların yüzünden memleketçe husule gel-mekte olan mazarratın önü alınması şerefsüdur buyurulan ira-de-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi icab-ı âlisinden bulunmağ-la olbabda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir.

22 Rebiülevvel 322

21 Mayıs 320

Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu

Başkitâbet Dairesi

3754

Seviyyi sami-i sadaret penahilerine leffen irsal kılınan telg-rafnameler Amerikalıların herakâtı hakkında birtakım işaat-ı muzırrayı havi olmasıyla ve böyle şeylere meydan verilmemesi Bab-ı Âliye ait vezaiften bulunmasıyle iktiza-yı halin ifası ber-mantuk-ı emr ü ferman-ı hümayun-ı Hazret-i Hilâfetpenahi tebliğ olunur.

23 Cumadelula 322

28 Temmuz 321

Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu

Ayıntab'da Amerika misyonerleri tarafından idare edil-mekte bulunan ve kolej denilen mektepten bu sene neş'et eden talebeye ita olunan şehadetnamelerin maarif komisyonu-nun resmî mührüyle tasdiki Amerika Konsolosu tarafından ilti-mas edilmekte olduğu ve sefaretine de işar-ı keyfiyet eylediği Haleb vilâyetinden bildirilmiş ve bu suretle tasdik muamelesi-nin icrasından sonra bu mektepten neş'et eden ve ekseriyetle Ermeni olan talebenin vilâyat-ı Şâhanede serbestçe icra-yı ted-risat ile birtakım telkinat-ı muzırrada bulunacakları derkâr bu-lunmuş olduğundan Amerika Sefaretinden bu yolda bir iltimas

vuku bulur ise tervic edilmeyüp suret-i münasibede geçiştirilmesi şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi icab-ı celilinden olmağla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyül-emrindir.

3 Cumadelahıra 322

10 Temmuz 320

Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümâyunu

Başkitâbet Dairesi

2731

Haçın kazasında Amerika misyonierleri tarafından mukaddema inşa edilmiş olan eytamhanenin gittikçe kesb-i vüs'at etmekte ve Ermeni çocuklarının cebren denilecek surette eytamhaneye ithal edilmekte olduğu ve Protestan mezhebinin olhavalide tevsiiine misyonierler tarafından malen ve bedenlen çalışılmakta bulunduğu ve bu maksad için Kozan'da dahi bir eytamhane ile sanayi mektebi namı altında bir mahal küşad edildiği maruzat-ı vakieden malum-u âli buyurulmuş olup hükûmetin gözü önünde mülken ve siyaseten me hazır-ı azimesi derkâr olan bu makule müessesat-ı muzırının tesisine ve hususiyle bunların tevsiiyle birtakım teşebbüsat-ı mefsedetkâranelerine meydan verilmesi asla nazar-ı müsamaha ile görülür ahvalden olmayıp çünkü misyonierlerin bu gibi teşebbüsâtı sair bazı hükûmetlerde ne gibi ahval-i vahimeyi müntac olduğu meydanda bulunduğundan ve işbu tesisat ve tevsiat Bab-ı Âli veyahud Hükûmet-i mahalliyyenin bir gûna emr ve müsaadesine mebni bulunduğu halde bundan tevellüd edecek mesuliyetin müsaade gösterenlere aidiyeti tabii idüğünden bu babda atebe-i ulya-yı Mülukaneye arz-ı malumat olunmağla beraber müessesat-ı mezkûrenin kesb-i vüs'at ve cesamet etmesinin ve ahalinin protestanlığa sevki hakkında teşebbüsât-ı vakienin men'i için Adana Vilâyetine emr-i kat'i itası şerefmüteallik buyurulan irade-i seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenahi iktiza-yı âlisinden bulunmuş olmağla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyül-emrindir.

10 Rebiülahır 318

29 Temmuz 316

Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi
1864

Bu defa bazı tahkikat icrası için İzmir'e izam buyurulan heyetin netice-i tahkikatı mütebeyyin ita eylediği rapordan dahi nümayan olduğu üzere misyonerler Memâlik-i Şâhanedeki ahaliyi tebdil-i dine davet etmekte ve bazı mertebe maksadlarına dahi nâil olmakta olduğuna ve edyan serbest ise de bu serbesti-i hareketin kendi dinini icra hususunda serbest demek olup yoksa bir adamı protestanlığa teşvik etmek bunun hilâfına olacağı derkâr ve bu gibi şeylerin mehzârı âşikâr idüğüne binaen misyonerlerin Memalik-i Şâhanede tezvirat ve iğfalâtına meydan verilmemesi için memurîn-i mülkiyece gayet mutabassırane hareket olunması zımında Bâb-ı Âlice işin ehemmiyeti nisbetinde iktiza-yı hale müsaraaat edilmesi şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi iktiza-yı celilinden olmağla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyül-emrindir.

14 Rebiülevvel 318

28 Haziran 316

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi
8614

Harput'ta Amerikalıların on beş bin lira sarfıyla yüz yirmi odayı şâmil cesim mektepler inşasına başladıkları ve bu inşaat- ta bazı günler yüz yirmi amele çalıştırıldığı ve hükûmetin müsa- mahasından istifade edilmekte olduğu arz-ı atebe-i ulya kılın- mış olduğundan bu babdaki irade-i seniyye-i Cenab-ı Pâdişahi hük- m-ü münifi haricinde birşey yapılmasına meydan verilme- mesi ve böyle bir hal vukuunda inşaatın hemen tatil ettirilmesi şerefsudur buyurulan emr ü ferman-ı hümayun-ı Hazret-i Pâ- dişahi iktiza-yı âlisinden olmağla olbabda emr ü ferman Haz- ret-i veliyyül-emrindir.

15 Zilkade 318

21 Şubat 316

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümâyunu
Başkitâbet Dairesi
4010

Harput'taki Amerikan mektebinin inşasına ruhsat verildiği ve inşaaata devam edilmekte bulunduğ u mahallinden varid olan bir telgrafnâmeden malum-ı âli olarak mahall-i mezkûrda-ki Amerikan mektebinin harab olduğ undan bahisle hal-i sabık ını tecavüz etmemek üzere tamir ve inşasına Bab-ı Âliden vaki olan arz ve istizan üzerine ruhsat ita buyurulmuş olup ancak bu mektebin Anadolu'nun göbeğ i demek olan Harput'ta bulunması nabemahal olduğ u gibi bunun etfal-ı ahalinin tesmimi efkârına sebep olacağı cihetle mazarratı derkâr bulunduğ undan ve maazallah ahali-i islâm çocuklarının akâid-i diniyelerini idlâle badi olmasıyle bu ciheti başkaca ve pek ziyade şâyan-ı ehemmiyet olduğ undan bu misillû mekteplere esasen ruhsat verilmemek lâzimedden bulunmasına ve sâye-i maarifpiray ı Hazret-i Pâdişahide ihtiyacat-ı memleket için kabil-i tâdâd ve ihsa olmayacak derecede mektepler vücuda gelmiş ve Harput'ta ihtiyaca kafi mektep yoğ ise orada dahi devletçe müceddeden mektep tesisi ve inşa olacağı... bulunmuş olmasına ve herhalde ecnebi mekteplerinin meydanda olan mazarratlarına binaen işbu mektep için sarfedilen mebaliğden dolayı şikâyet e mahal kalmamak üzere masarif-i vakie devletçe tesviye edile rek mekteb-i mezkûr yed-i ecanibden ve memleket anın tesirat-ı muzır rasından kurtulmak dinen, siyaseten ve maslahatan muktezi olmasıyla bu babda bir çare bulunması şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi icab-ı âlisinden bulunmuş olmağ la olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyül-emrindir.

22 Cumadelula 318

4 Ağustos 316

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümâyunu
Başkitâbet Dairesi
1683

Beyrut'ta kâin Amerikan mekteb-i tıbbisinden neş'et edecek etibbanın şehr-i mezkûrdaki Fransız Mekteb-i Tıbbiyesi için gönderilmekte olan heyet-i mmeyyize marifetiyle icra-yı imtihanı Amerika Sefaretinden iltimas olunduğuna ve bu suret münasip görülmediğine dair meclis-i mahsus-ı vükelâdan kaleme alınan mazbatanın takdimini ve olbabda istizanı havi reside-i dest-i tazim olan 6 Rebiülevvel 319 tarihli tezkire-i samiyeye-i sadaretpenahileri melfufuyla manzur-ı âli buyuruldu. Azade-i serd ü izah olduğı veçhile Memâlik-i Şâhanede canib-i hkmet-i seniyyeden askerî ve mlkî mekâtib-i tıbbiye tesis ve küşad edilmiş olduğundan ecanib tarafından böyle mekteb-i tıbbiyeler tesisine esasen mahal ve hacet olmamağla beraber bu gibi mekâtib hakkında bermucib-i arz ü istizan msaadat ve teshilât gösterilmesi dürlü dürlü mehazır davet edeceğine ve bu yolda mstediyat ve müracaat vukuunda mahiyet-i maslahatın menafi-i devlete mugayereti nazar-ı dikkate alınarak Bâb-ı Âlice müdafaa-i hukuk edilmek lâzım gelirken aksine hareket ve Mabeyn-i Hümayun-ı Mlkâneye arz-ı keyfiyet edilmesi ve suretle atabe-i seniyye-i Şâhanenin tasdikine sebebiyet verilmesi caiz olamayacağına ve diğer taraftan memâlik-i şâhanede mevcut olduğı anlaşılan bu misill mekâtib-i ecnebiyeden ekserinin kşadı ruhsat-ı resmiyeye müstenid olmamak kaviyyen muhtemel bulunmasıyla gerek bunların devamına gerek badema ecanib tarafından ruhsatsız mektep küşadına müsaade edilmemek iktiza eyleyeceğine binaen işin meclis-i mahsusı vükelâca yeniden müzakere ve tetkiki ile ana göre mak-sad-ı âliyi teminen ittihaz olunacak kararın bamazbata arz-ı hâkîpâ-yi âli kılınması şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi mantuk-ı celilinden olmağla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyül-emrindir.

9 Rebiülevvel 319

13 Haziran 317

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Telgrafnâme

Sıra numrosu: 2524

Telgraf numrosu: 146

Vaşington'dan Dersaadet'de Amerika Sefiri Leşman'a

Memâlik-i Mahrusa-i Şâhanede Amerikalıların mekâtib ve müessesat-ı ruhaniyesinin dûçar olduğu müşkilât üzerine Amerika tebaası mütemeyyizanının müteaddit meb'usları tarafından ahiren Reis-i Hükûmetin nazar-ı dikkati celb olunmuştur. Müşarileyh tarafından bazı bu misillû Amerikan müessesatı ziyaret ettirilmekte bunların mukayyet ve menafi-i şahsiyeden âri bulundukları anlaşılmış ve Amerika tebaasının müessesat-ı mezkûreyi zat-ı Hazret-i Pâdişahiye sadıkane bir surette idare eylediklerine ve memâlik-i şâhanenin asayiş ve saadeti arzusunda bulunduklarına kanaat hasıl olmuştur. Binaenaleyh müşarileyh mümkün olduğu mertebe serian huzur-ı Hazret-i Pâdişahide şerefmesule nailiyetlerini talep ederek kendilerinin iki hükûmet beynindeki münasebat-ı samimanenin taammüm ve idamesi hususunda âmâl-i halisane ve hayırhahanesini rnübeyyin hususî bir beyannamesinde zat-ı Hazret-i Tâcidarî'ye takdim etmelerini ve ba'de bu müşkilâtın doğrudan doğruya Zat-ı Akdes-i Şehriyâr-i Âzamiye Reis namına arz etmek için talimat aldıkları ve müşkilât-ı mebhusenin önü alınmak üzere tedabir-i seria ittihaz kılınacağından Reisin emniyyet-i kâmile bulduğu ve Reis'in 1901 senesinde Fransa'ya ve ol vakıttanberi Rusya, Almanya ve İtalya'ya bahş buyurulan aynı teminat ve müsaadâtın Amerika teb'asına ve Amerikalıların müessesatına da teşmil buyurulmasını arzu ve intizar eylediği ve Reis'in ahkâm-ı muahede ve nezaket-i beynelmilele tevfikân Zat-ı Hazret-i Pâdişahinin Amerikalılara milel-i saireye ihsan buyurulan müsaadeyi diriğ buyurulacağı memul etmediğini, saniyen imtihanları ve şehadetnameleri ve meslekleri hakkında yine Beyrut'ta bulunan Fransa mektebine ihsan buyurulmuş olan aynı müsaadenin Beyrut'ta bulunan Protestan Tıbbiye mektebine de ihsanını ve bu yoldaki muamelede tefrik-i hak vermek için mektepler arasında bir sebep görmemekte olduğunu ve bir sebep var ise o da ancak başlıca Fransa ve Amerika hükûmetleri usulünden

ibaret olup Protestan mektebinin New York hükümetinin me-
zuniyet-i resmîye ve nezaretini ve anın beratını ahzetmiş oldu-
ğundan Fransız mektebi gibi anın da müessesat-ı milliyeden
addolunması icab edeceğini, velhasıl Amerika'nın ve teb'asının
Memâlik-i Şâhanede en ziyade mazhar-ı müsaade olan milel-i
saire gibi mazhar-ı müsaade buyurulması hususundaki Reis-i
müşarileyhin intizar ve âmâl-i sebatkâranesini ve Zat-ı Şâhane-
leri hakkında efkâr-ı azime-i halisaneleri bulunduğunu ve bu
hususla pek ziyade ehemmiyet verdiğini ve başlıca mezkûr iki
noktanın serian temin olunacağını arzını sizden talep ve bu
babda bir hüsnü netice istihsalini dirayet ve fetanetinizden in-
zar ediyor.

3 Şubat 903

Joh Hey

Yıldız Saray-ı Hümâyunu
Başkitâbet Dairesi
8378

Memâlik-i Şâhanede bulunan mekâtib-i ecnebiyyenin
mazhar olduğu müsaade'nin Amerikan mekâtibine teşmili ve
Beyrut'taki Fransız Mekteb-i Tıbbiyesine bahşolunan müsaade-
tın yine orada bulunan Protestan mekteb-i tıbbiyesine de ih-
sanı için hâkipây-i hümâyun-ı şâhaneye arz-ı istirhamat eyle-
mesi Amerika Hariciye Nezaretinden Dersaadet Amerika Sefi-
rine keşide edilen ve sureti leffen seviyyi sami-i sadaretpenahi-
leri kılınan telgrafnâmede beyan ve iş'ar edilmekte olup ma-
lum-u sami-i fahimaneleri olduğu veçhile memâlik-i şâhanenin
hemen her tarafında Amerikalılar tarafından tesis edilmiş olan
mektepler diğer mekâtib-i ecnebiyyeye mukis olmayarak adet-
leri pek kesir olduğu ve bu mektepler yüzünden günagün ma-
zarrat tevellüd eylemekte bulunduğu cihetle bu babda sefir-i
mumamileyh canibinden hâkipây-i hümâyun-ı şâhaneye maru-
zat vukuundan evvel Hariciye Nazırı Paşa Hazretleriyle müza-
kere-i keyfiyet olunup neticesinin arz-ı atebe-i ulya kılınması
şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi
icab-ı celilinden olmağla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliy-
yül-emrindir.

5 Zilkade 320

21 Kânunusani 318

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyari
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi
3885

Fransa'da bulunan Cizvit rahiplerinin teşrin-i evvel iptida-sında Fransa'dan harice çıkarılacakları mervî olup mezkûr rahipler bu suretle tard ve ihraç olunsalar bile hariçte himaye ve memâlik-i şâhaneye taslit eyleyeceklerinden kabul olmamaları zımında ittihaz-ı karar olunması şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi iktiza-yı âlisinden olmağla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyül-emrindir.

29 Cumadelula 316

30 Ağustos 317

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi
1284

Müessesat-ı mezhebiyenin mevcudiyet-i kanuniyelerinin kuyud-u muamele-i ihtirazi ile tanınması ve teferruatı hakkında mukaddema arz-ı hakipâ-yi âli kılınıp irade-i seniyye-i mülûkânesi şerefsudur buyurulmuş olan meclis-i mahsus-ı vükelâ mazbatasıyla evrak-ı sairesinin bu babda Hariciye Nezaretinden Fransa Sefaretine icra kılınan tebligatın Fransızca ve Türkçe suretleriyle Bâb-ı Âlice devair ve vilâyata icra olunan tebliğat suretlerinin musaddak olduğu halde bu akşama kadar arz ve takdimi şerefsadır olan irade-i seniyye-i Cenab-ı Pâdişahi iktiza-yı celilinden olmağla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyül-emrindir.

16 Safer 320

11 Mayıs 318

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi
55

Sâye-i asayiş vâye-i Hazret-i Hilâfetpenahide vilâyat-ı şâhanede sükun ve istirahat berkemâl olduğu ve ahali-i müslime ile Ermeniler arasında kıtale sebep olabilecek nifak mevcut olmadığı halde ecnebi misyonerler heyetinin Amerika'daki Meclis-i Kebirinin kariben Ermeni kıtalinin tekrarından endişe edilmekte olduğuna dair işaatta bulunması cem'i ianat maksadına müstenid bulunmuş ve hatta heyet-i mezkûre tarafından neşr ü ilân olunduğuna göre cem edilen ianat yüz otuz beş bin liraya balığ olmuş iken misyonerlerin vilâyat-ı malumede tevzi ettikleri ianatın elli bin liraya varmadığı muhaberat-ı vakieden anlaşılmış olduğundan misyonerlerin teşebbüsât ve makasidının hakaiki mâlum olmak için keyfiyetin münasip suretle gazetelerde neşri Vaşington Sefaret-i seniyyesine yazıldığına dair eimme-i zib-i tekrim olan 1 Muharrem 320 tarihli tezkire-i hususiye-i sadaretpenahileri manzur-ı âli buyurularak bu suretle ittihaz ve icra kılınan tedabir ve tebliğât nezd-i şevketvefd-i mülûkânede mucib-i mahzuziyet olduğunun emr ü irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenâhi mantuk-ı celiline tevfikân tebliği-ne ibtidar kılınmağla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyülemrindir.

3 Muharem 320
30 Mart 318

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi
8860

Reis-i Hükûmet namına maruzatta bulunmak ve bir müddettenberu muallak kalan bazı hususatın bir neticeye iktıranını arz etmek üzere Amerika sefirinin şeref-i âliye nailiyet istidasının bulunduğu dair reside-i enamil-i dest-i tazim olan 21 Zilkade 320 tarihli tezkire-i hususiye-i sadaretpenahileri melfufiyle

beraber manzur-u âli buyuruldu. Sefir-i mumaileyhin arz ve istida edeceği şey memâlik-i şâhanede bulunan Amerika müessesatının müessesat-ı saire-i ecnebiye hakkındaki müsaadeden istifade etmesi hususu olmak lâzımgelip Amerikalılar ve İngilizler tarafından memâlik-i şâhanenin muhtelif cihatında ve islâm mahallatında pek çok mektep tesis ederek sonra misyoner ve saire gibi vesait ile ihlâl ve ifsad-ı akaid ve ahlâka çalışılmakta olduğu malum bulunduğundan ve geçenlerde bir Ermeni tarafından bile Kastamonî'de islâm mahallesi arasında bilahare kilise ve mektep haline ifrağ olunmak üzere bir mesken-i hususi tedariki yolunda ne veçhile teşebbüsatta bulunduğu olbabda vilâyetten gelen ve taraf-ı sami-i sadaretpenahilerine irsal kılınan telgrafnâmeden dahi müsteban olmuş idüğünden ve binaenaleyh bu gibi mehazır ve mazarranın önüne geçecek tedabir ve takayyüdata itina hükûmetçe muktazi olduğundan ana göre iktiza-yı halin ifa ve teşkil olunan komisyonun vezaifine dair tanzim ve takdimi irade ve ferman buyurulan talimat ile memâlik-i şâhanedeki Amerika müessesatını mübeyyin defter henüz arz-ı hakipay-i âli kılınmamış olduğundan bunların da bir an evvel arz-ı atebe-i ulya kılınması şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Pâdişahî icab-ı celilinden olmağla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyül-emrindir.

23 Zilkade 320

8 Şubat 318

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi
8973

Amerika Sefaretince arz ve istirham olunacak hususata dair ziver-i dest-i tazim olan 27 Zilkade 321 tarihli tezkire-i cevabiye-i sadaretpenahileri Hariciye Nezaret-i Celilesinin tezkiresiyle manzur-ı âli olarak bunlardan Beyrut'taki Amerika mekteb-i tıbbiyesi şakirdanının imtihanlarına dair bulunan taleb ve iltimas hakkında 20 Zilkade 320 tarihinde meclis-i vükelâ mazbatasıyla arz ve istizan olunduğu veçhile muamele ifası husu-

sunda ve memâlik-i şâhanedeki Amerika müessesatı için iktizayı hal emr ü ferman buyurulmak üzere ana dair defterin bir an evvel arz ve takdimi lüzumunun ve hafriyat işine gelince bu babda malumat olmayup sefaretçe hafriyat icrası istenilen mahal Musul vilâyeti dahilinde Koyuncuk nam tepe ise tetkikat ve tebligat-ı mesbuka ile mütebeyyin olduğu veçhile orası mahall-i mübarekeden olarak bittabi makrun-ı müsaade-i seniyye-i mülukâne olamayacağından evvelce sefarete cevap verildiği gibi jambonların idhali hakkındaki memnuiyetin ref'i hususunda da birşey emr ü ferman buyurulacağı derkâr idüğünün şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi mantuk-ı celiline tevfiikan tebliğ ve beyanına ibtidar kılındı. Olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyül-emrindir.

28 Zilkade 320

13 Şubat 318

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

leff:

Amerika mekteplerinin miktar ve müfredatı hakkında bir defterin istihsali, varsa keyfiyetin Hariciye Nezaret-i Celilesine ve aranılan talimat müsveddesinin bugün tanzim ve isali için defterhanede olan âtufetlu Beha beyefendi hazretlerine bir haber gönderilmesi.

Yıldız Saray-ı Hümâyunu
Başkitâbet Dairesi
416

Amerika'da tahaddüs eden Mormon mezhebini Memâlik-i Şâhanede neşr ve tamim için Amerikalı Alber Herman nam şahsın Haleb'e gelerek arasına mülhakatı da dolaşmakta bulunduğu ve mumaileyhin derdest edilen evrakı bundan tevellüd edecek mehazır ve mazarratı isbata kâfi olduğu ve Dahiliye Nezaret-i Celilesine de iş'ar edildiği Haleb Vilâyetinden arz olunmuş ve bu halin mazarratı derkâr bulunmuş olduğundan teşebbüsâtı mezkûrenin külliyyen men'e ve def-i mehazırını zım-

nında tedabir-i lâzime ittihazı şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi icab-ı celilinden olmağla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyül-emrindir.

18 Muharrem 321

3 Nisan 319

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi
5412

Mevcudiyet-i kanuniyelerinin tanınması Amerika Sefaretinden istid'a olunduğu ve ruhsat-ı resmiyeye merbut oldukları arzolunan Amerika mektepleri haklarında icra olunmuş olan ruhsat muamelesi hakkında vaktiyle irade-i seniyye-i Cenab-ı Pâdişahi istihsal edilmiş olup olmadığının arzı şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpehani iktiza-yı âlîsinden bulunmakla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyül-emrindir.

10 Recep 321

19 Ağustos 319

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başkitâbet Dairesi
2383

İzmir'de Karşıyaka'da Metr dö la Doktrin namındaki Fransız rahipleri tarafından bir mektep inşasına ruhsat itası hakkındaki arz ve istizan-ı sami-i sadaretpenahileri üzerine bu sabah batezkire tebliğ edildiği veçhile Memâlik-i Şâhane'de böyle mektep ve kilise tesis ve inşası hakkında ecanib tarafından pek çok müstediyyat vaki olmakta ve işbu müstediyyat üzerine ateb-i ulya-yı Mülûkâneneden arz ve istizan-ı keyfiyet edilmekte olup gerçi serbesti-i mezahib derkâr ise de teşebbüsât ve tesisât-ı mezkûrenin mehazır ve mazarratı da müstağni-i beyan

buyurulduğundan ve zaten def'i mahzur için bu babda evvelce ittihaz olunan karara bazı kuyud dercolunduğu gibi işin yeniden müzakeresiyle bir karar-ı salime rabtı muktazi olduğundan badema bu gibi müracaatların önüne geçilebilmek için Meclis-i mahsus-ı vükelâca müzakere-i keyfiyet clunarak kararının bamazbata arz-ı atabe-i ulya kılınması ve Punta'da inşasına ruhsat itası istida olunan Dominiken kilisesi o kabil... olmakla beraber bu kere tevsi olunacağı da anlaşılmakta idüğünden bunun da şu sırada yeniden tettebbuiyle arz ve istizan-ı keyfiyet edilmesi şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi icab-ı celilinden bulunmuş ve Punta'da inşa olunacak kiliseye dair evrak-ı maruza leffen irsal-i seviyyi sami-i sadaretpenahileri kılınmış olmağla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyül-emrindir.

5 Rebiülahır 321

18 Haziran 319

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümâyunu

Başkitâbet Dairesi

2633

Bitlis, Erzurum, Harput, Mardin Amerika misyonerleri reislerinin bazı müzakeratta bulunmak üzere kariben Van'da içtima edecekleri arz ve ihbar kılınmış olduğundan mahzuru cihe-tiyle buna meydan verilmemesi muktazi bulunmuş olduğunun şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi mantuk-u âlisine tevfiikan tebliğine ibtidar olunmağa olbabda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir.

28 Rebiülahır 323

19 Haziran 321

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümâyunu
Başkitâbet Dairesi
1445

Talas'da Amerika misyonerleri tarafından inşasına teşebbüs olunan mektep hakkında sebkeden muhabere üzerine keyfiyet taraf-ı sami-i sadaretpenahilerinden istifsar olunmasıyla neticesinin bildirileceği Hariciye Nezaret-i Celilesinden canib-i vilâyete iş'ar kılınmasına binaen Kayseriyye mutasarrıflığına tebligat icra kılınmış ise de ihtirat-ı vakieye rağmen mezkûr mektebin inşasına mübaşeret ve devam olduğu Ankara vilâyet-i âliyyesinden arz ve ihbar kılınmış ve şu hale nazaran mezkûr mektep hakkında alelusul lâzımgelen muamelenin Bab-ı Âlice dikkat ve zemaniyle ifa olunmadığı anlaşılmış olduğundan inşaatın hemen ve kat'iyen men'i ile beraber Hukuku İslâmiyetin pâymâl olmasını müstelzim olan bu gibi ahvalin badema adem-i vukuu için ecanib tarafından bilâruhsat mektep inşa olunmamasına dair müttehas olan memnuiyeti teyiden bu babda suret-i umumiye ve katiyede meclis-i vükelâca bir karar ittihaz ile mazbatasının takdimi şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenahi icab-ı celilinden ve işbu irade-i seniyye-i mülûkânenin telâkki olunduğunun şimdiden arzı cümle-i emr ü ferman-ı hümayun-ı Padişahîden olmağla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyül-emrindir.

20 Safer 324

1 Nisan 322

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Yıldız Saray-ı Hümâyunu
Başkitâbet Dairesi
6630

Amerika müessesat-ı mezhebiyyesinden tasdik-i mevcudiyetleri Amerika Sefaretinden iltimas olunanlar hakkında Meclis-i Vükelâda cereyan eden müzakerata tevfikân kaleme alınan mazbatanın takdimini ve olbabda istizanı havi varid-i dest-i tazim olan 4 Zilkade 324 tarihli tezkire-i samiyye-i sadaretpenahileri melfufatiyle beraber manzur-ı âli buyurularak Kayseriye

ye'de bir miktar Rum ahali var ise de nüfusu tamamen islâm olduğundan kaza-i mezkûrede mekâtib-i gayrimüslime ve ec-nebiyye tesisine ve misyonerler için hâneler inşasına müsaade itası tecviz olunamayacağı ve sair islâm sakin olan mahallerde dahi hal bu merkezde olduğu cihetle iş tekrar tedkik ve tezek-küre şâyan bulunmakla ana göre meclis-i vükelâda tekrar mü-zakere olunmak üzere mezkûr tezkire ile melfufatı irade-i şeref-sadire-i cenab-ı Hilâfetpenahi mantuk-ı âlisine tevfikân ve lef-fen seviyyi-sami-i sadaretpenahilerine irsal edilmiş ve mebani-i mezkûrenin mevcudiyetlerinin tasdik olunmaması yüzde üç resm-i munzamın Amerika Hükûmeti tarafından kabulünce is-tilzam-ı tesirat edeceği mezkûr mazbatada arz ve beyan kılın-makta olup Amerika Sefaretinin bu yolda birtakım beyanatı dahi Sefaretin Büyükelçiliğe terfii yolunda vaktiyle olan teşeb-büsün önüne geçilmesi hakkındaki emr ü ferman-ı Hümayun Cenab-ı Pâdişahinin isabet-i âliyesini müeyyed bulunduğunun bermantuk u emr ü ferman-ı Hümayun-ı Hazret-i Hilâfetpena-hi beyanına ibtidar kılınmış olmağla olbabda emr ü ferman Hazret-i veliyyülemrindir.

7 Zilkade 324

9 Kânunuevvel 322

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Melfufat:

Bâbı-Âli

Daire-i Sadaret-i Uzma

Divan-ı Hümayun

Tezkire-i samiye

Amerika Sefareti tarafından Hariciye Nezaret-i Celilesine gönderilen muhtıra üzerine bazı kuyud ve şurut tahtında tas-dik-i mevcudiyetlerine bilistizan müsaade-i seniyye-i Hazret-i Pâdişahi şâyan buyurulan on kalem Amerika müessesesinin mevki ve esamisini mübeyyin pusuladır.

1- Kayseriye ve Talas'da kain zükûr ve ünâs mektepleri

ve sıbyana mahsus bağçe mektebi ve hastahane ve misyoner ikametine mahsus hâneler ve eczahane.

2- Tarsus'ta kâin kolej.

3- Selânik'te kâin mabed ve misyoner ikametine mahsus hâne ve müştemilâtı.

4- Van'da kâin zükûn ve ünas mektepleri ve eytamhane ve hastahane ve eczahane ve misyoner ikametine mahsus hâneler ile müştemilâtı.

5- Selânik'te kâin sanayi ve ziraat mektebi.

6- İzmir'de kâin zükûra mahsus mektep ile ünas mektebi.

7- Adana'da kâin misyoner ikametine mahsus hâne ve ünas mektebi.

8- Sivas'da kâin zükûr mektebi ve ünas mektebi ve mabed ve misyoner ikametine mahsus hâneler.

9- Mar'aş'ta kâin ünas koleji ve "teolocikal seminari" yani ulum-u diniyye tahsiliyçün mektep ve misyoner ikametine mahsus hâneler.

10- Beyrutta kâin kolej ile müştemilâtı.

Kuyuduna mutabıktır.

(mühür)

Divan-ı Hümâyun Kalemi

Bâb-ı Âli

Meclis-i Mahsus

3292

Mâlum-u âli buyurulduğu üzere tabiiyet ve himayeleri altında bulunan müessesat-ı mezhebiyye ve hususiyyenin mevcudiyet-i kanuniyeleri Hükûmet-i Seniyyece tasdik buyurulmak üzere Fransa ve muahharen Almanya ve İtalya ve Avusturya ve Rusya ve İngiltere devletleri tarafından vaki olan müracaat sırasında Amerika hükûmeti dahi aynı iltiması dermeyan etmesi ve geçirtilmek için vaki olan müdafaat ve teşebbüsâtın neticepezir olamayarak Amerika Sefareti iltimas-ı vakiinde suret-i ısrar göstermesi cihetiyle Amerika müessesatına dahi sair düvel-i ecnebiye mahmillerine ait muameleden farklı bir muamele yapılmayacağı hakkında sefarete teminat verilmesi emrinde bilistizan şeref müteallik buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâ-

fetpenahi Hariciye Nezaretine tebliğ olunmuş idi. Sefaret-i müşarileyhadan varid olup miyane-i çakeranemizde kıraat ve mütalâa olunan tezkire-i sefaret-i mezkûrun birkaç sene evvel Amerika müessesatını mübeyyin vermiş olduğu cedvelde munderic dört yüzü mütecaviz müessesenin tasdiki taleb ve iltimas ile teşebbüsât-ı musırranede devam ettiği halde müessesat-ı mezkûre meyanında yerli teb'aya ait müesseseler bulunmasına binaen mezkûr cedvelin suret-i umumiyede tasdiki cihetine gidilemeyeceği behanesiyle nezaretçe sefire vaki olan tebligat-ı muknie üzerine müessesat-ı mevcudeden herbirini yegân yegân tedkik ederek senedat-ı tasarrufiyesi muntazam olmayanları veya yerli efrad ile müştereken tasarruf olunanları ve yerli teb'aya ait olanları bizzat reddedeceğini ve ancak bilcümle evrak-ı tasarrufiyesi... olmak üzere taleb edeceği müessesatın kendisine tebliğ olunan irade-i seniyye-i Cenab-ı Mülûkâne hükm-i celiline tevfikân Hükümet-i Seniyyece muamele-i tasdikiyesinin icrasına intizar ve müessesat-ı mezkûre hakkında bermantuk-u emr ü ferman-ı Hümâyun-u Cenab-ı Mülûkâne diğerlerinden farklı muamele edilmeyeceği devlet-i metbuasınca da ümid edildiğini beyan etmiş ve müddet-i medidedenberi devam etmekte olan ihtilâf-ı vakiin hüsnü suretle tesviyesi hususuna irae-i teshilâta temayül göstermiş olup ahiren sefir-i mumailayhin Nezarete tevdi eylediği muhtırada munderiç on kadar müesseseye müteallik muamelenin icrasını iltimas etmiş ve mezkûr muhtırayı tevdi eylediği sırada sebkeden beyanatı veçhile laalettayin birçok müessesatın kabul ve tasdikine çalışmayup beyneddevleteyn münasebat-ı hasenenin halelden vikayesi maksad-ı mültezimanesiyle bu on maddeye hasr-ı matlah eylemiş ve maahaza aradan müddet-i medide geçtiği halde hiçbirinin tasdik-i resmiye iktiran etmemesi mucib-i teessüf olmak idüğünü ve kendisi gerek damga kanununun kabulü ve yüzde üç resm-i munzama devlet-i metbuasının itiraz etmemesi gerek yetmiş altı senedir muhtelifün fih olan Amerikalıların muhakeme-i cezaiyeleri ihtilâfının hükümet-i seniyyeye nafi veçhile tesviyesi hususlarında menafi-i devlete hizmet etmek arzusunda iken şu işlerde tebligat-ı vakie ve irade-i seniyye-i Cenab-ı Padişahi hilâfına olarak dûçar olduğu muvaffakiyetsizlik arzu ettiği işlerin ifasına imkân bırakmadığı ve binaberin bugünlerde netayice destres olunamaz ise muvaffakiyetsizliği dev-

let-i metbuasına yazmağa mecbur olup misyonerlerin şikâyetiy-
 le zaten aleyhimizde bulunan Amerika efkâr-ı umumiyesinin
 icabat-ı tabiiyyesi olarak Amerika hükümetinin beyneddevle-
 teyn cari olan hüsnü münasebata mugayir bir teşebbüse karar
 vermesi ihtimali pek varid olduğunu beyan ve binaenaleyh
 menafi-i tarafeyne muhalif bu misillü ahvalin tahaddüsüne
 meydan verilmeyerek tetkikatı ikmal edilen işlerin tasdik-i âliye
 iktiranı ile kendisinin menafi-i devlete ve hüsnü münasebat-ı
 tarafeyne arzusu veçhile hizmet etmeğe ikdar olunmasını rica
 ve iltimas eylediği gösterilmiştir. Bilahare maruz tafsilâta göre
 Amerika sefaretinin şimdiye kadar tasdik-i mevcudiyetini talep
 ve iltimas eylediği dört yüz kadar müessesatının muamele-i
 tasdikiyesinin ifası hususunda suret-i ısraranesinden sarf-ı nazar
 ederek şimdilik puslada muharrer mahalde kâin müessesatın
 tasdik-i mevcudiyetleriyle alelusul kuyudunun tashihi iltimasın-
 da bulunmuş ve müessesat-ı mezkûre Kayseriyye ve Talas'ta
 ve Adana ve İzmir ile Tarsus ile Selânik ve Van'da ve Maraş
 ve Beyrut'ta zükûr ve ünas mektepleri ve sanayi ve ziraat
 mektebi ve eytamhane ve hastahane ve eczahane ve mabed
 ve misyoner ikametine mahsus hâneler ile müştemilâtтан ibar-
 et bulunmuş olup tetkikat ve muhaberat-ı vakie nazaran mü-
 essesat-ı mezkûrenin ekserisi zaten mevcut ve yeniden yapıla-
 cak mebanî Selânik Sanayi ve Ziraat Mektebi ile Tarsus ve Ta-
 las'da inşa edilecek mektepler olarak mekâtib-i mevcudeden
 bazısının dahi tesis ve küşad-ı ruhsat-ı resmîyeye müstenid bu-
 lunduğu anlaşılmış idüğüne ve eğerçi Selânik Vilâyetinde tesisi
 istenilen Mekteb-i Sanayi ve Ziraat için evvel ve ahir Sefarete
 cevap verilmiş ve Talas'ta icrasına teşebbüs edilen inşaat ber-
 mantuk-u irade-i seniyyei Hazret-i Pâdişahi mahallince men
 edildiği gibi Tarsus'ta Amerika mektebi bağçesinde Mekteb-i
 Tıbbiye ittihaz olunmak üzere inşaatına mübaşeret olunan eb-
 niyenin debboy ve cephaneliğe kurbu cihetiyle men'î hakkında
 şerefmüteallik buyurulan irade-i seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpena-
 hi mücibince Sefarete tebligat icra edilmiş ise de mezkûr ebni-
 yenin debboy ve cephaneliğe yakın olmayup hatta elyevm
 mevcut olan mektepten daha uzak mesafede bulunduğu ve
 Selânik ve Tarsus'ta inşası iltimasında bulunulan mekteplerin
 tesisinde mevkian bir mahzur bulunmadığı bahanesiyle suret-i
 ısrar göstermekte olup işbu üç müessese hakkında yeniden tet-

kikat ve muhaberat icrasıyle tebeyyün edecek hale göre muamele icrası tabii olmakla beraber yeniden yapılmayıp da ötedenberu mevcut olan diğer müessesatın tasdik-i mevcudiyetleri cihetine gidildiği takdirde Hariciye Nezareti tarafından mukaddema Sefarete icra olunan tebligat hilâfında itihaz edilecek mukarreratın Sefaretçe kabul edilmeyeceği bedihi ve evvelce tasdik-i mevcudiyetleri talep olunan dört yüzü mütecaviz müessesatın laalettayin tasdiki tasavvurundan sarf-ı nazarla bizzat tetkik ile ilişiksiz olduklarına kanaat hasıl edeceği müessesatın tasdikini iltimas edeceğini beyan ve iki sene zarfında ancak bâlâda arzolunan mahallerde kâin müesseseler hakkında icra-yı teşebbüsât etmiş ve binaenaleyh şu meselenin hüsnü suretle tesviyesi için temayül göstermiş olduğu cihetle şimdi bunların dahi reddi müşkilât tahaddüsünü dai olmakla beraber yüzde üç resm-i munzamın Amerika Hükümetince kabul ve tasdiki hususunda tesirat-ı makûseyi istilzam eylemesi melhuz idüğüne binaen berminval-i maruz Selânîk Ziraat ve Sanayi Mektebi ile Tarsus ve Talas'ta inşası istenilen mektep ve eczahane hakkında tamik-i tetkikat ile başkaca icabı arz ve istizan olunmak üzere mezkûr pusulada mûnderiç diğer müessesatın tasdik-i mevcudiyetleriyle tashih-i kuyudatına ait muamelenin ifası ve zikrolunan mekâtibin Maarif Nizamnamesi mucibince ruhsat-ı resmiyeye rabtı hususunda Maarif Nezaretine havalesi tezekkür ve mezkûr tezkire arz ve takdim kılınmış olmağla olbabda ve kâti-be-i ahvalde emr ü ferman Hazret-i veliyyül-emr efendimizin-
dir.

4 Zilkade 324

6 Kânunuevvel 322

Dahiliye Nazırı
Mehmed Memduh

Hariciye Nazırı
Ahmed Tevfik bin
İsmail Hakkı

Şûrâ-yı Devlet Reisi
(Okunamadı)

Serasker
Mehmet Rıza bin Mustafa

Bahriye Nazırı
Mehmed Celaledin

Adliye Nazırı
Abdurrahman Paşa bulunmadı

Şeyhülislâm
Mehmed Cemaleddin

Sadrıazam
Mehmed Ferid

Sadaret Müsteşarı
Mehmed Ali

Maarif Nazırı
Mustafa Haşim

Ticaret ve Nafia Nazırı
Mustafa Zihni

Evkaf-ı Hümâyun Nazırı
Turhan

Maliye Nazırı
Mehmed Ziya

Tophane-i Âmire Müşiri
Mustafa Zeki bin Ali

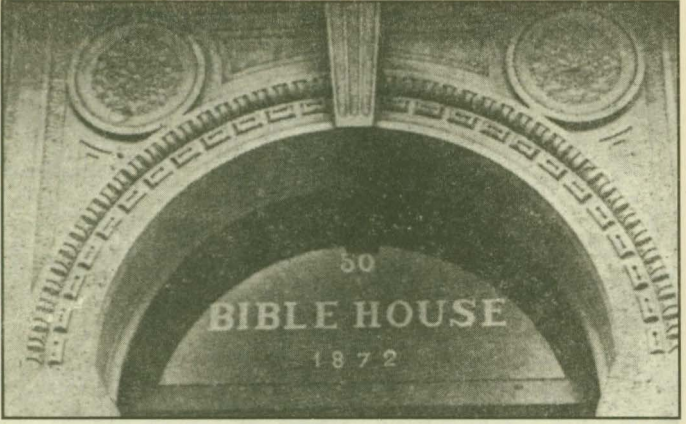
TÜRKİYEDE MİSYONER FAALİYETLERİ İLE İLGİLİ RESİMLER

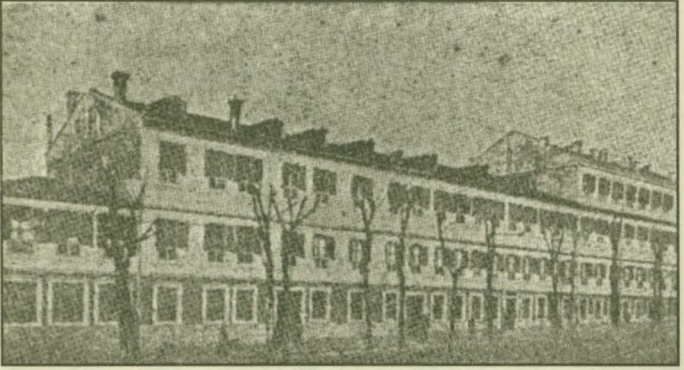
MİSYONER NEŞRİYATI; "Amerikan Board" ve Kitab-ı Mukaddes Şirketi"nin neşrettiği ve gayet ucuz fiyatla sattığı veya bedava dağıttığı kitaplardan birkaçı.

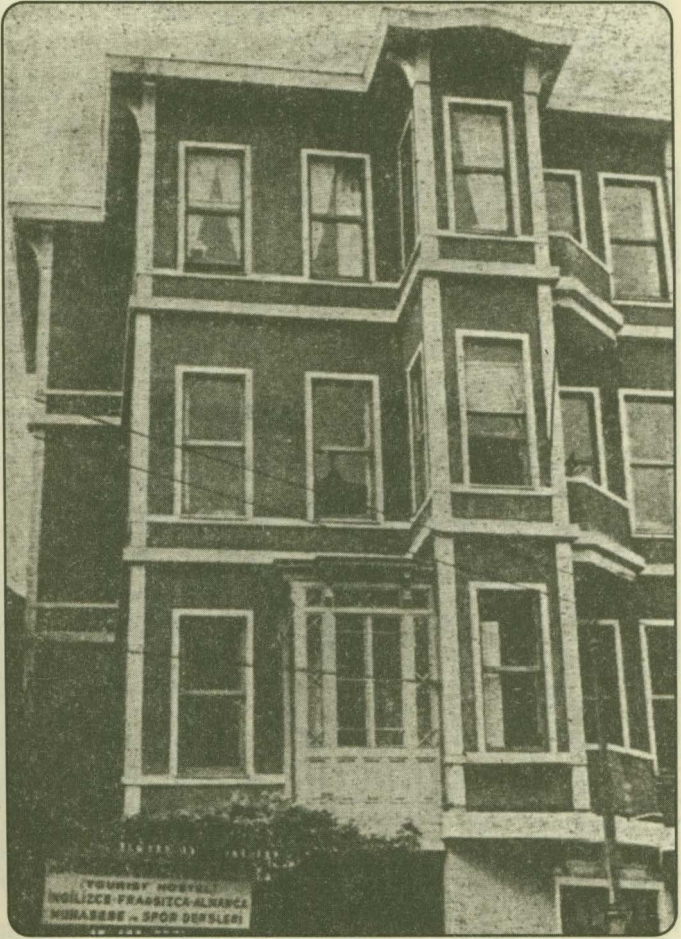
BIBLE HOUSE; İstanbul'da Rızapaşa yokuşundaki muazzam Bible Hause: İncil evi binasının cepheden görünüşü. Protestan misyonerlerinin karargâhı bu binadır.

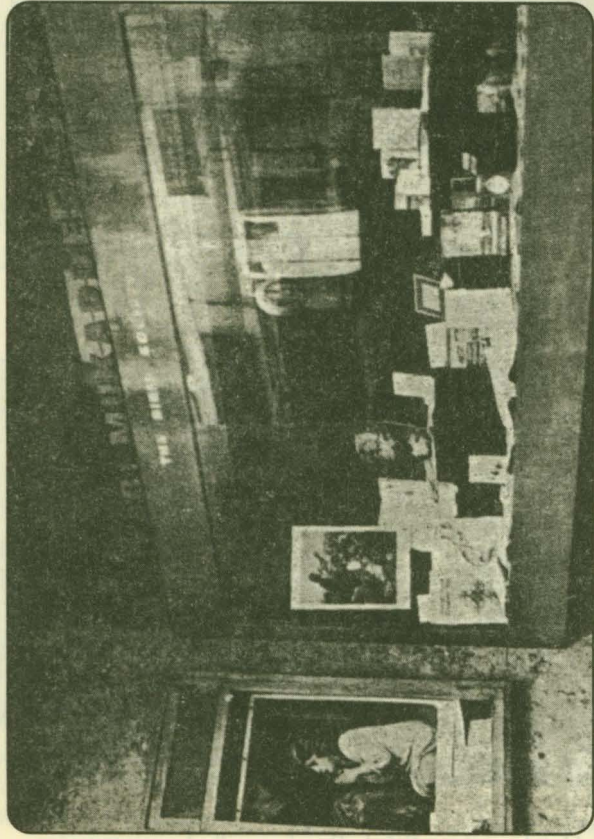
Bible House binasının kapısındaki tabelâ.

NOTRE DAME DE SION; İstanbul'un Harbiye caddesindeki "Notre Dame de Sion" Kız Lisesi. Bu lise katolik rahibeleri tarafından idare edilmekte olup, talebelerinin çoğu Türktür.

AMERİKAN DERŞHANESİ; Divanyolu'nda Ayasofya Câmîinin karşısındaki "Amerikan Erkek Derşhanesi" de misyonerler tarafından idare edilen bir müessesedir.

KİTAB-I MUKADDES ŞTİ.; Beyoğlu'nda, İstiklâl caddesi üzerindeki bu lüks dükkânın vitrinlerinde Incil'in Türkçe tercümeleri hristiyanlığa âit dinî tablolar teşhir edilmektedir. Gayet ucuz fiyatla satış da yapılır.

783 TURKISH, NOGAI

S. Russia

زیرا الله دنیایی شویته سودیکه کندو بر نیجه اوغلین ویردی تا که
هر کیم اکا اچانورست هلاک اولیا اما ابدی دیرلکی اول • 1825

784 TURKISH, OSMANLI

Turkey, etc.

Arabic char.

زیرا الله دنیایی بر قلتر سودی که کندی این وحیدینی و
بردی تا که اکا هر ایمان ایدن هلاک اولایورب آتی ابدی حیاته
• هلاک اول • 1905

TURKISH, OSMANLI

Armenian char.

Յիշատի էլ իմանալի իմանալի իմանալի իմանալի
իմանալի իմանալի իմանալի իմանալի իմանալի իմանալի
իմանալի իմանալի իմանալի իմանալի իմանալի իմանալի
• 1904

TURKISH, OSMANLI

Greek char.

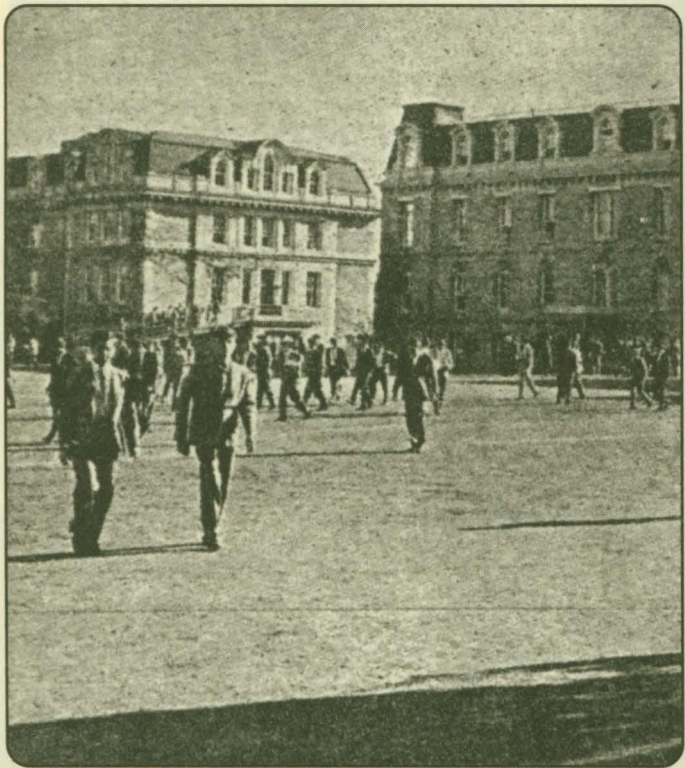
Zira 'Allāḫ tounyayyē pōd katār seβtē, ki
kentē 'Ipti baḫitini βerēti, tā ki anā xēr imān
ētēn xelāk ḡlmyaynē, antzak ēpetē xayiatā mālik
ḡlā. • 1909

TURKISH, OSMANLI

Roman char.

Zira Allah dünyayı öyle sevdi ki, biricik Oğlunu
verdi; ta ki, ona iman eden her adam helāk olma-
sın, ancak ebedî hayatı olsun. • 1943

TÜRKÇE İNCİL TERCÜMELERİ; Londra'daki Bible Hause merkezi İncil'i tam 826 dile tercüme ettirip, neşretmiştir. Türkçe'nin çeşitli lehçelerinde 26 ayrı İncil tercümesi basılmış olup, bunlar Arap, Lâtin, Rus, Ermeni, Yahudi alfabeleriyle basılmıştır. Yukarıdaki resim bu tercümelerden örnekler göstermektedir.

ROBERT COLLEGE; İstanbul'da Rumelihisarı'ndaki Robert Kolej binalarının bazıları. Bu mektep 1863'te kurulmuştur. Lise kısmından başka bir de Üniversite kısmı vardır ki, "Mühendislik Fakültesi", "İş İdaresi ve İktisat Fakültesi", "Fen ve Yabancı Diller Fakültesi" bölümlerine ayrılır. Kolej'in 130 bin kitaplık bir kütüphanesi vardır. Kolej Amerikalı misyonerler tarafından yönetilmektedir.

Cyrus Hamlin
1863-1877

George Washburn
1878-1903

Caleb F. Gates
1903-1932

Paul Monroe
1932-1935

Walter L. Wright Jr.
1935-1943

Floyd H. Black
1944-1955

Duncan S. Ballantime
1955-1961

Patrick Murphy Malin
1962-

Başlangıcından bugüne kadar Robert College'in müdürlüğünü yapmış şahıslar.

William A. Booth
1864-1896

John S. Kennedy
1896-1909

Cleveland H. Dodge
1909-1926

Henry Sloane Coffin
1926-1945

Walter I. Wright, Jr.
1945-1949

Goldwaite H. Dorr
1950-1954

George W. Perkins
1954-1955

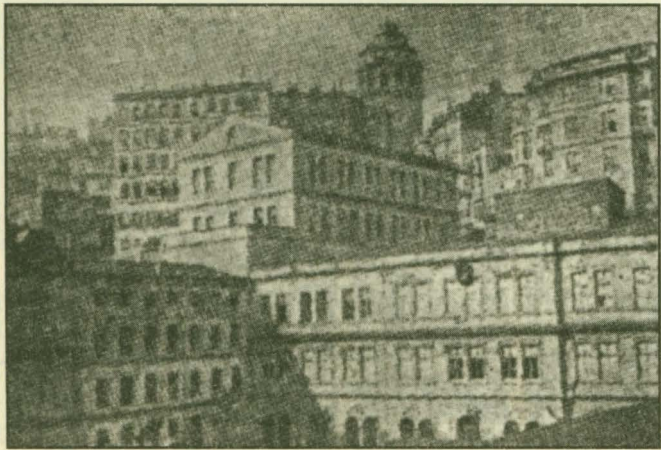

Alfred Ogden
1955-

Robert College'in mütevelli heyeti reisleri.(1863'ten 1963'e kadar)

SAİNT-BENOÎT LİSESİ; Katolik papazları tarafından idare edilen bu lise 1803'te açılmış olup halen Galata, Lülecihendek sokağındaki binalarında faaliyet göstermektedir.

SAİNT-JOSEPH LİSESİ; 1870'de kurulmuş olup katolik papazları tarafından idare edilmektedir. Kadıköydedir.

